ALTUN Silsile

YAZAN

Şeyh Muhammed Zahid Kevseri

"... Sıddık-i Ekber, ancak sabaha karşı bir nefes alabilirdi. Öyle ki, komşuları nefis kebap kokusunu alınca evinde et pişirip kendilerine bundan göndermediği için Hz. Ebabukir'i Hz. Peygamber'e şikâyet etmişlerdi de, Nebiler Nebisi (A.S.), hissetmiş oldukları kokunun rastgele bir koku değil, Sıddık-i Ekber'in tutuşmuş olan ciğerinin kokusu olduğunu ifade buyurmuşlardı."

ALTUN Silsile

YAZAN
Şeyh Muhammed Zahid Kevserî
Meşihat-i İslamiye Ders
Vekili

TERCÜME

M. Vehbi ŞAHİNALP M. Zahid KALFAGİL

ESERİ
Tahkik ve Takdim
M. Tarık BAYRAMOĞLU

DÜZCELİ
M. Zahid Efendi İlmiye
Kisvesi ile

Not: Yukarıdaki fotoğrafı bize temin eden
Dr. Mustafa KILIÇ beye teşekkür ederiz.
Mütercimler

İsteme Adresi :
Divan Yayınları
Cağaloğlu Çatalçeşme Sok. No: 29/12 İSTANBUL
Ali Bayram, P.K. 112 ERZURUM

Baskı : Silm Matbaası
531 Sokak No. 164 — Bozyaka
İZMİR — 1983

ÖNSÖZ

Hamd Allah'a, salat ü selâm Peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S.) ve onun ashabına olsun.

Kitapların arttığı ve yolların çoğaldığı devrimizde her kitap okunamadığı gibi, her yoldan da gidilemez. Beşer selâmet ve saadeti daima Resul-i Ekrem'in izinde aramalı ve O'na lâyıkıyla tabi olana tabi olmalıdır. Çünkü O Server-i Enbiya, âlemin varlığına sebep olduğu gibi aynı zamanda "Enmüzec-i âlem"dir. O'na uğramayan yol, insanı kurtuluşa götüremez. Onun bulunmadığı her yer karanlık, On'dan uzak olan beşer ruhsuz ve O'nun takip edilmediği muhitte hayat mefluçtur. Çünkü O, kâinat ağacının hem tohumu, hem meyvesi, hem de aklıdır. O, gönüller sultanı ve sultanlar sertacıdır. O, parlaklıkta güneşten daha parlak ve beşeriyet için güneşten daha lüzumlu, aydan daha nuranidir.

Bir kerecik nazarıyla beşerin asırlardır temâdî edegelen ters akışını durdurmuş ve gönüllere tevhid tohumunu ekmiştir. Ektiği bu tohum semere vermeye başlamış ve çok kısa zamanda yer yüzünün en mükemmel sistemi olan, ruhta, manâda ve maddede eşine rastlanmayacak kadar büyük bir inkılab meydana getirmiştir.

Hakikata âşina çehreler bu büyük mazhariyeti değerlendirmişler ve yükselebilecekleri son merhaleye yükselmişlerdir. O güneş etrafında yerini alan herkes, Allah kelâmında bahse değer görülmüştür. Onlardan sonra kendilerine hayırla tabi olanlar da ihsanla anılmışlardır. Allahın rızasının şifresi mahi-

yetinde olan bu tabi olma keyfiyeti, aynı şartları haiz olmak üzere kıyamete kadar devam edecektir. Bu gerçeği ifade eden hadislerden bir tanesi şöyledir: "Ashabım yıldızlar gibidirler. Hangisine uyarsa-hidayete erersiniz".

İşte Sahabe-i Kiramdan başlamak üzere günümüze gelinceye kadar yüzlerce hatta binlerce Hak dostu, Allah Resulünün hakiki varisleri olarak insanlara doğru yolu göstermeye gayret sarfetmişlerdir. Hakka giden yolu gösterme ve salikleri irşad etmede geceli gündüzlü çalışmışlar, marifet nurlarıyla daima çevredeki insanları aydınlatmışlardır.

Tercümesini takdime çalıştığımız bu eser, marifet ordusunun sadece bir silsilesini teşkil etmektedir. Hayatlarını tamamen marifet-i ilahiye noktasında derinleşmeye sarf edip ve bu ulvî gaye için dünya lezzetlerini ve zevklerini terk eden bu büyük insanların hayat hikâyelerini öğrenmek, onların izlerini takip etmek her mümin için ideal gaye olmalıdır. Hele asrımızda buna olan ihtiyaç daha da fazladır. Zira çeşitli fikir ve tarikat akımlarının mebzul olduğu bir devirde yanılma ihtimali daha fazladır. Bu ihtimali azaltabilmek için gerçek büyüklerin hayatlarını iyi bilmeli ve mukayese etmelidir. Mukayese etmelidir, çünkü tarikat mefhumu son asırda hem ihmâle uğramış, hem de istismar edilmiştir. Bu istismar, halk tabakasına da yansıma yapmış çeşitli istidatlar inkişaf edememiş ve halk potansiyeli değişik mecralara akıtılmıştır. Bu arada tekke-medrese münasebetleri zayıflatılmış ve batınî ilimlere dâyelik yapan şer-î ilimler ihmâle uğramıştır. Bu ihmâl bazan haddi tecavüze bile vesile olmuştur. Halbuki İmam Rabbânî (K.S.), Mevlâna Halid ve Ahmed Ziyauddin Gümüşhânevî hazretleri gibi çok zatlar, aklî ve naklî ilimlerde gerçekten kendilerine erişilemediği gibi; fazilet, kemâl ve irşadda da kendileri-

ne kolay kolay erişilemez insanlardır. Bu büyük zatları takip edenleri de hep öyle görüyoruz. Demek oluyor ki, ilim mürşidin lâzım-ı gayri mufarıkîdır. Onu iktisab' etmeden irşada yeltenme hatalı ve tehlikeli sayılıyor. Çünkü tarikat usul ve adabında hiç bir zaman hazırcılık ve acelecilik yoktur. Mürşidin saliklere uyguladığı irşad metodu bir ömür alabiyor, fakat o, önemli değildir. Önemli olan o yolda sabretmesini bilmeli ve sülûku tamamlamalıdır. Gayesi İslama hizmet olmalı, kendi şahsi huzuzatını islâmın teâlisi için feda edebilmelidir. Zahiri şeriata uymayan her şeyin tarikatta da olamayacağını bilmelidir. Çünkü bu iki kelime, bir hakikatın iki yüzünden ibarettir. Birine iç, diğerine dış denilebilir. Birini diğerinden ayırmak adeta imkânsızdır.

Asırların temadi edip geçmesi, terceme-i hallerini okuyacağımız bu büyük zatların değerlerinden bir şey eksiltmemiş, aksine onları daha da yüceltmiştir. Ne var ki, metodun değişmesi bazan insanları yanıltabilmekte ve sağa sola inhiraf çizdirmektedir. Halbuki hakîki manada bağlanma, hakka vasıl olmanın ilk şartı görülmüştür. Kırk yıl gözünü sadece bir kapıya dikip başka kapı aramayan yüzlerce hakikat eri bu mevzuda bizlere misâl olmalıdır. Ulvî gayeyi nefsin arzularına tercih edemeyen insan, ne irşadda ne de sülûkda muvaffak olamamıştır. Medrese veya tekke kapısını, öteler âlemine açılacak kapıdan daha kutsal bilmedikçe feyiz alınamaz. Kendi mefkûresini mürşidin veya üstadın mefkûresinde fani kılamayanlar ilimde icazet, sülûkta merhale alamazlar.

Elinizdeki bu küçük kitap yaşayan bu hakikatları ifade etmede mükemmel ve muhtasar bir eserdir. Müellifi merhum Zahid Efendi'nin henüz yirmi yaşına bile gelmeden ve çocuk denecek yaşta meselelere böylesine nüfuz ederek çok kıymetli malûmat-

ları bir araya getirip akıcı bir üslûpla te'lif etmesi o yaşta iken bile büyük bir ilim gücüne sahip olduğunu gösterir. İyi yetişmenin ve iyi bir islâmî terbiye görmenin ifadesi olarak te'lif edilmiş olan bu esere günümüz insanının cidden cok ihtiyacı vardır. Eserin türkçeye kazandırılması hususunda gösterilen gayret takdire şayandır.

Tercemenin son tarafına Nakşibendi tarikatına mensup birkaç zatın daha silsilesi ilave edilmiştir.

Tercemeyi müellifin hatırasını yad etmek üzere okuyuculara takdim ederken gerek müellifi, gerekse tercümenin yapılmasında emeği geçenleri hayırla anmalarını en içten dileklerimizle temenni ederim.

Tevfik ancak Allahdandır.

Muhammed Tarık Bayramoğlu

İMAM MUHAMMED ZAHİD EL-KEVSERİ

Hayatı ve Eserleri

Kahire vaizi **Muhammed İsmail**'in: "Rasıh ilmi geniş ufku, erişilmez mefkûresi, hayatında daima kendisini galip kılan üstün münazara tekniği ile mülhidlerin ve fırak-ı dallenin ense kökünde Allah'ın yalın kılıcı, sağlam dinî akidenin hamisi sünnet-i Nebeviyenin keskin müdafii..." gibi vasıflarla tavsif ettiği **Muhammed Zâhid Kevserî**, 28 Şevval 1296 (28 Eylül 1879) salı sabahı, fecir ezanı ile beraber Düzce'nin Hacı Hasan köyünde dünyaya geldi. Yeni doğan çocuğa **Muhammed Zahid** ismi verildi. Pederi, 12 Rebiülaher 1345 (1926) senesi çarşamba günü 100 yaşında Düzce'de vefat eden Şeyh **Hasan Efendi**'dir. Dedeleri sırasıyla Kafkas muhacirlerinden ve 1280 yılında vefat eden **Ali Rıza Efendi**, 1245 civarlarında vefat eden **Necmeddin Efendi**, 1220 ' de vefat eden **Bay Efendi**, 1180'de vefat eden **Kuneyyit Efendi** ve 1140 tarihinde vefat eden **Kars Efendi**dir. Çerkes aslından gelen küçük **Muhammed Zahid**, bilahare atalarının ismi olan **Kevser** lakabıyla anılmaya başlamıştır. Kafkasyadan hicretleri esnasında pederi **Hasan Efendi** Bolu'nun Düzce kasabasına gelerek oradaki köyü kurmuş ve kendi adına izafeten köye **Hacı Hasan Köyü** ismini vermiştir.

İlk tahsilini Düzce alimlerinden **Şaban Fevzi** ve **Muhammed Nazım** Efendilerden yapmış, 1311 yılında

15 yaşında iken Düzce'den ayrılarak İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da **Kazasker Hasan** Efendi'nin yaptırdığı Medresetü Dari'l-Hadis'e girdi. Kendisinden önce amcası **Musa Kâzım el-Kevserî** (vefatı 1353) de aynı medresede tahsilini ikmâl etmişti. **Zahid** Efendi, amcası **Musa Kâzım**'dan da feyiz almıştır. Kafiye, Kavaidu'l-irab, Aruz-i Endülüsî ve Şerhü'l-ebyati's-seb'ayı amcasından okuyan Kevserî, Şerhu'l-vaziyeyi de muhterem **Halil** Efendi'den okudu. Sonra meşhur alim Eğinli Hacı **İbrahim Hakkı** Efendinin ders halkasına katılarak hocasının vefatına kadar derslerine devam etti. Bu zattan Şafiye Alaka, haşiyeleriyle beraber Fenarî, Muhtasaru'l-Maanî, Şifa ve Kazı Beyzavî tefsirinden bir cüz okudu. Eğinli **İbrahim Efendi** 1318 yılında vefat etmesiyle **Zahid** Efendi tahsiline başka hocalar nezdinde devam etmeye başladı.

Ramuzu'l-ahadis'i **Hasan Hilmi el-Kastamonî'**den okuyarak **Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'** rivâyetiyle icazet aldı. Lüccetü'l-esrar'ı **Ali Rıza Fakirî** 'den, Camî'nin Şerh-i rübaiyyatı ile **Hafız Şirazî'**nin Divanıdan bir kısmını **Muhammed Es'ad Dede'**den; Feraizden *Seraciyeyi*, Hacı **Selim Silistrevî'**den okudu ve aynı zamanda 1318 yılında bu zatdan da icazet aldı. Şeyh **Ali Zeynelabidin Alasonî** (vefatı : 1336)'den dersini ikmâl ederek 1322 yılında tahsilini tamamladı. Bu tarihlerde imtihan her beş senede bir yapılırdı. Müellifimiz bu imtihana katılarak 1325 yılında Ders Vekili **Ahmed Asım** (vefatı 1329) başkanlığında **Muhammed Es'ad Ahıshavî, Mustafa b. Azm ed-Dağistanî** (vefatı 1336) ve **İsmail Zühdi Tosyavî** (ö. 1327)den müteşekkil bir heyet tarafından imtihan edildi. İmtihanda başarı sağlayan **Zahid Efendi** bu heyetten aldığı icazetle 1332 yılında başlayan büyük harbin başlangıcına kadar *Fatih Camii*

Şerifinde ders tedrisiyle meşgul oldu.

Bu sırada Üstadın Kastamonuya gidişini görüyoruz. Üç yıl kaldığı Kastamonu'da bir medresede fıkıh ve fıkıh tarihi okutmak üzere tayini yapılmak istenmiş, fakat ittihadçı hocalar, Üstadı çekemediklerinden dolayı buna mani olmuşlardı. Üç sene kadar Kastamonu'da kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.

İstanbul'a dönerken üstadın başından bir de gark hadisesi geçer. Talebelerinden **Abdulfettah Ebu Gudde** isimli bir arap alimi, kendisinden dinlemiş olmalı ki, bu gark hadisesini şöyle anlatıyor :

"Üstad, 1337-1921 senesinde Kastamonu vilayetinde iken İstanbul'a dönmeyi arzulamıştı. Vakit, kış, kar çok olduğundan karayoluyla gitmek mümkün olmamış, bu yüzden deniz yoluyla hareket etmişti. Ereğli İskelesine varınca ayrılarak, memleketi olan Düzce'nin sahil kesimindeki Akçakoca'ya gitmek ve Düzce'de bulunan ailesini ziyaret etmek için orada bir sandala bindi.

Akçakoca sahiline yaklaştıkları bir sırada deniz kabardı ve sandal alt üst oldu, ama onlar sandala tutunmuş bırakmıyorlardı. Kenarda bulunan iki kişi denize atlayıp, beraberlerindeki uzun iple kayığa kadar yüzdüler ve ipi kayığa bağladıktan sonra kıyıya çekebilmek için sahile döndüler. İpi çekerken dalgalar arttı ve sandalı ellerinden kurtardı. Böylece sandal tekrar denizi ortalayınca üstad da dalgalar arasına düşüverdi.

Sonra deniz biraz sakinleşince suya düşenleri kurtardılar. Soğuğa karşı çetin mücadelesi ve dalgalara olan mukavemeti yüzünden önceden tanıyanlar bile üstadı tanıyamıyordu. Onu da ölenlerden sayıyorlardı. Fakat yaşlı birisi, "Ayaklarını kaldırın

ve baş aşağı çevirin ki yuttuğu sular boşalsın. Eğer canlı ise **Allah** onu yeniden hayata kavuşturur." dedi. Dediğini yaptılar. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen üstad aynı vaziyette idi. Bir de baktılar ki, yavaş yavaş kıpırdanmaya ve canlanmaya başladı. Uzun günlerden sonra da normal haline döndü.

Suya düştüğünde yanında bazı kıymetli yazma eserleri varmış üzerlerine titrediği için her nereye giderse onları da götürürmüş. Aralarında **İbnu Hacer el-Heytemî**'nin mahtut *"Menakıbu Ebi Hanife"* si ile *"Akidetü't-Tahavî"* adlı kitap da olduğu halde, her biri birer hazine olan bu değerli kitapları suya gitmiş. Merhum Üstad hayatı boyunca bunlara yakınarak yaşardı.[1] . .".

Üstad İstanbul'a döndükten sonra *Fatih Camiinde* ders vermeye başlamış, bir taraftan da Darüşşafaka'da arapça okutmuştu. Aynı zamanda Darulfünûn'da fıkıh ve tarih müderrisliği yaptığı gibi, Medresetü'l-Mütehassisîn'de Tabakatu'l-Kurra ve Müfessirin Müderrisliği vazifesinde bulunmuştur. 29 Zilkade 1338 senesinde *Meşihat*'ın yazısıyla ders vekilliğine tayin edilmiştir.

Ders Vekilliğinden azledilmesi :

Sultan Beyazid II bir medrese yaptırmış ve burada Şeyhulislam'ın ders okutmasını emr etmişti. Şeyhulislamlar siyaset ve devlet idaresiyle çok meşgul olduklarından bu dersi okutmaya fırsat ve vakit bulamıyorlardı. Kendi yerlerine ders okutacak müderrisler tayin ediyorlar ve onlar da şeyhulislam'a vekâleten ders okutuyorlardı. Bu zatlara *"ders vekili"*deniliyordu. Sonraları Şeyhulislam'ın 3 vekili vardı.

(1) Sabrın sonu, Abdulfettah Ebu Gudde, tercüme, Faruk Beşer, 1981, S. 99-100.

Bunlardan birisi fetva işleriyle meşgul olurlardı ki, buna *Fetva Emini* ismi verilirdi. İkincisi İlim, alimler ve müderrislerle meşgul olurdu buna *Ders vekili* ismi verilirdi. Üçüncüsü de *Reisü't-tahkikati'ş-Şer'iyye* ismiyle anılırdı ki, bunun vazifesi de kaza işleriyle meşgul olur, kadıların tayin tekliflerini hazırlar ve Şeyhulislam'ın teklifi ve Sultan'ın onayı ile kazı tayin edilirdi.

Zahid Efendi'nin Ders vekilliğinden azledilmesinin sebebi kısaca şöyle olmuştur :

Yangın Felaketzedelerine İlk Yardım Cemiyeti, Sultan Mustafa III'ün yaptırdığı Laleli medresesini yıkmaya karar vermiş ve medreseyi yıkmaya teşebbüs etmişlerdi. Fakat **Zahid Efendi** buna karşı çıkmıştı. Ve Şeyhulislamın da karşı çıkmasını ve bu harekete mani olunmasını istemişti. Hatta Medreselerin yıktırılmaması için Mahkeme nezdinde **Zahid** efendi dava da açmıştı. Muhalifler bu işe mani olamayınca kendisini Ders vekilliğinden azlettirdiler.

Zahid Efendi çok sürmedi 1341 (miladi 4 Aralık 1922) yılında vatanını terke mecbur kaldı ve Mısır'a hicret etti.

Mısır'a hicret ettikten sonra da **Zahid Efendi** boş durmadı yine ilimle iştigal etmeyi, talebe okutmayı ve eser yazmayı ihmal etmedi. İlmî dirayeti, ahlakının yüceliği ile kısa zamanda kendisini ilim çevrelerinde kabul ettirdi. Ezher Şeyhlerinden **Muhammed Ebuzzehra, Zahid Efendi** hakkında şöyle demiştir : Şu devirde hiç bir alim yok ki, ölsün de yeri doldurulsun. İşte Zahidülkevserî'nin de yeri doldurulamaz. O, selef-i salihinin bakiyyesidir. O **"Alimler, nebîlerin varisleridir"** hakikatına masadak bir alimdir. Çünkü bu verese, İslam'ı ilan etmek için yapılan cihadla mümkündür. Nebiler neşr-i din için

mücahedede bulunmuş ve birçok sıkıntı ve meşakketlere tahammul etmişlerdir. İşte bu veraset şerefi onların yolunda hakkıyla kaim olan ve o vazifeyi yapmaya çalışan alimlerin hakkıdır. İşte İmam **Zahid el-Kevserî** bunlardan birisidir.

Zahid Efendi bir Türk Olmasına rağmen Arapça'yı fevkalade ve mükemmel bir şekilde kullanırdı. Eserlerini okuyanlar, onun bu kadar fasih Arapçası karşısında hayranlıklarını gizleyemezlerdi.

Prof. Muhammed Ebu Zehra devamlı şunları da kaydeder:

"Muhammed Zahid Efendi fevkalade mütevazi bir insandı. Yazdığı yazılarında -büyük bir makam sahibi olmasına rağmen- resmî unvanını kullanmazdı. O ilmiyle kendisini kabul ettirecek güçte bir alimdi. Yazılarını okuyanlar onun ifade ve üslûbunun çok mükemmel olduğunu itiraf ederler. Gerçekten de o arapçayı mükemmel bir şekilde yazar ve konuşurdu. Bütün üslüplardan hali, fasih ve saf bir arapça kullanırdı. Lügat ve belagata fevkalade ittilaı vardı. Üstadın üstün vasıfları ve yüce meziyetleri kendisini İslâm alemine İmam olarak kabul ettirmişti.

Bütün sıkıntı ve meşakkatlere katlanan büyük mücahid, ikamet ettiği her yerde nûr ve marifet neşr etmeye, devam etmiştir. İslâm beldelerinin birçok yerlerini gezmiş ve her beldede talebeleri kendisinden feyiz almış ve istifade etmiştir. Neş'et ettiği günden beri Hak için cihadı kendisine rehber edinmiş olan üstad, aynı zamanda da gayet takva idi. Metin bir ruha ve selim bir fikre sahipti. O, hiç bir zaman rütbe ve makam düşkünü olmamış ve yükselebilmek için makam ve rütbe sahiplerine tenezzül etmemiştir."

Muhammed Ebu Zehra Üstadla tanışmasını şöyle anlatıyor: Ben Suriyede iken Türk alimleri kıyafetiyle bir zatı gördüm. Etrafında talebeler vardı. Kendi kendime **"acaba bu şeyh kimdir?"** dedim ve talebelerden birini aralayarak sordum. "Bu şeyh kimdir?", dediler ki, **"Muhammed Zahid el-Kevserî".** O'na kavuşup tanışmak yerini öğrenmek ve kendimi takdim etmek istedim. Gittiğimde benim gibi onu görmeye gelen bir çok zatın bulunduğunu gördüm. Kendisini ziyaret edince yazdığı kitapların ve bahsettiği şeylerin çok fevkinde olduğunu gördüm. **O Mısır'da bir hazine idi.** Ben ondan istifadeninumumî olması için Kahire Üniversitesinde ders vermesini arzu ettim ve mezkur üniversitenin Şeria Kısmı Başkanıyla beraber kendisinden ders vermesini rica etmek üzere yanına vardığımızda kendisinin ve hanımının hastalığını ve gözlerinin bozukluğunu ileri sürerek özür beyan etmişti. Çok ısrar ettik kabul etmedi. Sonra ben yine tek başıma bir başka sefer gidip ısrar ettim, bir türlü kabul ettiremedim. Cidden de yaşlı, zayıf ve hasta idi. Yanından çıkarken kendi kendime şunu söyledim: "Dini için çok sıkıntılara ve meşakketlere maruz kalmış, bunları hep sabırla karşılamış, hayatta çok şeylerini kaybetmiş ve her kaybedişi kalbinde bir yara ve hüzün meydana getirmiştir. Fakat o, bütün bunlara sabırla mukabelede bulunarak **Hz. Yakub**'un "(Benim için) Sabr-ı Cemil (vardır)" mealindeki ayet i tekrar etmiştir."

Zahid Efendi gerçekten çok sıkıntılara maruz kalmış bir insandı. Talebelerinden **Abdülfettah Ebu Gudde** *"Safhatun min Sabri'l-Ulema"*[1] isimli eserinde başından bir açlık hadisesi geçtiğini ve bunu Üstad **Zahid Efendi**'ye anlattığını ve buna mukabil **Zahid**

1) Sabrın Sonu, Abdülfettah Ebu Gudde, tercüme, Faruk Beşer, 1981, s. 90-92.

Efendi de talebesine kendiyle ilgili olarak şu hadiseyi naklediyor :

". . . Anlattığı bu hadiseden, aradan yirmi sene geçtikten sonra zihnimde arta kalanı kaydediyorum:

Allah rahmet etsin, Hocam şöyle anlatmıştı:

"Şam'da ikamet ettiğim zamanlar Zâhiriyye Kütüphanesi'ne kapanmış ve bir seneye yakın bir zaman, oradaki kitapları mütalaa etmiştim. İlk önce bir otelde kalıyordum. Harçlığım azalınca bir damda mütevazi bir odaya yerleştim. Orasını, Türkiyeli başka bir gurbetçi ile müştereken kiralamıştık. Sonra bir ara ben nâçar kaldım. Arkadaşım, farkına rağmen odada kalıyordu. Yanındaki az buçuk harçlığını da benimle bölüşüyordu. Ortaklaşa yiyip içiyorduk. Sonra o da benim gibi naçar kaldı ve rızkını temin için ortadan kayboldu. Ben ise çok fena açlık çektim. Yanımda yiyecek bir kuruşum kalmadı. Bu durumunun birinci günü sabahı, adetim olduğu üzere kalkıp yemek yemeden Zahiriyye'ye gittim. Sonra odama döndüm. Nasıl aç yattı isem, sabahleyin yine öyle kalkıp yine Zâhiriyye'ye gittim. Çok şiddetli bir açlık içerisinde döndüm. Ertesi sabaha kadar odamda oturdum. Sonra üçüncü gün tekrar bu elem verici açlık içerisinde Zâhiriyye'ye gittim. Odamda oturduğumda açlığın verdiği ızdırap artıyor, ilimle meşgul olunca bir nebzecik hafifliyordu.

Öğleden sonra odama dönerken, mektuplaşma adresi olarak verdiğim mahalledeki yağcıya uğradım. Postacının geldiğini, postanede sadece bana verilmesi gereken iadeli taahhütlü bir mektubumun bulunduğunu söylediğini bana haber verdi. Bitkinliğime , açlığıma ve takattan kesilmeme rağmen kalkıp postaneye gittim. Baktım ki, mektup Şeyh Reşid el-Ha-

vâsıli ed-Dımışki'den geliyor. Dört aydan daha fazla bir zaman önce İstanbul'dan Kahire'ye bana gönderilmiş. İçinde üç altın Cüneyh değerinde bir de havale var. Kahire'de olmayışım ve orada adresimin bilinmeyişi yüzünden havale mektupla beraber bu uzun müddet zarfında İstanbul'la Kahire arasında gidip gelmiş, nihayet açlığımın üçüncü gününde bana ulaşmış. Derhal aldım. Böylece ben de, oradaki arkadaşım da darlıktan bir müddet kurtulmuş olduk."

Devamla şunları da söylemişti :

"Arkadaşım Şeyh el-Havasılı'nın bu cüneyhleri bana göndermesinin sebebi -Daha sonra Mısır'da karşılaştığımızda da anlattığı gibi- şu imiş:

"Bir gün evine döndüğünde nefis bir balık alıp yemiş. Sonra beni, memleketimden ve ailemden uzakta olduğumu işimin, gelirimin olmadığını, memleketimden sadece elbiselerimle çıktığımı hatırlayarak, aylar sonra bana bu havaleyi göndermiş. Allah'da en münasip bir zamanda bana ulaşmasını murad etmiş imiş ki, (böyle oldu). Lutfunun bolluğuna ve tedbirine karşı Allah'a hamdü senalar olsun."

Devam ediyor :

İkinci olarak yine Şam'da bir yokluk geçirdim. İki gün (üç gün de demiş olabilir) yemek yemeden yaşadım. Üçüncü gün yolda bir Filistinli ile karşılaştık. O'nu, Şam'da bir kısım ailelerle toplandığımız bir meclisten gözüm ısırıyordu. Bana önemli miktarda maddi yardım temin etti ve kabul etmem için bir hayli ısrar etti. Bu şiddetli ısrarına ve açlığından dolayı ihtiyacımın fazlalığına binaen kabul ettim. Fakat o adamın adını öğrenemedim ve bu ana kadar da bir karşılıkta bulunmanın bir yolunu bulamadım...."

Tanıyanların hepsi kabul eder ki, Üstad Kevseri gerçek bir zâhid idi. Bulunca başkalarını kendine tercih eden, bulamayınca sabreden ve şükredenlerdendi. Allah rahmet eylesin ve sabredenler içindeki makamını âli kılsın...

Bir başka yöne geçiyoruz..."

Kahire Vaizi **Muhammed İsmail,** çeşitli ilim ve fenlerde sahib-i salahiyet olan üstad hakkında şöyle diyor: Üstad, hadis ilimlerinin kendisinde son bulduğu bir insandır. Hasseten cerh ve tadil, Marifetü Ahvali'r-rical, teracim-i ulema, Tarihu'l-Fıkhi'l-İslamiyye gibi çeşitli sahalarda eşi emsalı yoktu. Kendisine kapalı bir mesele sorulduğunda, en mükemmel şekilde ona cevap verir, usul ve füruiyle beraber o meseleyi şerh ederdi. Hadis ilminde faikiyeti vardı. Heybetli, güzel simalı, iyi ahlaklı ve mükemmel bir insandı. Hakkı ızhar etmede şecaat sahibi idi. Hakda sebatkâr idi.

Hadis rivayetinden, sünnet ilminden icazet vermekle beni şereflendirdi. Hanefi mezhebine düşkünlüğü çoktu. Batıl bir şeyle Hanefi mezhebine hücûm edenlere asla merhamet etmezdi. Hasılı o, alemşümûl bir alimdi. İslama hizmet etme hususunda ilmin muktezasiyle amel etti. Dünyanın çok genişliğine rağmen o hep sıkıntı ve darlık içinde hayatını sürdürdü. Nesirde üstün ve hakim bir ifadeye sahip olduğu gibi nazımda da fevkalade bir güce sahipti. Fakat şiir fazlaca yazmıyordu. O, mezheben hanefi olmasına mukabil bu mevzuda İmam Şafii'nin: **"Eğer ulema için şiir yazma bir eksiklik olmasaydı, Labid'den daha güzel şiir yazardım"** sözüne uyarak şiiri az yazıyordu. Fakat yazdıkları şiirler, devrinin edipleri tarafından hüsn-i kabul görmüş ve hayranlık uyandırmıştır. Nitekim küçük yaşta nazmedip şerhettiği

elinizdeki bu küçük eserinde dahi üstad'ın şiir gücü göze çarpmaktadır."

Çeşitli ilim sahalarında birçok eseri, talikatı ve tahkikatı bulunan Muhammed Zahid Efendi, talebelerinden Ahmed Hayri Efendi'nin ifadesine göre fıkıhta **Muhammed Pezdevî** yahut **Kerderî,** ilm-i rical-i hadiste **Yahya b. Main,** Akaidde **Maturidi** veya **Eş'arî** gibi idi. Hemen hemen her ilim dalında eser meydana getirmiştir. Eserlerini iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan birinci kısmı Mısır'a hicret etmeden İstanbul'da iken yazmış olduğu eserler. Bunların ekserisi el yazmadır. Bunların sayısı çoktur. Maalesef bugün bunların hepsi elde mevcut değildir. İkinci bölümü de Mısır'a yerleştikten sonra yazmış olduğu eserlerdir ki, bunlar umumiyetle matbudur. Çeşitli ilmî makaleleri muhtelif yerlerde neşredilmiştir. Bunların bir kısmı *"Makalatu'l - Kevserî* ismiyle 1388 hicri tarihinde **Ratib Hakimi** tarafından Humus'ta neşredilmiştir. Kitabın başında **Muhammed Zahid Efendi** hakkında, Muhakkik alimlerden Şeyh **Muhammed Yusuf el-Benûrî, Prof. Muhammed Ebu Zehra,** Seyyid **Ahmed Hayri** ve Şeyh **Muhammed İsmail** tarafından kıymetli yazılar yazılmış ve müellifimizin çeşitli cepheleri anlatılmaya çalışılmıştır. Üstadın ilmî durumu, ahlak ve fazileti, istiğnası, salabet-i diniyyesi ve yüksek seciyeleri, bu zevat tarafından dile getirilmeye çalışılmıştır.

İstanbuldayken üstad 21 kadar eser yazmıştır. Bunlar arasında tefsir ilmine dair *"el-Medhalu'l-ammli Ulumi'l-Kur'an"* isimli iki ciltlikçok kıymetli tefsirinin maalesef nerede olduğu bilinmemektedir. Mısır'a hicretinden sonra 30 kadar daha eser vermiştir. Otuzküsûr esere tahikat yazan üstad, bir bu kadar kitaba da takdim ve tanıtma yazıları yazmıştır. Bunlardan herbiri başlı başına bir eser sayılabi-

lecek niteliktedirler. İslâm dünyası alimlerinin teveccühünü toplamıştır. Kendisine *"imam"* unvanını vermeleri, onun büyüklüğünü anlatmaya kâfidir. Ayrıca İslâm aleminde büyük alimlerin yazdıkları kıymetli eserleri adına ithaf etmeleri, **Muhammed Zahid Efendi** için ayrı bir teveccüh eseri olarak değerlendirilmelidir.

Muhammed Zahid Efendi 18 Zilkade 1371 hicri yılında (miladi olarak 11 Ağustos 1951) Mısır ' da vefat ederek **İmam Şafii** hazretlerinin kabri yakınında bir yere defn edilmiştir. Ölümünden önce kendisi için yazdığı mezar taşı kitabesinin tercümesi şöyledir:

"Ey kabrimin başında durup ibretle bakan adam
Dünkü ziyaretci bugün buraya defn olunmuştur.
Ölüm muhakkaktır.
Sakın gaflet etme
Hazer et, ansızın gelmesin,
Göçen kimseyi rahmetle an,
Zahidu'l-Kevserî merkadına yaslanmıştır,
Rabbisine muntazır bir halde . . ."

Cenab-ı hak cümlemizi bu büyük zatların şefa-mazhar etsin.

Muhammed Tarık BAYRAMOĞLU

بسم الله الرحمن الرحيم

Hakikat sütunlarını yükseltip, doğru olan dinin temelleri üzerine diken **Allah**'a hamd olsun. O **Allah** ki, kadim ilminde (şekil ve hakikati) gizli olan varlıklara vücut verdi ve insanı kendisine ait sıfat süsleriyle bezetip onu en güzel surette yarattı. Sonra, fertlerin ruhlarından söz alıp, söz vermiş oldukları şeylerde **Mevlay-ı Hakimlerine** en iyi şekilde hangilerinin daha güzel amel yapacaklarını imtihan için onları yer yüzüne çıkardı.

Güzel amellerden sayılan salat ve selam, yüce ahlakı ile, güzel ahlakı tamamlamak ve halkı hak yoluna ve sırat-ı mustakime hidayet etmek için gönderilen **Hz. Muhammed** (A.S.)'e olsun.

Yüce şereflerini lekeleyecek şeylerden temiz olan Onun âline ve Kur'an-ı Kerimde açıklandığı üzere kafirlere karşı son derece şiddetli kendi aralarında ise merhametli davranan ashabına ve kalbi selim ile **Hakk**'a varan etbaına olsun.

Masiyet ve günahların esiri, kusur ve ayıpları açığa çıkan ve yüce kuvvet sahibi **Allah**'ın lutfuna muhtaç, **Muhammed Zahid el-Hanefi ed-Düzcevî İbn eş-Şeyh el-Hac Hasan Hilmî en-Nakşibendî** *-Allah sermedi olan feyiz denizinden onlara ihsanda bulunsun-* şöyle diyor : Temkîn makamında bulunan Hz. Kutbu'l-Mekîn **eş-Şeyh Ahmed Ziyauddin** (K.S.) e ait olan *Ramuzu'l-Ahadis* isimli kitabı bitirdiğimiz zamanlarda nazmetmiş olduğum *en-Nazmu'l-Latîf li tevessüli'l-Mürid*'in yapısındaki şüpheleri

izale edecek ve manalarının yüzünden perdeyi kaldıracak bir şerhe muhtaç olduğunu görünce acziyetimle beraber vukufiyetim nisbetinde beyitlerin şerhi zımnında tarikat büyüklerinin hayat hikâyelerini anlatmakla beraber onu şerh etmek istedim. Ta ki, onların ap açık himmetlerini elde etmeye ve o engin denizlerden su içmeye vesile olsun. **Allah**'a hamd olsun *İrgamu'l-Merîd fi Şerhi Tevessüli'l-Mürîd* adıyla isimlendirdiğim bu kitap, maksada uygun düştü ve bunu kıymetli dostlarıma ithaf ettim. **Allah(C.C.)**, bol keremi ve çok olan fazileti hurmetine rızasına muafık kılsın. O bana kâfî, ne güzel sahip, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

Evvela bil ki, kendi zatını ve nefsinin durumlarını dikkatle inceleyen ve düşünen herkes, nefsinin bizatihi noksanlığını anlar ve onu kemâle erdirmek için başkasına muhtaç olduğunu görür.

Kişi bunu anladığı zaman, şüphesiz ki içinde bir olgunlaşma arzusu doğduğunu hisseder ve bunun çarelerini araştırmağa başlar. Böylece kişi aradığını bulmak için bir harekete muhtaçtır. İşte ehl-i tarik (Sufiyye), bu hareketi *seyr ü sülûk* olarak adlandırmışlardır.

Olgunluklar ya ilmî veya amelî olur. Sülûk ise her ikisinin teminini garantiler. Zira değer bakımından ilmin en şereflisi ve kıymet bakımından en büyüğü takvanın netice verdiği marifet-i Rabbaniyedir ki, hadiste varid olduğu üzere Miraç gecesinde **Nebi** (A.S.)'nin ifşa edip etmemede muhayyer bırakıldığı *ilm-i velayet* diye tabir olunur. Bu ise nebi olmayanların ilmen yetişebilecekleri en son noktadır. Bu, sadece mücerred fikrî çalışma, akıl ve zeka ile değil, ancak sülûk ve sıhhatlı bir mücahede ile mümkündür.

Duru ve temiz nefislerin kendileriyle parladığı amelî olgunluklardan maksad da yine **Cenab-ı Hakk'a** layık olacak şekilde ahlakî güzelleştirmektir. Bu husus seyr ü sülûka terettüp eden bir faidedir ki, bundan güdülen maksad, insanın nefsi için öyle bir meleke kazandırmaktır ki, o meleke fıtratan güzel olan iradî fiillerle meydana gelir.

Sülûk'un hallerinden bahseden ilme *Tasavvuf ilmi* ismi verilir. Şu halde tasavvuf ilminin temin ettiği fayda, neticede yine ona varması yönünden sülûkun temin ettiği faydanın aynısıdır. Zira birşeyin gerektirdiğini gerektiren şey aynı şeyi de gerektirir.

Tasavvufun mahiyetine gelince, iradeye dayalı fiillerin *-ister iyi isterse kötü olsun-* kendisinden sudur etmesi yönüyle insan nefsinin hallerini bilmektir. Tasavvufun konusu da: Bütün ilimlerden zatı ile ilgili arızî hallerinden bahseden şeyden ibarettir. Şu halde **İmam Kaşani**'nin (K.S.) *Tezkiretü'l-Ervah* isimli eserinde geçtiği gibi bu yönüyle nefis, bu ilim dallarından birisidir.

Bütün akıl sahipleri, bağlı bulunduğumuz bedenî alakalardan ve tabii bulanıklıklardan **Allah (C.C.)**'ın.münezzeh olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. O halde yüce **Allah**'tan ilmî ve amelî kemalat feyzî talebinde bulunmamız lazımdır. Ve **Cenab-ı Hakla** aramızda münasebet yönü bulunmadığına göre de O'ndan yardım taleb etmemiz üzerimize vacip olur. Bu istianede iki yönü bulunan bir zatı vasıta yapmamız gerekir ki, vasıta olacak zat bir yönüyle mebde'i feyz olan **Feyyaz-ı Mutlaktan** feyiz alıp, diğer yönüyle de almış olduğu o feyzi bize versin. Bundan dolayı nefisleri kemale eriştirmesi konusunda **Cenab-ı Hak**'tan talepte bulunurken, vesileler vesilesi ve bütün faziletleri kendisinde toplamış olan **Hz. Peygam-**

ber (A.S.) ve alemi irşad etmede O'nun varisi olan *Âl*'i ile tevessül etmek gerekir. **Seyyidüssened** (K.S.) *Haşiyetü'l-Metali* isimli eserinin başında bu hususu, anlattığımız şekilde zikretmiştir.

"Kendileriyle tevessül edilecek zatlar hayatta iken, tevessül düşünülebilir. Fakat vefat ettiklerinde ise tevessülün münasebetini gerektirecek bir yön bulunmadığına göre böyle bir şey düşünülemez" denilirse,

Biz de deriz ki : **"Onların hayatta iken** (kemalattan) **yoksun nefisleri yüce bir himmetle olgunlaştırmağa müteveccih bulunmaları buna kâfidir. Çünkü bunun eseri onlarda baki kalır. İşte bunun için** *-ehl-i basiretin de müşahede ettiği gibi -* **onların kabirlerini ziyaret etmek, onlardan bir çok nurların ziyaretçiler üzerine taşmasını hazırlayan bir sebep olmuştur".** Nasıl ki, nefis, her ikisinde de manevî, olan feyiz verme ve almada hiç bir alete muhtaç değilse, *-nitekim idrakta da aynı durum söz konusudur-* ruh ayrıldıktan sonra da aynı önceki durum üzere kalır. Hatta bazı yönleriyle önceki durumdan daha da kuvvetli bir hale gelir. Nitekim, Muhakkik alimlerden **er-Razi,** *Metalibu'l - Aliye* de böyle izah etmiştir. Bu konu ile alakalı açıklama ileride yapılacaktır.

Şu halde ehl-i sülûk ve hidayetin, büyüklerin, sadatın ve ehl-i faziletin ruhlarından tevessül, yardım ve istimdad dilemeleri gerekir. Zira onlar gayeye kavuşmada işlerin idaresine maliktirler. Bu husus ise amelleri vasıta yapmanın cevazı gibi şahısları da vasıta yapmanın cevazına dair olan görüşe binaendir.

Hadiste şöyle varid olmuştur : **"Benim mertebemle tevessül ediniz. Zira benim mertebem Allah katında büyüktür".** İleride de bahsedileceği üzere **Hz.**

Omer'ın **Hz. Abbas**'la *-yagmur duasında-* tevessül ettiği sahih rivayete dayanmaktadır. Yine araştırmacıların da bildiği üzere **İmam Zeynü'l-Abidin**'in **Ricalü'l-Gaybî** duasında vasıta yaptığı sabittir. Bu ise muhakkik alimlerin ve mutasavvıfların hepsinin kabul ettiği bir görüştür. Ancak **İbn Teymiyye** ve paralelinde olup **Cumhura** muhalefet etmeyi kendilerine adet edinenler tevessülü kabul etmezler. Çünkü bunlar tevessül bir tarafa, kabir ziyaretini bile inkâr ettikleri gibi **Ravza-i Mutahhara**'yı ziyaret etmeyi dahi engellemeye cesaret göstermişler, hatta **Aleyhi Ekmelü't-Tahiyyat** efendimizi duada vasıta yapmaya karşı çıkmışlar ve bu konuda bir de kitap yazdığından dolayı alimler onun sapıklık ve bidatçılıktan vaz geçmesi ümidiyle hapsedilmesine fetva vermişlerdir. Fakat o, bu konuda o kadar ısrar etmiştir ki, bu yüzden hakkında **"Yakında ateşe girecek"** denilmiştir. Kendisi hapishanede ölmüştür. **Allah** taksiratını affetsin.

Bu zat her ne kadar ilme hizmet etmişse de bir çok hükümlerde yanıldığı gibi aynı zamanda ehl-i sünnet itikadına ters olan mücessime mezhebine de bağlıdır. Onu dil ile yaralamak kâfî gelmez, belki mızrak uçlarıyla yaralamak gerekir.

Muhakkik alimlerden bir grup onun batıl fikirlerini reddetme konusunda gayret sarfetmişlerdir. Nitekim İmam ve Müctehid **Ebü'l-Hasan es-Sübki** (Allah rahmet eylesin) özellikle *Şifau's-Sakam fi Ziyareti Hayri'l-Enam* isimli eserde **İbn-i Teymiyye**-nin görüşlerini tam manasiyle reddetmiştir. Keza **et-Tacu's-Sübkî İmam İzz b. Cemaa, İbn-i Hacer** ve muasırları, şafiî, Hanefî, ve Maliki alimleri **İbn-i Teymiyye**nin görüşlerine reddiye yazmışlardır.

Ehl-i İlim olma iddiasında bulunan her kim, o-

na yardım etmeye kalkışır ve yüce dağlar mesabesinde bulunan bu alimlere toslarsa artık o kendi kafasına acısın.

Hasılı evliyanın hayatta iken manevî tasarrufları(1) kesin olduğu gibi, vefatlarından sonraki tasarrufları da kesindir. Zira ölüm ruhanî bir durum olduğundan tesirini kaybetmesi onun için söz konusu olamaz. Böylece yukarıda zikrettiğimiz şeyler, **Nefsi kemalatlarla bezemek hususunda büyüklerle tevessül etmek gerekir"** şeklinde özetlenebilir. Bunun içindir ki, şeyhlerin müridlere, muttaki olan büyüklerle tevessül etmelerini tavsiye ettiklerini görürsün.

---

(1) Adet olageldiği için bu tabir kullanılmıştır. Yoksa hakiki tasarruf Cenab-ı Hakka mahsustur.

حَمْدًا لِمَنْ اَبْدَعَ الاَكْوَانَ مِنْ عَدَمٍ
هُوَ الْغَفُورُ لِعَبْدٍ عَادَ بِالنَّدَمِ

"Kâinatı örneksiz olarak yoktan vareden Allah'a hamd olsun. Ancak o, pişmanlık duyup hatalarından vazgeçen kulunu bağışlayıcıdır."

Hamd: İhtiyari (kindi kendine, isteyerek) yapılan bir iyiliği *- ki bu gerek fazilet ve gerekse büyük nimetlerle alakalı olsun-* gönül hoşnutluğu ve diliyle övmek demektir. Abid kullar içinde hamd edenlerin en kâmili olan **Resul-i Ekrem** efendimiz, hamd ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

سبحانك لا احصى ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك

"Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim (Allahım!) Seni hakkıyla övemem. Sen kendini övdüğün gibisin."

Beyitte **"Allah"** isminin yerine, sıla (ilgi zamiri) olan "*men*" kelimesinin kullanılmasının sebebi **Cenab-ı Hakkı** yüceltmek tazim ve Onun zatının müphemliğini ifade etmek içindir. Zira **Cenab-ı Hakk**ın mukaddes zatı müphem olduğundan künhü idrâk olunamaz. O halde burada **"Allah"** ism-i celâli yerine müphemliği ifade eden "*men*"in tercih edilmesi uygun düşmektedir.

Alimler, her ne kadar **Allah'**ın künhünü bilmenin aklen cevazı üzerinde ihtilaf etmişlerse de, ancak hiç bir kimse için kati olarak bu dünyada onun künhünü idrâk etmenin vuku bulmadığında ittifak et-

mişlerdir. Kim *seyr ü sülûk* la **Allah'ın** künhünü bileceğini iddia ederse, şek ve şüphelerin peşinden gitmiş, kör bineğin sırtına binmiş demektir. Bir hadiste şöyle varid olmuştur: **"Allah'ın nimetlerini tefekkür ediniz, ancak Allah'ın zatını tefekkür etmeyiniz."** Kutbu'l-enver, Miskü'l-esfer ve Şeyhu'l-Ekber **(Muhyiddin Arabi)** şöyle diyor : **"Allah (c.c.)'ın zatını tefekkür imkânsızdır. Şu halde geriye ancak kâinat hakkında tefekkür etme kalmaktadır."**

Arif **Molla Câmi** de şöyle diyor : **"Eğer, Allah'ın zatı hakkında tefekkür muhal olduğuna göre, hadisteki tefekkürün nehyi neye müteveccihdir?, dersen, biz de, nehiy, Allah'ın zatı ile ilgili akla gelen vehimlere müteveccihtir, deriz".**

Beyitte **Cenab-ı Hakka** hitap şeklinde hamdetmek daha uygun iken bundan vazgeçilmesinin sebebi, günahlarla ünsiyet kesbederek şeytanlaşmış nefsi küçümsemek içindir. Nasıl ki bir köle heva ve hevesine uyarak efendisinden kaçar, bilahare yaptığına pişmanlık duyarak geri döner, kusurunun bağışlanması için de efendisinin dost ve ahbablarını vesile yapar ve hatalarını hatırlayarak utancından doğruca efendisine hitap etmekten çekinirse, aynen bunun gibi şâir de daha önce irtikap ettiği hatalarını ve kınanmayı gerektiren hallerini hatırlayınca hitap şeklindeki ifadeden haya ederek *"Sana hamd olsun Ya Rab"* yerine *"O, Allah'a hamd olsun"* tabirini tercih etmiş ve beytin ikinci mısraında da affetmenin ona mahsus olduğunu ifade etmiştir.

Beyitte geçen *" ibda"* kelimesi, lugatta: bir şeyi örneksiz olarak icat etmek anlamına gelir. Zaten beyite uygun düşen de bu manadır. Nitekim **Cenab-ı Hakkın : "Göklerin ve yerin (örneksiz) yaratıcısıdır O"** (1) mealindeki ayeti bu manayı destekle-

(1) Sure-i Bakara, a. 117.

mektedir. Çünkü yer ve gök daha önce bir örneğe uygun olarak yaratılmamıştır.

Futuhat 'da : **Örneksiz olarak halkedilen şeye** "*mubda*" **halk edene de** "*Mubdi*" **denir**" *Şemsiyye*-nin bazı şerhlerinde şöyle denilmektedir: "*İbda* **madde, alet ve zaman vasıtasına bağlı kalmadan icat etme veya kendisine** (*Allah* tarafından) **yokluk** (iradesi) **geçmemiş bulunan bir şeyi icad etmeğe, denir.** Şeyh **(İbn-i Sina)** *el-İşarat* 'da "*İbda*" kelimesini birinci manaya göre; muhakkik (Nasiruddin) **et-Tusi** ise, ikinci manaya göre açıklamışlardır. **Cevheri** ise, **"Örneksiz ve nümûnesiz olarak bir şey vücda getirme"** manasına geldiğini söylemiştir. Ben de derim ki, *-yukarıda da geçtiği gibi-* makama uygun düşen üçüncü manadır. Çünkü ilk iki manaya hamletmek -felsefi birer istilah (terim) olmaktan öteye geçmemekle beraber zorlama (lı bir anlam çıkarma) dan başka bir şey değildir. Bazı alimler, **Cenab-ı Hak** tarafından mümkünata vücut bahşetmesinin keyfiyyeti konusunda filozofların kabul ettiği "*vasıtaların bulunmasının zaruri olduğu*" görüşüne yakın uzun uzadıya görüşler beyan etmişlerse de, ancak filozoflar, **Cenab-ı Hakkın** mümkinata vücut vermesi hakkında vasıtaların bulunmasının zaruri olduğunu iddia etmişlerdir. Sofiyye ise, bu vasıtaların, **Sani-i Hakimin** uygulamış bulunduğu basit birer sebepten başka bir şey olmamasından dolayı bunların bulunmasının zaruri olmadığını söylemişlerdir.

Akl-ı selim ile düşünen herkes **"Bütün mümkinat vasıtasız olarak Cenab-ı Hakka dayanmaktadır"** diyen kelamcılar ile sofiyyenin görüşleri arasında tezat bulamaz.

Şeyhülislam büyük alim **Şirvanî** 'nin bu konuda yazmış olduğu *Risaletü'l-Mebde ve'l-Mead* adlı

eseri çok güzeldir. Ben de derim ki, hakikat-ı Muhammediye, nur, kalem ve akıl gibi ilk yaratılan varlıklar hakkındaki tabirler şüphe ve tereddüde sevkederse de muhakkik **Gūrani'**nin bu konuda yazmış olduğu *Risaletün fi evveli Sadirin ani'l-Vacibi bi'l ihtiyar* (1) adlı risale okununca bütün bu şüpheler izale edilir. O eseri okuyunuz.

(Beyitte geçen) **ekvân** kelimesi "*kevn*"ın çoğuludur. Örneksiz olarak yaratılmış şeylere "*ekvan*" ismi verilmesinin sebebi -vasıta ile de olsa-kün (ol) emri neticesinde var olmuş olmasındandır.

Seyyidü's-sened **(Seyyid i Şerif) : "Ehli tahkike göre kevn** -âlem olma bakımından- **âlemin yaratılmasından ibarettir."** demektedir. **Münavî** de "*et-Tevkif*" adlı eserinde aynısını zikreder. **"Kâinatı örneksiz olarak** *yoktan* **var eden Allah'a hamd olsun"** cümlesini "*yoktan*" kelimesiyle kayıtlayışımızın sebebi yokluk varlıkların anası mesabesinde olduğu içindir.

Nitekim Ârif **Hz. Üstad**'da şöyle demiştir :

از عدم آمد خیال ما بد و خواهیم رفت

در میان دو عدم هان این نمایش معبرست

هرکه زاید از عدم سوی عدم پوید همین

کس بپاید آنکسی کورا عدم چون مادرست

1) Bu eser Beyazıt Camiinin bitişiğindeki kütüphanede bulunmaktadır.

Hayalimiz, yokluktan geldi (yine) ona gideceğiz. İki yokluk arasında dikkat et bu görüntü geçittir. Yokluktan gelen hemence yokluk tarafına koşar. Yokluk kendisine anne olan kişi nasıl kalıcı olur.

Beytin ikinci mısraının manası ise açıktır. Yani kaçıpta bilahere yaptığına pişmanlık duyarak yine kendisine -dönmeyeni değil de- dönen köleyi bağışlayacak ancak O'dur.

Hatalarından pişmanlık duyarak tevbe kapısına dönen o köle işte benim **(Allah**'ım!) güzel affınla bu perişan kuluna ihsanda bulun. Tevbe ile ilgili tafsilatlı malumat **Abdulganî en-Nablusi**'nin *el-Fethur-rabbani ve'l-feyzü'r-Rahmanî* isimli eseri ile henüz müsvedde halinde bulunan *es-Suhufü'l-Müneşşere ale'l - Usuli'l - Aşere* isimli şerhimizde mevcuttur. **Cenab-ı Hak** müsveddeleri temyize çekmemizi kolaylaştırıp maksadımıza kavuştursun.

ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى مُبْدِى طُرُقِنَا
مُحَمَّدٍ شَمْسِ رُشْدٍ ضَاءَ فِي الظُّلَمِ

"Sonra **yollarımızı açan ve karanlıkları dağıtan doğru yolun güneşi Hz. Muhammed (A.S.)'e salat ve selam olsun".**

Kitabı nazmeden **"kim kitabında bana salavat getirirse ismim o kitapta bulunduğu müddetce melekler de onun için Cenab-ı Haktan rahmet dileğinde bulunurlar."** hadis-i şerifi ile (bu hadisi **İbn-i Asakir Ebu Hüreyre**'den rivayet etmiş, **Münavi** de bunu *Şerhü Düreri'l-İraki* de zikretmiştir.) **"Allah'ın adı ile başlanmayan ve bana salat getirilmeyen her önemli iş eksiktir"** hadisine uymak için **Hz. Pey-**

gambere selat ü selam getirdi. (Bu hadisi de **Aliyyü'l-Kari** *Şerhü'l-Mişkat* 'ın baştarafında zikretmiştir). Diğer bir rivayette **"Bütün bereketlerden mahrumdur"** hadislerine uymak için **Hz. Peygambere** salat ü selam getirdi. Beyitte "*yollarımız*" kelimesini hem çoğul hem de ikinci çoğul zamiri ile getirmemizin sebebi her ferde bir yol düşmesi içindir. Çünkü her bir salikin **Hakk**'a giden kendine has bir yolu olup -başka bir yoldan değil de- bu yoldan gider. Çünkü sülûk ya nefis tezkiyesi ile engelleri aşmakla veya ruhun bulanıklıklardan berraklaştırılmasıyla olur. Şüphe yok ki, her bir nefis ve ruhun kendisine has bir özelliği vardır. Şu halde mesela Ahmed'in sülûku kendi nefsi ve ruhu itibariyle olup Hasan'ın nefis ve ruhu itibariyle değildir. Hasan'ın durumu da böyledir. Böylece yolların, sâliklerin sayısı kadar olması gerekir. Bu yolları açıklayan ise **Hz. Peygamber** (A.S.)'dir. Nitekim **"Nefsini tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiş"** (1) mealindeki ayeti kerimede nefsin kurtuluşu tezkiyesine bağlanmıştır. Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadisi şerifte de cesedin felahı, ruhun saltanat makamı olan kalbin salahına bağlanmıştır.

Seyyidim büyük arif, yüce gavs muhakkiklerin tacı, din ve milletin süsü şeyh **Abdulgani en-Nablusi** (K.S.) *Fethurrabbani* adlı kitabının "*ihsan*" bölümü sonlarına doğru şöyle diyor : **"Hulasa, ihsanın kısım ve çeşitlerini saymak mümkün değildir. Zira** -şeriatı Muhammediyenin dışına çıkmamakla beraber- **her bir hakikat yolcusunun kendine has bir sülûku, muayyen bir meşrebi ve mustakil bir metodu vardır. Bunun sebebi ise: Tecelliyat-ı ilahiyyenin, ehl-i zevk ve keşfin anlayacağı tek bir cins nev'in altında toplanmayacak kadar çok oluşudur."**

(1) Sure-i Şems, a. 9

Şeyh **Mustafa Bekri** (K.S.) *el-Ke'sü'r - Raik fi Sebebi İhtilafi't - Teraik* isimli eserde şöyle diyor : **"Her bir kulun takip ettiği kendine has bir yolu ve ismi olup bütün manevi değerlerini bundan alır. Cenab-ı Hakkın bol olan rahmetinden bir kula bir yönden iki defa tecelli etmemesi veya iki kuluna bir tecellide bulunmaması bir hikmete binaendir".**

Hz. Üstad, bazı mektuplarında (bu konu ile alakalı olarak) şöyle diyor : **"Tarikat erbabı arasında meydana gelen farklılıklar, meşrep ve şekil bakımındandır. Yoksa arif kişiler arasında tam bir manevi ittihad vardır".** Bu konu ile alakalı malumat *usulü'l-Aşere* adlı esere ait şerhimizde mevcuttur.

el-Mevahib adlı eserde " *Güneş* " ismi **Hz. Peygamber** (A.S.)'ın isimlerinden birisi olarak sayılmıştır. Öyleyse beyitte **Haz. Peygamber** için **"karanlıkları dağıtan hakikat güneşi"** tabiri gayet yerinde bir tabirdir. Zira **Resulullahın** teşriflerinde kâinat şirk küfür ve fısk karanlıklarıyla dopdolu idi. Yahudiler, **Allah'ı** mahlukata teşbih, peygamberlere iftira ve Tevrat'ı tahrif etmekte, Hıristiyanlar, teslis ve İncil'i tahrif etmekde, Mecusiler, iki ilah'ın mevcut olduğu ve aralarında (zaman zaman) savaş vuku bulduğu ve kişinin kendi annesi ve kızı ile evlenmesinin helal olduğu gibi hususlarda, Araplar da putlara Tapmakta ve başkalarının malını gasp ve yağma etmekte son derece ileri gitmişlerdi. Dünya bu gibi batıl şeylerle dop dolu idi.

Allah (c.c.), **Hz. Muhammed** (A.S.)'i elçi olarak gönderip o da halkı hak dine davet etmeye başlayınca dünya batıldan hakka, zulmetten nura inkılap etti. Bütün bu küfürler iptal olup dünyanın bir çok ülkelerinden cehalet kaybolarak insanların kafası **Allah** (C.C.)'ı tanıma ile nurlandı. Bütün bunlar

onun gönderilmesi ve ay gibi doğması ile gerçekleşti.

كَذَا عَلَى الْآلِ وَالْأَصْحَابِ قَاطِبَةً
هُمُ النُّجُومُ فَنَسْتَهْدِي بِهِمْ بِهِمِ

"Yine hidayet yıldızları olan onun bütün âl ve ashabına da salat ve selam olsun ki, onların izini takip etmekle hidayeti ararız".

Yani : Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar ve müminlerden dua **Hz. Peygambere** varid ve nazil olduğu gibi onun bütün âl ve ashabına da olsun ki, onlar hidayet yıldızları olup biz onların izinden gitmek suretiyle hidayeti ararız.

Âl : **Hz. Peygamber** (A.S.)'in - *sevilmesi vacib olan* - akrabalarıdır. Bu kelimenin **Hz. Peygambere** tabi olanlar anlamına geldiği de söylenmektedir. Böylece birinci manaya göre "*âl*" hem **Hz. Peygamberin** akrabası, hem de ashabı olma şerefine nail olmaları sebebiyle kendilerine iki defa salat ü selam getirilmiş olur. İkinci manaya göre ise yine hem **Hz. Peygamberin** etbaı hem de aynı zamanda ashabı olma şerefine nail olmaları sebebiyle kendilerine iki defa salatu selam getirilmiş olur. Her bir mananın kendine göre güzel bir yönü vardır. Ancak ikinci manaya göre **Hz. Peygamberin** akrabalarını umum sahabe arasında mutalaa etmek gerekir.

Beyitte geçen "*hidayet yıldızları*" cümlesi, ashab-ı kiram hakkında varid olan: **"Ashabım yıldızlar gibidirler, hangisine uyarsanız hidayete ererSiniz."** hadisine işarettir.

يَا رَبِّ سَهِّلْ صَعَابِيبَ السُّلُوكِ لَنَا
وَجُدْ بِفَيْضٍ وَوَصْلٍ غَيْرِ مُنْفَصِمِ

"Ya Rab! Sülûkun zorluklarını bize kolaylaştır. Kesilmeyecek feyiz ve yardımınla bize ihsanda bulun."

Sülûk, mutasavvıflara göre (manevi) makamları hâl ile kat etmekten ibarettir. Bu yolda birçok geçitler bulunduğundan, ancak **Allah** (C.C.)'ın muvaffak kıldığı kimseler onları aşabilir. Onun için bir çoklarının bu caddeden (ayrılmalarına ait hiç bir) delilleri olmadığı halde sapmış olduklarını görürsün. **Allah Taala** bizi ve sizi bu durumlardan ve sülukun bu gibi tehlikelerinden muhafaza buyursun.

Şeyh-i Ekber İbn-i Arabi, *Fütulat* 'ın yüzseksen dokuzuncu babında şöyle der: **"Sülûk, manen bir ibadet mertebesinden diğer bir ibadet mertebesine ve meşru olan bir amelden yine meşru olan bir amele-** Allah'a yaklaşmak için- (iyi bir ameli) **işlemek veya** (fena bir ameli) **terketmek suretiyle, şeklen geçmektir. Yani iyi bir amelden** diğer **iyi bir amel yapmağa veya kötü bir ameli terkettikten sonra** (diğer) **kötü bir ameli daha terketmeğe, yahut iyi bir amel yaptıktan sonra, kötü bir ameli terketmeğe veyahut da kötü bir amel terkettikten sonra iyi bir ameli yapmağa geçmektir. Artık burada beşinci bir şık daha yoktur.**

Yine sülûk, ilimle bir makamdan diğer bir makama bir isimden diğer bir isme ve bir tecelliden diğer bir tecelliye, bir nefs (mertebesin)**den diğer bir nefs** (mertebesin)**e intikal etmektir. İntikal eden**

bu zat salik'in kendisidir ki, bu kişi mücahedat-ı bedeniyye ve riyazat-ı nefsiyyenin sahibi olup nefsini güzelleştirmeye başlamış ve gıdalardan muhtaç olduğu kadarını vermekle ona hükmetmiş demektir.

بِجَاهِ اَحْمَدِ نَا اَلٰهنَا ذِى الشَّفِيعِ غَدًا

وَذَا وَسِيلَتُنَا فِى الْحِلِّ وَالْحَرَمِ

"Hak yolu gösteren ve yarın kıyamette şefaat edecek olan Ahmed(i muhtar)ımızın yüce mertebesi hurmetine (sülukun zorluklarını bize kolaylaştır). Hill ve haremde bizi sana yaklaştıracak (da ancak) bu zattır."

Beyitte **Hz. Peygamber'**e zamirle değil de *"bu, şu"* manasına gelen ism-i işaretle işaret edilmesinin sebebi, **Resulullah'**ı (diğer kişilerden) tam manasıyla ayırmak içindir. Zira onun bütün azizlerden daha aziz olan hayalı, onun örnek alınacak yolundan giden kişilerin kalblerinde hiç silinmeyecek derecede nakşedilmiştir. Kim, *el-Kevakibü'z-Zahire fi ictimai'l-evliya yekazeten bi seyyidi'd-dünya ve'l-Ahire* isimli esere müracaat ederse durumu, bilgisinin üstünde olduğunu görür. İşlerin hakikatını en iyi bilen **Allah** (c.c.)'dır.

Muhtar(us-sıhah) da *"el-vesile"* kelimesinin, kendisiyle başkasına yaklaşılan şey, manasına geldiği zikredilmektedir. Yani, his ve mana bakımından makamların en büyüğü olan **"hill"** ve **"harem"** de bulunan zat-i **Ahmediyye** (A.S.), bizi yaklaştırır, demektir. Bu iki makamın zahiren şerefi apaçıktır. Manevi yönden olan şerefine gelince, alimlerin bunlar hakkında yazmış oldukları eserleri uyumadan sabaha kadar okuyup incelemeleriyle ortaya çıkar.

Hissî (zahiri) olan hareminin hariminden geçmek, nasıl bir vasıta veya bir delil ile ancak mümkün ise manevi hareminden geçmek de bir delil ve vasıta ile ancak mümkün olabilir.

Şeyhlerin seni ulaştırabileceği son nokta, ancak Hill-i manevi olabilir. Harem-i maneviye ise ancak Hz. Peygamber bizzat vesile olabilir. Bunun dışında kimsenin oraya vasıta olmaya hakkı yoktur.

Bilirsin ki, yıldızların ışığından istifade etmek ve onlara göre yol tayin etmek, sabaha kadar mümkündür. Güneş doğduktan sonra artık yıldızların ışığı kalmaz ki, onlarla yol tayin edilebilinsin.

O halde sabah olduktan sonra sadece güneş ışığından istifade edilip yol tayin edilebilir. Artık buna göre düşün.

Resulullah (A.S.) Fil senesinin Rebiu'l-evvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha karşı Mekke-i Mükerremede dünyaya teşrif buyurdu. *el-Mevahib* adlı eserde ise bir rivayete göre gece doğduğu zikredilmektedir. Annesi kendisine hamile iken muhterem pederleri **Abdullah** vefat etti. Diğer bir rivayete göre ise **Resulullah** iki yaşında iken vefat etmiştir. Kadınlar arasında kendisini en çok emziren, **"Halimetu's-Sadiye"**dir. Muhterem annesi **Amine** ise, sahih rivayete göre **Hz. Peygamber** altı yaşında iken vefat etmiş ve "*Ebva*"de defnedilmiştir. Sonra **Hz. Peygamber,** dedesi **Abdulmuttalib'**e getirilmiş ve tam sekiz sene onun himayesinde büyümüştür. **Abdulmuttalip** ölüm döşeğine yattığında ise, onun himayesini, amcası **Ebu Talib'**e vasiyet etti. O da **Peygamberimizin** kendi himaye ve terbiyesine verilmesinden dolayı övünür ve onun sayesinde -**Resulullah** onlarla beraber yemek yediğinde aile efradının doyması ve onlarla beraber yemediğinde ise aç kalmaları vs. gi-

bi- bir çok hayır ve berekete nâil olurdu.

Resulullah 25 yaşına varınca **Hz. Hatice**nin ticaret kervanı ile Şam seferine çıktı ve aynı sene onunla evlendi.

Kâbe yeniden yapıldığı sırada **Resulullah** Kureyşlilerle birlikte Kâbe için taş taşımıştır. O sırada **Hz. Peygamber** otuz beş yaşındaydı. ve bu sene **Hz. Fatıma** dünyaya geldi. Kâbe duvarları **Cenab-ı Hakk**ın uğurlu ve bereketli kıldığı **Haceru'l-Esad**'ın seviyesine kadar ulaşınca Kureyşliler bu taşı kimin yerine koyacağı konusunda ihtilafa düştüler. Neticede **Resulullah**ın taşı yerine koymasına razı oldular. **Resulullah** da bu taşı mubarek elleriyle yerleştirdiler.

Vahy zamanı yaklışınca **Cenab-ı Hak** onun kalbine halvet (yalnızlık) sevgisini yerleştirdi. Böylece Hira mağarasında bir görüşe göre zikirle- ki bu görüşe daha uygundur- diğer bir görüşe göre ise tefekkürle ibadet yapmağa başladı. Büyük alim **Münavi** *el-Kevakibü'd-Dürriye* adlı eserinde ikinci görüşü reddedip birinci görüşü tercih etmiştir.

Şeyh-i Ekber (K.S.) **"Resulullah (A.S.)'ın Peygamberlikten önceki ibadet şekli Hz. İbrahim'in dini üzere idi"** demektedir. Bunun dışında başka rivayetler de vardır.

Resulullah 40 yaşına girince -siyer kitaplarında tafsilatlı olarak anlatıldığına göre- mağarada kendisine vahy gelmeğe başladı. ve halkı, -henüz açıktan davete izin verilmediği için- gizliden gizliye **Hakk**'a davet etmeğe başladı. Müslümanlar namaz kılmak istedikleri zaman müşriklere görünmemek için vadilere giderek namazlarını oralarda eda ederlerdi. Nihayet günün birinde Müslümanlar bir vadide namaz kılarlarken müşriklerden bir gurup **Sa'd İbn-i**

Ebî Vakkas ve beraberindekileri namaz kılarlarken görmüşler ve onları bundan dolayı ayıplamışlar, hatta onlarla kavga yapmışlardı. Bu esnada **Sa'd İbn-i Ebi Vakkas** onlardan birisinin kafasını yarmıştı. İşte bu, İslâm'da ilk akıtılan kan oldu.

Artık bundan sonra müşrikler, **Resulullah** ve ona iman edenlere eziyet yapmada o derece ileri gittiler ki, müslümanlardan bir gurup, **Hz. Peygamber**in işareti üzerine Habeşistan'a hicret etmeye mecbur kaldılar. Bu olay Nübüvvetin beşinci senesinde vuku buldu.

Cenab-ı Hak, dini (yayıp) açıklamayı emredinceye ve **Hz. Ömer**'in de **Hz. Hamza**dan 3 gün sonra islamiyeti kabul etmesine kadar- ki bu olay nübüvvetin altıncı senesi vuku bulmuştur- yukarıda da söylediğimiz gibi yine Müslümanlar ibadetlerini gizli gizli yapıyorlardı.

Mevahib ve diğer eserlerde rivayet edildiğine göre Kureyşliler, **Hz. Peygamber** ve Habeşistan'daki müslümanlara olan ilgi ve izzeti, **Hz. Ömer**'in islamiyeti kabul etmesini ve islamiyetin kabileler arasında yayıldığını görünce **Hz. Peygamberi** öldürmeğe karar verdiler. **Ebu Talip** ise hep **Hz. Peygamberi** koruyor ve mudafaa ediyordu.

Bunun üzerine Kureyşliler **Resulullah** kendilerine teslim edilinceye kadar **Abdulmuttalip** oğullarından büsbütün alakayı kesip onlarla alış veriş yapmamak, kız alıp vermemek, yiyecek maddesinden hiç bir şeyi onların tarafına sokmamak ve çarşı pazarlarını onlara kapamak, onlarla hiç bir şekilde anlaşma yapmamak ve onlara kati surette merhamet etmemek üzere boykut kararı aldılar. Bu kararlarını da bir sahifeye yazarak Kâbenin içine astılar. Bu hadise Nübüvvetin yedinci senesi vuku bulmuştu. Ay-

nı yıl müslümanlardan bir gurup yine Habeşistana hicret etti.

Müşrikler aldıkları bu boykut kararına üç sene devamdan sonra, Kureyşlilerin yazmış oldukları muahedenâmenin kurtlar tarafından yenilip lafza-i celal hariç diğer bütün andlaşma maddelerinin imha olduğunu **Resulullah'**ın açık bir mucize olarak haber vermesi üzerine müşrikler bu andlaşmayı bozdular. Bu durum onları daha fazla azıtıp düşmanlıklarını artırmalarına sebep oldu. Hatta **Ebu Talib'**e *"Bu senin yeğeninin bir sihiridir"* dediler. Ve bir grup müşrik onları mahsur bulundukları **"Şi'b-i Ebi Talib"** den (1) çıkarmaya karar verdiler ve çıkardılar da. Bu olay ise Hicretin onuncu senesi vuku bulmuştur.

el-Mevakib de anlatıldığına göre **Resulullah** 'ın amcası **Ebu Talib** *"Şi'b "* deki bu muhasaradan çıktıktan sekiz ay sonra seksen yedi yaşında vefat etti. **Ebu Talib**'in vefatından 3 gün sonra da annemiz **Hz. Hatice** (R.A.) vefat etti. ve böylece peygamberimize üzüntüler birbirini takip etti. Bundan dolayı da **Resulullah,** bu seneye "üzüntü senesi" anlamına gelen *Senetü'l-hüzn* adını verdi.

Bundan sonra **Resulullah** (A.S.) Sakif kabilesinin yardımını temin etmek için Taife gitti. Fakat onlardan hiç bir yardım bulamayınca geri döndü. Dönüşünde Nusaybin cinnilerinden bir grupla karşılaşıp (islamiyeti telkin etti. Bunlar da) islamiyeti kabul ettiler. Bundan başka **Resulullah** (A.S.) cinnilerle Mekke'de iki veya üç kere daha görüşmüştür.

Nübüvvetin 12. senesinin Rebiü'l-evvel ayının 21. Cumartesi gecesi uyanık olarak İsra ve Mirac hadisesi vuku buldu. Bunu **İbn-i Esir** ve **Nevevi** *şerh-i*

(1) Burası Benîhaşimin tevarüs ettiği bir vadidir ki, Benîhaşim burada üç sene mahsur kalmıştır. (mütercimler)

müslim de böyle söylemektedir. Yine **Nevevi**'nin *Fetavi* sinde **"bir rivayete göre de Rebiu'l-Ahirde vukubulmuştur."** demektedir. Başka bir rivayete göre de Receb'te vuku bulmuştur ki, şu anda bu rivayete göre amel edilmektedir. Diğer bir rivayete göre ise başka bir ayda vukubulmuştur. **Resulullah** sabahlayınca durumu halka bildirdi. Müşrikler onu yalanladılar ve Beytü'l-makdis'in vasıflarını ondan sormaya başladılar. Bunun üzerine **Cebrail** (A.S.) (**Allahın** izni ile) Beytü'l-Makdisi kaldırdı ve böylece **Hz. Peygamber** Beytü'l-Makdise bakarak onlara vasıflarını bir bir anlattı.

Hz. Mustafa (A.S.)ya müşriklerin eza ve cefası şiddetlenince **Rabbi**si tarafından kendisine verilen Risalet vazifesini tebliğ etmek için kabilelerden kendisini barındırıp ve korumalarını istedi. Ancak bütün kabileler bu isteği reddettikleri gibi üstelik onu alaya da aldılar.

Fakat **Allah** (C.C.) ona **Ansar** ile ihsanda bulundu. Nihayet onlardan birisinin müslüman olması üzerine onun bütün kabilesi müslüman olmaya başdılar. Böylece islamiyet Medinede yayılmaya başlayınca, Müslümanlar **Hz. Peygamber**den oraya hicret etmek için izin istediler. **Hz. Peygamber**in de onlara izin vermesi üzerine gizliden gizliye gruplar halinde Medineye hicret etmeye başladılar. Ancak **Hz. Ömer** onlara açıktan açığa meydana okuyarak hicret etti.

Müşrikler müslümanların Medineye hicret ettiklerine vakıf olunca, Daru'n-Nedve'de toplanarak durumu konuştular. Bütün görüşler Necidli bir ihtiyarın öğütlediği şekilde, **Hz. Peygamber**in öldürülmesi üzerinde toplandı.

Nihayet **Hz. Peygamber**in evini kuşattılar. **Hz. Peygamber** onlara toprak saçarak aralarından çıktı ve

Hz. Ebu Bekirle beraber " *Sevr* " mağarasına gittiler ve burada bir kaç gün kaldıktan sonra Medineye doğru yol alarak "Kuba"ya geldiler. Bu yolculuk esnasında, -konuyla ilgili kitaplarda tafsilaatiyle açıklandığı gibi- bir çok açık mucizeler zuhur etti. Haberi alan Medineli müslümanlar buraya kadar **Hz. Peygamberi** karşılamaya çıktılar. **Hz. Ali** ve onunla beraber bulunan gücsüz müslümanlar da Kuba'da **Hz. Peygambere** yetiştiler. Çünkü **Hz. Peygamber** kendisine tevdi edilen bazı emanetleri sahiplerine vermek üzere **Hz. Aliyi** orada bırakmıştı.

Sonra **Peygamber** efendimiz tarih yazmakla emretti. Böylece **Hz. Peygamberin** hicretinden başlamak üzere tarih yazılmaya başladı.

Resulullah Kubada bir kaç gün kalıp bir mescit inşa ettirdi. Sonra buradan Medineye gitmek üzere ayrıldı. Medineye girdiğinde devesinin yularını serbest bıraktı ve deve **Ebu Eyyub el-Ensarinin** kapısı önünde çöktü ve **Hz. Peygamber** onun evine indi. Sonra devesinin çöktüğü yeri satın alarak orada bir mescit ve zevceleri **Hz. Aişe** ile **Sevde** validelerimiz için iki hücre inşa etti. Efendimiz mescit ve hücre inşa edilinceye kadar **Ebu Eyyub el-Ensari'**-nin evinde yedi ay kaldı.

İslamiyet günden güne kuvvet bulduğu için müslümanlar sürur ve neşe içindeydiler. Ancak Muhacirler Medinenin havası (ağır olduğu için) bünyelerine uygun gelmediğinden bir çokları hastalandı ve zayıf düştüler. O dereceki namazlarını ancak oturarak kılabiliyorlardı. Bunun üzerine müşrik ve münafıklar "Medine sıtması onları yedi bitirdi." demeye başladılar. Nihayet **Hz. Peygamberin** -mucize olarak- duasının bereketiyle bu hastalık "Cuhfe" denilen yere geçti.

Sonra **Hz. Peygamber** muhacirlerle, ensarı **Enes'**in evinde, bir rivayete göre de Mescid(-i Nebevi)de bir birlerine kardeş ilan etti. Hicretin bu ilk yılında **Cenab-ı Hak,** cihadı farz kıldı. Ezan okunmağa başladı. Ve Mekke'de **Hz. Aişe** ile nişanlanan **Peygamberimiz** (bu yıl) onunla evlendi.

Hicretin ikinci yılında ise, kıble, Mekkeye çevrildi. Zekat, sadaka-i fıtr, oruç, bayram namazları ve kurban kesmek meşru kılındı. **Hz. Ali Hz. Fatıma** ile evlendi. Yine bu yıl Bedir, Buvat, Zilaşire, Benikaynuka ve Sevik gazaları vuku buldu.

Hicretin üçüncü yılında ise içki yasaklandı. **Hz. Hasan** dünyaya geldi. Uhut ve Hamrau'l-Esat savaşları oldu.

Hicretin dördüncü yılında, **Hz. Hüseyin** dünyaya geldi. Teyemmüm ayeti nazil oldu. Benî Nadir gazası vukubuldu. Seferi namazı hakkındaki hüküm vaz edildi.

Hicretin beşinci yılında, Devmetü'l-Cendel, Mustalik, Hendek ve Beni Kurayza gazaları vukubuldu.

Hicretin yedinci senesinde, Kazaya kalmış olan Umre ziyareti yapıldı. Hayber gazası vukubuldu. **Hz. Ebu Hureyre** müslüman oldu. Meliklere elçiler gönderildi. Yazışmalarda mühür kullanıldı ve ehli eşek etinin yenmesi haram kılındı.

Hicretin sekizinci senesinde, Mekke fethedilip *Kâbe* putlardan temizlendi. Hunayn ve Taif gazası vukubuldu. Ve minber yapılıp üzerinde hutbe okunmağa başlandı.

Hicretin dokuzuncu senesinde, Tebük gazası ve Mescid-i Dırarın yıkılması vukubuldu.

Hicretin onuncu yılında **Hz. Peygamber** veda haccını yaptı ve Medineye döndükten sonra Zilhiccenin geri kalan günlerini hicrî onuncu yıl tamamlanıncaya kadar Medinede kaldı. Sonra onbirinci yıl girdi. Muharrem ve Safer aylarında da orada ikamet etti. Ancak safer ayının son günlerine doğru **Resulullah** rahatsızlandı, ateş ve baş ağrısı başladı. Okuduğu en son hutbesinde **Hz. Ebu Bekirin** halifeliğine açıkça işaret ederek, **Hz. Ebu Bekirin** kapısı dışında bütün kapıların kapatılması emredildi. Sonra açık olarak **Hz. Ebu Bekir**'i halka namaz kılmağa memur etmekle hilafet işini daha da te'kit etti. Hastalığı gün geçtikçe artan **Peygamberimiz,** nihayet hicretin onbirinci yılının Rebiü'l-evvel ayının ikinci pazartesi günü altmış üç yaşında iken dost dostuna kavuştu ve çarşamba günü defnolundu. Defnin gecikmesinin sebebi, ashabın **Hz. Ebu Bekir**'e biat etmekle meşgul olması, diğer bir rivayete göre ise **Hz. Peygamberin** öldüğüne karar verememelerinden ileri gelmiştir. **Allah** bizi şefaatına nail etsin. Yaptıgımız bu açıklama büyük ciltli kitaplarda anlatılanların bir özetidir.

Bu mevzudaki tafsilatlı bilgi büyük ciltlere sığmayacağına göre, bu küçük risalemizde bundan daha fazla malumat vermemiz mümkün değildir. Burada meydana gelen şeylerin en iyisini bilen **Allah** (C.C.) dır.

Şayet **Seyyidü'l-Mürselîn** efendimizin mubarek hallerini derinlemesine araştırmak istiyorsan; **Kastalanî** nin **"el-Mevahibü'l-ledüniyye"**sine ve büyük alim **Zürkanî**'nin buna ait olan şerhine, **Aliyyülkari** ve **Şihab**'ın *Şifa* şerhlerine ve yine bu konuda yazılmış sair kitaplara müracaat et.

Şeyh **Yusuf en-Nebhanî** peygamberimizin muci-

zelerini büyük bir kitapta çok güzel bir şekilde toplamış ve ona **"Huccetullahi alelalemîn fi mucizat-i Seyyidi'l-Mürselin"** adını koymuştur. Bu kitap mucize konusunda yeterli olup diğer kitaplara ihtiyaç bırakmayacak durumdadır. Keza, sadık, edip, kâmil, fazilet ve güzel ahlak sahibi kardeşimiz Düzceli **Yusuf Suad** efendinin *Mir'atu'ş-Şuun* adını verdiği üç ciltlik eseri asrında yazılmış eserlerin en güzellerindendir. Onu muhakkak okumanı tavsiye ederim. **Hz. Peygamberin** şemail ve hilyesine gelince bunlar, **Tirmizinin** *"Şemail"* i ile **Münavi** ve **Aliyyulkari** tarafından yapılan şerhlerinde ve büyük insan arif, şeyh **Abdulgani en-Nablusi** (K.S.)'nin *İzaletü'l-Hafaz an-Hilyeti'l-Mustafa* adlı eserinde mevcuttur.

كَذَا بِجَاهِ أَبِي بَكْرٍ رَفَاقَتُهُ

فِي الْغَارِ قَدْ ثَبَتَتْ قَطْعًا لَدَى الْفَهِمِ

"Yine anlayış sahipleri katında, mağarada Resulullah'la olan arkadaşlığı kesin bir şekilde sabitleşen Hz. Ebu Bekir'in hürmetine . . ."

Yani, senin **peygamberin** katında yüce olan mertebesini sana vesile yaptığım gibi, onun dostu olan **Hz. Ebu Bekir** (R.A.)'ın katındaki derecesini de sana vesile yapıyorum. O **Hz. Ebu Bekir** ki, **Hz. Peygamber** (A.S.) ile olan Sevr mağarasındaki arkadaşlığı, basireti körelmiş bazı şiiler hariç doğru anlayış ve sağlam akıl sahiplerine göre sabit ve katidir. Bu beyitte, şiilere bir tariz vardır.

Hz. Ebu Bekir ve ondan sonra gelen büyüklerin vesile yapılabileceği hususu, Peygamber ve velilerle

tevessülün yapılabileceğinin caiz olduğuna hükmedenlere göredir ki, bunu **imam Takiyüddin es-Sübkî** *Şifaüs - Sikam* isimli eserinde, yine büyük alimlerlerden **Taftazani** ileride kendisinden bazı nakillerde bulunacağımız *Şerhu'l-Makasid* 'ında **Seyyid-i Şerif-i Cürcani** *Haşiyetü'l - Metali* inde, **İmam Razi,** *Metalibü'l - Aliye* eserlerinde zikretmişlerdir. **Şernûbi,** *Şerhü Taiyyeti's - Süluk* unda, enbiyanın dışında şehitler, veliler, alimler ve salih kişilerin dahi vesile yapılabileceğini söylemiş ve **İmam Buhari**'nin **Hz. Enes**'ten yaptığı şu rivayeti delil göstermiştir : "**Ömer İbnü'l-Hattab kuraklık olduğunda yağmur duasına çıkarken Hz. Abbas (R.A.) b. Abdulmuttalib'i vesile yaparak şöyle dua ederdi :**

"Allahım ! Biz Nebimiz Hz. Muhammedi vesile kılarak sana dua ederdik. Sen de bize yağmur ihsan ederdin. Şimdi ise Nebimizin amcasını sana vesile yapıyoruz, bize yağmur ihsan et!". Ravi diyor ki, (bu duayı yapınca) yağmur yağardı.

Şeyh Abdulgani en-Nablusi'nin *Keşfü'n - Nur an Ashabi'l - Kubur* adlı eserinde bu konuyla ilgili yeterli açıklama bulunmaktadır. Allame **Ebu Said el-Hadimi,** *Tarikat-ı Muhammediye* şerhinde *Cenab-ı Hakka* dua ederken peygamber ve salih kişileri vesile yapmanın ve hatta vefatlarından sonra bile olsa onlar vasıtasiyle yardım istemenin caiz olduğunu **Zeyleî** 'den nakletmiştir. Çünkü keramet ve mucize, ölümle inkitaa uğramaz.

İmamü'l-Haremeyn'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir : **"Rafiziler hariç ölümden sonra dahi olsa keramet inkâr edilemez".** **el-Echuri**'den de şöyle dediği rivayet olunmuştur : **"Veli, dünyada, kınındaki kılıç gibidir. Vefat ettiğinde ondan sıyrılır ve tasarrufta daha fazla kuvvet kazanır".** *Nuru'l-*

Hidaye isimli eserde de bu durum aynı şekilde nakledilmiştir. **Cenab-ı Allah**'ın yaratmasıyla olabileceğine kati inanmakla beraber yapılan bu duaların tesirinin kendisinden yardım istenen velilere izafe edilmesini **Abdulgani en-Nablusi**'nin *Reddü'l-Cahili ila's-sevab fi cevazi izafeti't-Tesiri ile'l-Esbab*isimli eserinde caiz görülmüştür. (Fazla malumat için) oraya bakınız.

Hz. Ebubekir, "fil senesi"nden iki yıl dört ay sonra Mekkede doğdu. Cahiliye devrindeki ismi **"Abdulkâbe"** idi. 37 yaşında iken müslüman olunca kendisine **Ebubekir** ismini **Hz. Peygamber** koydu. Bundan sonra 26 yıl müslüman olarak yaşadı. Erkeklerden islamiyeti ilk kabul eden zattır. **Hz. Peygamber** (A. S.) ile hicret etmiş ve ona Mağarada arkadaşlık yapmıştır. Kur'an-ı Kerimde zikrolunduğu üzere mağarada iken **Hz. Peygamber,** kendisine (**Allah** ile) beraber olma mürakebesini şöyle tarif etmiştir : **Hz. Peygamber,** beşeri haletin galebe çalmasının gereği olan üzüntüyü, **Hz. Ebubekir**de görünce, kendisini bundan nehy ederek (üzülme) buyurmuştur. **Hz. Ebubekir,** bu ızdıraplı üzüntüyü giderecek şeyi, o halet-i ruhiyede bilemediği için, bu nahye imtisal onun için çok zor belki de mümkün değildi. Onun için bunun ardından **Hz. Peygamber,** üzüntüyü giderecek şeyin ne olduğunu göstermek bakımından **"Allah, bizimle beraberdir."** buyurdu. Çünkü **Allah,** kişiyi yapabileceği şeyle mükellef kılar. **Hz. Peygamber** (A.S.), bu sözüyle **Hz. Ebubekir**'e şunu demek istemiştir: **Cenab-ı Allah**'ın bizimle olan beraberliğini düşün. Çünkü böyle bir halete giriftar olup da maiyyet-i ilahiyeyi düşünen bir kimseyi, beşeriyetin gereklerinden olan üzüntü ve sair şeyler istila edemez ve bu gibi durumlardan tamamen sıyrılıp kurtulur.

Aliyyülkari'nin *şifa* şerhinin baş kısmında zik-

redildiği üzere bu ayetteki "bizimle" sözü sofiyyenin ıstılahı olarak kullandıkları "*Cem* "a delalet eder. **Muhammed Parisa'**ya ait olan *Faslu'l-Hitab* adlı kitaptan naklen "*Semeratü'l - Fuad* isimli eserde zikredildiğine göre, **Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir'**e **Cenab-ı Allah'**ın üçüncü arkadaşları olduğu şeklinde zikri hafiyi telkin etmiştir.

İbn-i Hacer el-Mekki'nin *el-Fetavi'l Hadis-siyye* sinde, **Hz. Ebubekir** gizlice, **Hz. Ömer** ise açıktan zikir yaptıkları halde **Hz. Peygamber,** her i-kisinin de zikir şeklini reddetmeyip tasvip buyurduğu kayd edilmektedir.

Allame eş-Şeyh Kemalüddin el-Hariri,*Tıbyanü vesaili'l - Hakaik* adlı eserinde **Hz. Ebubekir,** mağarada iken, **Hz. Peygamberden** sırr-ı maiyeti (Allah ile beraber olma) müşahade etmeyi istediğini, **Hz. Peygamber** ise, bunun **Allah'ı** zikretmeye devam etmekle mümkün olabileceğini buyurarak, kendisine kalben ism-i zatiyi (Allah ismini) iki dizi üzerine oturarak ve gözlerini yumarak zikretmesini telkin buyurduğunu ve böylece **Cenab-ı Hakk**ın **Hz. Ebubekir**in kalbine huzur ve sükûn verdiğini zikretmektedir. Bu üçlü arkadaşlık şeklinde olan telkin, **Hazretü'l-cem** ve **Cem'ü'l-cem** olan "*Bekabillah* " makamlarına işarettir. **Hz. Ebubekir,** Peygamberliğe en yakın mertebe olan " *sıddıkiyet*" mertebesinde bulunduğundan dolayı, **Hz. Peygamber,** sahabeleri arasında bu zikr-i hafiyi ona has kılmıştır.

Kutbu'l-Arifin **Şeyh Mustafa el-Bekri** (K. S.) *es-süyufu'l-hidâd* isimli eserde şöyle der: **"el-Ezbekî lakabiyle şöhret yapmış olan şeyhimiz Molla Abdurrahîm el-Hindî** -Allah bizleri şefaatine nail eylesin- **bazı kitaplarda Sıddik-i Ekber'in Tarik-i Nakşibendiyye tarzında "cemiyet-i Külliye"yi temin**

ve zat-ı Âliye'yi müşahede etmek için nefesini hapsederek zikr-i kalbi yaptığının yazılı olduğunu gördüğünü söylemektedir."

Hatta bu tecellinin güzel kokusundan ve bu tecelliden fazla derecede istifade etmesindendir ki, **Sıddik-i Ekber,** ancak sabaha karşı bir nefes alabilirdi. Öyle ki, komşuları nefis kebap kokusunu alınca evinde et pişirip kendilerine bundan göndermediği için **Hz. Ebubekir**'i **Hz. Peygamber**'e şikâyet etmişlerdi de, **Nebiler Nebisi** (A.S.), hissetmiş oldukları kokunun rastgele bir koku değil, **Sıddık-i Ekber'**in tutuşmuş olan ciğerinin kokusu olduğunu ifade buyurmuşlardı.

Allame Şeyh Muhammed b. Ali es-Sünûsi, *Selsebilü'l-Muayyen fi esanidi turuki'l - Erbain* adlı eserinde **İmam İbn Ataullah el-İskenderiye** ait olan *Miftahu'l-Felah* tan naklen, **Hz. Ebubekir**'e nisbet edilen zikirden bahsederken yukarıdaki menkıbeyi aynen zikretmiştir.

Bu zikirle meşgul olacak zakir, üstün zekalı, mutedil mizaçlı, hal ve hareketlerinde istikrarlı bir kimse olmalıdır. Çünkü bu, ancak bu yönlerden kuvvetli kişilerin tahammül edebileceği bir zikirdir. Zira bu zikrin nuraniyeti bazı vasıfları yakıcı olduğu gibi tabii hararetinden dolayı da nefsin, tabii haletinden sapmasına te'sir eder. Eğer zakir, iztıraplı, zayıf bir kimse ise nefsine hakim olup, yavaş yavaş güç kazanıncaya kadar, kendisine rıfk ile muamele edilip kaldırılabileceği kadar belli bir miktar vird verilmelidir. Bundan sonra **Hz. Peygambere** daha çok salavat-ı şerife getirmesi tavsiye edilmelidir. Zira Salavat-ı Şerife su gibi nefisleri güçlendirip can katar. Seyyidimiz **Ebubekir** de: **"Hz. Peygambere salavat getirmek, günahları yok etmek bakımından su-**

dan daha fazla temizleyicidir." sözüyle buna işaret etmektedir. Bunun içindir ki, Hz. Şeyhimiz ve bütün halifeleri, verilecek zikri kaldırabilecek derece istidatlı olmayan ve vehimleri akıllarına galebe çalan kimselere zikir telkin etmede gayet itiyatlı davranmışlardır. Çünkü aksî takdirde, maksada ters düşecek neticelerle çoğu zaman karşılaşmak mümkündür.

Allame eş-Şeyh el-Hac Muhammedü'l-Eşref'in şöyle dediğini duymuştum: **"Bu tarikat salikinin, niyet ve maksadını, silsiledeki sadatın** (büyüklerin) **üzerinde bulundukları hale uygun olabilecek şekilde sağlamlaştırması gerekir. Çünkü bunun zakir üzerinde çok tesiri vardır. O dereceki sadatın medet ve himmetleri olmadan zakir ona güç yetiremeyip maksadına dünyavî gaye karıştırmak suretiyle onların yolundan saparsa, sadat, nazarlarını ondan çevirirler ve o kişi hangi vadide helak olursa olsun hatırlarına dahi getirmezler. O halde mürid, himmetlerin inkitaa uğrayıp, anında yetişici kuvvetin kendisinden alındığı zamanda müteessir olacak derecede zikr ederse aklı başından giderek cinnete mübtela bir vaziyete düşer." Allah** (c.c.) cümlemizi böyle durumdan muhafaza buyursun.

Artık şımdiye kadar açıkladığımız hususlar ışığında Nakşibendî tarikatınına dil uzatanların ne derece haksız olup yanlış görüşte oldukları apaçık ortadadır. **Kasım el-Halebi (Allah** rahmet etsin) *Hilyetü'l - Bedi* inde **Hz. Ebubekir**in faziletini aşağıya aldığımız mısralarıyla ne güzel dile getirmiştir:

"Ebubekir Hz. Peygamberden sonra halk arasında Allah'ın en faziletli kuludur.

Sır ve Sahavetin madeni ve Muhammedü'l-Muhtarın vefkâr dostudur.

İslamın dostu ve yardımcısı olduğu için Cenab-ı Hak Dini-i islamı onunla kuvvetlendirdi.

Mağarada Resulullah'ın şüphesiz mûnis bir arkadaşı idi.

Hz. Ebubekirin sinesinde karar kılan sır hakkında bir kısım hadisciler bazı şeyleri söylemiş iseler de **Şeyhü'l Ekber,** *Kitabu't - Tahkik fi beyani sırrillezi vakara fi sadri Ebibekri's-Sıddik* adında sadece bu hususa dair müstakil bir eser te'lif etmiştir. Fazla malumat için oraya müracaat ediniz.

Hz. Ebubekir'in fazileti hakkında bir çok hadis rivayet edilmiştir. Arif **Abdulgani en-Nablusi** (K.S.) *el-Cevabu'l-mutemed ani'l-Esileti'l- varideti min safed* isimli risalesinde şu rivayetleri zikretmiştir:

"**Hz. Aişe**'den rivayet olunduğuna göre, **Ömer b. Hattab** (R.A.) şöyle demiştir:
"Ebubekir (R.A.) efendimiz, hayırlımız ve Resulullah'ın aramızda en sevdiği kişidir" Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiştir.

Şa'bî 'den **Hz. Ali** (R.A.)'nin şöyle dediği rivayet olunmuştur: **"Hz. Ebubekir'e muhalefet etmekten Allah'a karşı haya ederim"**, yine **Hz. Ali** (R.A.), **"Ebubekir** (R.A.) **hadisçe en faziletli olanımızdır."** buyurmuştur. Bunu, **Uşari Hz. Ali**den rivayet etmiştir.

Yine **Hz. Ali "Ben Ebubekir'in iyiliklerinden sadece bir tanesiyim."** buyurmuştur. **Suyuti ,** bunu *Musned-i Ali* de zikretmiştir. Bu konulara dair, **Allame en-Nablusi** *el-Matalibu'l-Vefiyye* sinde geniş malumat verir. Oraya müracaat ediniz.

Resulullah'ın (A.S.) vefat ettiği gün, Sakife'de **Hz. Ebubekir**'e biat edilmiştir. Ve kendisine "elini uzat" deyip o da uzattığında, **ilk defa** biat eden **Hz. Ömer** (R.A.)'dir. Onu müteakibe de muhacir, ansar ve ertesi gün de bütün halk kendisine biat etmiştir.

Hz. Ebubekir halife olarak seçildiği zaman **Allah**'a hamd ve senada bulunarak halka şöyle hitap etti: **"Ey insanlar! En hayırlınız olmamakla beraber idareniz bana verildi. Benim yanımda en kuvvetliniz hakkını alıp kendisine verinceye kadar zayıf olanınızdır. Bana göre en zayıfınız da** (tarafına geçirdiği) **hakkı kendisinden alıncaya kadar kuvvetli olanınızdır. Ey insanlar ben sadece** (peygamberin yoluna) **uyan bir kimseyim. Asla bir bidatcı değilim. Beni hak üzere görürseniz bana yardım ediniz. Eğer batıla saplandığımı görürseniz beni hakka döndürünüz."**

Begavî'nin tefsirinde zikrettiği üzere:**Hz. Ebubekir**'in ebeveyni ve bütün çocukları islamiyeti kabul etmiş ve hepsi de **Resulullah**'a yetişip görmüşlerdir. Bu durum başka hiç bir sahabeye nasip olmamıştır.

Hz. Ebubekir, Yemame'yi fethedip **Müseylemetü'l-Kezzab** ve bütün ihl-i irtidadla -**Allah**'ın dinine dönünceye kadar- savaşmış ve Irak çevresi ile Şam'ın bazı yerlerini fethetmiş, ne cahiliye, ne de islamiyette içki içmemiş ve asla putlara secde etmemiştir.

Hz. **Ebubekir**'in son sözü şöyle olmuştur: **"Allahım: müslüman olarak ruhumu al ve beni salih kişilere kavuştur."** Cumadelahir'in son Salı günü 23. hicri yılda 63 yaşındayken vefat etmiştir. Allah kendisinden razı olsun.

وَسَيِّدُ الْفُرْسِ سَلْمَانُ لَهُ شَرَفٌ
إِذْ عُدَّ مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ وَهُوَ مِنْ عَجَمِ

"**Farslıların** (İranlıların) **efendisi Selman'dır. Acem olduğu** (arap olmadığı) **halde ehl-ibeyt-i Nebeviden sayılmasından dolayı kendisinin yüce bir şerefi vardır".** Bir hadis-i Şerifte **"Selman bizim ehl-i beytimizdendir."** şeklinde varid olmuştur.
Şair de ne güzel söylemiş :

"Yemin olsun ki, kişi ancak dini ile şeref kazanır.
O halde soy sopuna güvenerek takvayı terketme
Selman-ı Farisi İslamiyet ile şeref kazandı
Soylu Ebu Lehep ise cehaleti sebebiyle Cehennemlik oldu."

Selman-ı Farisi Resulullah'la sohbet etme şerefi ile olgunluk mertebesinin zirvesine yükseldi. Bununla beraber **Ebu Talib el-Mekki** ve diğer bazı alimlerin açıkladıkları üzere onun **Hz. Ebubekir**'e hususi bir nisbeti vardır.

Şeyhü'l-Ekber de *Fütuhat* ında Onu Melamiyeden (1) saymakla buna işaret etmekte ve **Sıddık-i Ekber'**i onlara reis kılmaktadır.

Allame Şihabu'l-Hafaci; *Tirazu'l - Mecalis* inde **Selman** (R.A.)'ın methine dair şöyle bir şiir söylemektedir:

"Selman nardan (ateşten) nura kaçtı.
Onun zendaveste (2) **den süratle kaçışı vardır**
Küfür ve inkâr karanlığından sonra, nur-u hidayetle parladı

Ruhu, cismini kaplayarak kısa sayılmayacak kadar uzun bir ömür yaşadı.

Nur'un-nur olan Cenab-ı Hak, onu Cennetü'l-Firdevse, vildan ve hurilere yakın eylesin!

Onun, ehl-i beyt-i Nebeviyeye olan nisbeti, sabah aydınlığının nura olan nisbeti gibidir."

İmam Allame Takiyyüddin el-Hısnî *Seyrü's Salik ila esne'l-mesalik* isimli eserinde, **Selman-ı Farisi**'nin hal tercemesini şöyle anlatmaktadır: Künyesi **Ebu Abdillah** olup İsfahan veya Ramehurmuz'lu olduğu söylenmektedir. Hak dini aramak üzere bir grup insanla yola çıkmışken arkadaşlarının hiyanetine uğrayıp, onu köle olarak sattılar. Bilahere belli bir miktar mal veya para karşılığında azad edilmek üzere efendisi ile anlaştı. **Resulullah** Ona bu dönemde yardımda bulunarak azad edilmesini temin etti. Hicret-i nebeviyenin bidayetinde İslamiyeti kabul etmiş ve ilk olarak "Hendek" gazasına iştirak etmiş, bundan sonraki gazalarda da hazır bulunmuştur. **Hz. Selman,** elinin emeğiyle geçinirdi.

Hz. Selman Medayin valisi olduğu sırada bir gün Şamdan beraberinde saman yükü bulunan bir adam gelip, sırtında aba bulunan **Selman'**ı tanımadığından kendisine: **"Gel şu yükü sırtına al taşı"** dedi. **Hz. Selman** da itiraz etmeyerek aldı. Sonra halk **Hz.**

---

1) Melamiyye: Kurbiyet ülkesinde nimetlendirildikleri halde elbiseleriyle avamdan ayırd edilemeyen farzlar dışındaki ibadetlerini açığa vurmayan, dışı halkla, içi hakla beraber olan evliyadan bir gruptur. İşte Haklarında **"Velilerim kubbelerimin altındadırlar. Benden başka kimse onları tanımaz"** hadis-i şerifi varid olan veliler, bu velilerdir. Bu ifadeden Melami olduklarını söyleyen mülhidler kast edilmemektedir.

2) Zend aveste: Mecusilerin dini kitabıdır (m)

Selman'ı adama tanıtarak onun vali olduğunu söylediklerinde, adam, **Hz. Selman**'dan özür dileyerek kendisini tanımadığını söyledi. Fakat **Hz. Selman: "Hayır yükü evine kadar taşıyacağım."** diyerek, adamın evine kadar taşıdı.

Yahya b. Muaz ve **Said, Ebu Derda**'nın **Hz. Selman**'a : **"Mukaddes toprağa gel"** diye mektup yazdığını, **Hz. Selman**'ın ise **"Yer insana kudsiyet vermez, insana ancak ameli kudsiyet kazandırır".** Şeklinde mektuba cevap yazdığını söylemektedirler.

Hz. Selman, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında Medayin'de vefat etmiştir. Hicrî 32 yılında 250 yaşında iken vefat ettiği söylenmektedir.

Aliyyülkari'nin *şerhü'ş-Şifa* sında hicri 35 yılında vefat ettiği zikredilmektedir. **Allame el-Münavî,** *el-Kevakibü'd-Dürriye* sinde şöyle demektedir: **"Hz. Selman, Resulullah'ın Medineye geldiği sıralarda Beni Kureyza kabilesinden birisinin kölesi iken islamiyeti kabul etmiş, Hz. Peygamber de bedelini vererek onu kölelikten azad ettirmiştir".**

Hz. Selman'a ait çok değerli menkıbeler vardır. Hiç biri olmasa dahi **Hz. Peygamberin** (A.S.) onun hakkında irad buyurduğu şu hadis-i şerifler fazilet olarak kendisine kâfidir.

"İlk müslümanlar dört kişidir." buyurarak, Selmanı da onlardan saymıştır.

"Selman bizim ehl-i beytimizdendir."

Yine **Hz. Peygamber : "Cenab-ı Hak ashabımdan dört tanesini daha fazla sever"** buyurarak **Selman**'ı da onlardan sayardı.

Hz. Selman gece karardığında namaz kılmaya başlar, yorulduğunda ise lisanen zikreder, yine yoru-

lunca, ağlar, bundan da yorulunca ayat ve azamet-i ilahiyeyi tefekkür ederdi. Sonra kendi kendine: "**İstirahat ettin haydi kalk**" der ve kalkarak namaz kılmaya başlar, bir müddet namaz kıldıktan sonra lisanına : "**İstirahat ettin artık zikir yap**" der ve zikre başlardı. Böylece gecesini hep namaz, zikir ve tefekkürle geçirirdi.

Hicrî 36 yılında 250 yaşında vefat ettiği de söylenir. 350 yıl yaşadığına dair söylentiler bulunmakla beraber 250 yıl yaşadığında kimsenin şüphesi yoktur.

Muhakkiku'l-Hakkani **Abdülgani en-Nablusi** *Lemaatu'l-Envar fi'l-Maktuilehüm bilcenneti ve'l-maktuilehüm binnar* isimli kitabında **Hz. Selman'**ı Cennete girmesi kat'i olan kişilerden saymakta ve şöyle demektedir: "**Onlardan** (cennete girmesi kesin olanlardan) **birisi de Selman-ı Farisi'dir. Nitekim Resulullah (A.S.) Onunla ilgili olarak : "Cennet üç kişiye müştaktır. Onlar: Ali, Ammar, ve Selman'dır"** buyurmuştur.

Bu hadis-i şerifi, **Tirmizi Hz. Enes**'ten rivayet etmiş ve bunun hasen hadis olduğunu söylemiştir.

Nevevi, *Tehzibü'l - Esma ve'l-lügat* isimli eserde, **Hz. Selman**'ın terceme-i halinden bahsederken bu hadisi zikretmiştir.

Şeyh Bahauddin el-Amili, Muhammed b. Abdülazizden naklen, kendisine **Cafer-i Sadık**'ın: "**Ey Abdülaziz! İmanın, merdiven basamağı gibi, on derecesi vardır. Ona basamak basamak çıkılır. 1. Basamakta olan 2. basamakta bulunana,** *"Mertebem önemsizdir"* **demesin. Ta ki onuncu dereceye çıkabilesin ve bir dereceden düşerken altındaki ve üstündekileri de beraberinde düşürme!. Kendinden aşa-**

ğı derecede bulunanı yanına rıfk ile kaldır. Ve ona kaldıramıyacağını yükleme sonra kırarsın. Zira bir mümini kıran kimsenin onu onarması gerekir. Miktad 8. , Ebu zer 9. ve Selman da 10. derecede idi" dediğini söyledi.

Şeyh Bahauddin, devamla şöyle anlatmıştır: **Selman-ı Farisi** ölüm döşeğinde iken çok üzülmüş ve kendisine: **"Neden üzülüyorsun. Ey Ebu Abdillah!"** denildiğinde, **"Üzüntüm dünyayla ilgili değildir. Resulullah, dünyalık eşyamızın bir suvari yolcusunun eşyası kadar olmasını tavsiye etmişti. Etrafındaki eşyalara işaret ederek korkarım ki, bu eşyalarımla Resul-i Ekrem'in emrine tecavüz etmiş olayım"** diye cevap verdi. Halbuki göstermiş olduğu eşyalar, bir kılıç, bir yastık ve bir de çanaktan ibaret idi.

كَذَا بِحُرْمَةِ زَيْنِ الْجَمْعِ قَاسِمِنَا
وَجَعْفَرٍ نَالَ عِلْمَ اللَّوْحِ وَالْقَلَمِ

"Yine cemaatin zineti olan Kasım'ımızın ve Kalem ve Levh-i mahfuzdaki ilme nâil olan Cafer'in hürmetine"

Hz. Kasım, Medineli yedi fakihten birisidir ki, haklarında şöyle denilmiştir:

"Kim eimme-i seb'aya iktida etmezse onun haktan nasibi yoktur.

Onlara uyunuz, o zatlar: Ubeydullah, Urve, Kasım, Said, Ebubekir, Süleyman ve Harice'dir"

Demirî 'nin garip buluşlarından biri de şudur: O,

"Kim bu yedi fakihin ismini kağıt parçasına

yazar da tarlaya gömerse, o isimler orada bulunduğu müddetce o tarlanın ekinlerine kurt ve zararlı böcekler girmez." demiştir.

Allame **el-Hisnî** mezkur kitabında **Kasım b. Muhammed b. Ebubekir es-Sıddik'**in hal tercemesinden bahsederken, Künyesinin **"Ebu Muhammed"** aynı zamanda da kendisinin hadis hafızı olduğunu söylemiştir.

İbnü Ebi'z-Zenad, babasının şöyle dediğini söylemiştir: **Sünneti, Kasım b. Muhammed'den daha iyi bilen birisini görmedim."**

Hammad b. Zeyd, Eyyub'un şöyle dediğini söyledi:

"Kasım'a, Mina'da sorular sorulduğunu, kendisinin ise "bilmiyorum" şeklinde karşılık verdiğini ve onlar daha fazla ısrar edince de "Vallahi sorduğunuzun hiç birini bilemiyorum. Eğer bilseydim, saklamazdım. Çünkü bildiğimi saklamam helâl değildir. Kişinin, Hukukullahı bildikten sonra cahil yaşaması, bilmediğini söylemesinden daha hayırlıdır." dediğini işittim. **Hz. Kasım** açık olarak bildiği şeyleri cevaplandırırdı. Ona göre dünya bir zerreden daha da basitti.

Eyyub, onunla ilgili olarak: **"Kasım'dan daha faziletli bir adam görmedim"** demiştir.

Hz. Kasım (R.A.) Hac dönüşü sırasında Mekke ile Medine arasında vefat edip, oğluna: **"Sakın kimseye şöyle oldu böyle oldu deme."** diye vasiyette bulundu.

Kevakip te yazıldığı üzere, **Kasım** (R.A.)alim, fakih, takva sahibi, müftü, zahit ve hüccet idi. **Hz. Aişe, İbn Abbas, İbn Ömer** ve diğer bazı sahabeler-

den hadis rivayet etmiştir. Rivayet etmiş olduğu hadislerden Kütüb-i sittede de vardır. Şeyhülislam **Muvaffakuddin el-Makdisi,** *Kitabu't-Tebyîn fi ensabi'l-Kuraşiyyin* isimli kitapta, **Kasım b. Muhammed**'in, Seyyid, fazıl ve Medineli yedifakihden birisi olduğunu zikretmiştir.

Ömer b. Abdülaziz, onunla ilgili olarak şöyle demiştir: **"Vasiyette bulunsaydım Kasıma vasiyyet ederdim"** ve yine (Kasımın) babasının hal tercemesinden bahsederken, künyesinin **Ebulkasım,** annesinin **Esma binti Amişu'l-Hasiyye** olduğunu ve Veda Haccı senesinde Zülhuleyfe'de zilkide ayından sonra dünyaya geldiğini babasının vefatından sonra annesinin evlenmesi üzerine **Hz. Ali'nin** (R.A.) himayesinde büyüdüğünü ve onun oğullarından birisinin de **Kasım** olduğu zikretmektedir.

Rivayete göre **Kasım,** babasından, o da **Hz. Ebubekir**den (zikr-i kalbiyi) almıştır. **Allah** onların cümlesinden razı olsun.

Gerçek şudur ki, **Kasım,** hicri 31. yılda dünyaya gelmiş ve 101. senesinde de 70 yaşında iken vefat etmiştir. Babası ise hicretin 8. yılında doğmuş, **Hz. Âişe**'den daha çok olmak üzere diğer sahabelerden de hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de daha çok oğlu **Kasım** olmak üzere tabiinden birçoğu rivayette bulunmuşlardır. *el-İkmal fi esmai'r-rical* isimli eserde de zikredildiği üzere zalimler onu Mısır'da h. 38 yılında öldürüp eşek cifesi içerisinde cesedini yaktılar.

Şiirde geçen levh ve kalemden maksat, **Cenab-ı Hakk**ın emri ile kalemin levh-i mahfuza yazmış olduğu malumattır. Veliler ise **Allah**'ın izni ile bu malumata muttali olabilirler. Nitekim, Hüccetülis-

lam **el-Gazali, Şeyhü'l-Ekber İbnü'l-Arabi** Arif **el-Cilî, İmamü'ş-Şaranî** Arif **en-Nablusî,** Mahakkik **Hamevî** ve diğer muhakkikler bu görüştedirler. Fakat bazı ulema bu görüşe katılmamışlardır.

Hz. Ali (R.A.)den: **"Arş-ı a'la hariç bana ne sorarsanız sorunuz."** buyurduğu nakledilmiştir. Fakat (bazı ariflerin) zikrettikleri üzere levh-i mahfuzun arş-ı alanın altında olduğunda şüphe yoktur.

Eşbah 'a haşiye yazan büyük alim **el-Hamevî** *Nefehatu'l-Kurb* adlı eserin kenarında, **Hz. Osman** efendimizin levh-i mahfuzda gördüğü şekilde Kur'-an-ı Azimü'ş-Şanı bir araya getirmiş olduğunu söylemiştir. Ben de **İmam Cafer-i Sadık**'a ait içinde ariflerin makamlarını açıklayan bir risale gördüm. Caferi sadık o risalede şöyle diyordu: **"Ben bunu levh-i mahfuzda gördüğüm gibi yazdım."**

Ebu'l-Hasanü'ş-Şazeli *el-Kevakibü'z-Zahire* isimli kitapda **"Cenab-ı Hak beni levh-i mahfuza muttali kıldı. Eğer Ceddim Hz. Resul-i Ekrem'den teeddüp etmeseydim, kimin said ve kimin şaki olduğunu tek tek söylerdim"** demiştir. Araştırıcıların da bildiği gibi bu konuyla ilgili yazılmış bir çok kitab bu gibi zatların hayat hikayeleriyle doludur.

Beyzavi, şöyle diyor: **"Cenab-ı Hakkın kullarına bahşettiği lutûflardan birisi de Kuvay-ı müdrikeden olan kuvvet-i kutsiyedir ki, gaybın listesi enbiya ve evliyaya has olan melekutun sırları onda tecelli eder."**

Bu gibi zatların sözlerini yalana hamletmeye hiç bir ehl-i insafın gönlü razı olmaz. O halde bunların tasdik edilmesi gerekir. Her ne kadar verilen haberin yalan olma ihtimali varsa da onda asıl olan doğruluktur. Yalan ise mücerret akli bir ihtimaldir

ki, o zatlardan, peygamberlik iddiası ve esbaba teşebbüs gibi haller olmaksızın meydana gelen bu harikülade haller, kerametler olup onların söylediklerinin doğru olduğuna şehadet ederler. Şeriata ters düşmüyor ve vukuuna da şeran bir mani yoksa onların bu davada sadık oldukları ortaya çıkar. Kim levh-i mahfuza muttali olunamayacağını iddia edip aynı zamanda mümkün olmayışını da kast ediyorsa, bunun batıl olduğu açıktır. Çünkü meydana gelmesini farzetmek muhal değildir. Fakat bununla şer'an yasak olduğunu kast ediyorsa biz bu kimseden şerî delil isteriz. Sadece ittila olunamaz demekle, gayba ittila menedilemez. Çünkü biz bütün gayıplar, sadece levh-i mahfuzdan ibaret değildir diyoruz. Ondan ibaret olduğunu kabul etsek dahi bundan levh-i mahfuzdaki malumatın bazısına muttali olmanın memnu olması lazım gelmez. Çünki (Gaybe muttali olmayı nefyeden) ayeti, hiç muttali olmamaya değil de, tamamına muttali olmamaya hamletmek suretiyle, gaybın tamamına muttali olmak memnu, bazısına muttali olmak ise memnu değildir. Nitekim, muhakkik **Teftazani** de *Şehru'l-Makasid* ında böyle demiştir. Fakat bu durum, başkasına delil ve hüccet olamaz. Ancak onun hükmü ilhamdan ibarettir. Aslı ilim her şeyi hakkiyle bilen **Allah**ın indindedir.

O halde evliyaullahın gayba muttali olmaları harikulade haller tarzında gerçekleşmiş olur. **İmam Cafer-i Sadık**'ın, evliya-yı Arifinin ekmeli, ve **Allah**'a vasıl olan kişilerin en önde geleni olduğunda hiç şüphe yoktur. O halde bu zat, ona evlabittarik muttali olabilir. **Hz. Cafer,** anne tarafından dedesi olan **Hz. Kasım**'ın yanında sülûk yapmış ve ondan terbiye görmüştür.

Münavi, *Kevacibu'd-Dürriye* sinde **Hz. Cafer**'in şöyle dediğini söylemektedir:"**Sıddık** (R.A.) **beni iki**

sefer doğurdu." Bazı fazıl kişiler,bu sözün **Hz. İsa'-nın "Kişi, iki defa doğurulmayınca semavat ülkesine çıkamaz"** sözü kabilinden olduğu söylemişlerdir.

Hz. Cafer, yukarıdaki sözünden şunu kast etmektedir:

"Beni, Hz. Ebubekir'in torunlarından olan 'Kasım'ın kızı Ümmü Fervet' neseben doğurdu. Yine onun torunu olan Hz. Kasım da beni büyütünceye kadar terbiye ederek ikinci defa manen doğurmuş oldu"

Hz. Cafer-i Sadık, Medine'de hicretin 80. yılında dünyaya geldi. Annesi, yukarıda da zikredildiği gibi **"Kasım'ın kızı"** künyesi ise **Ebu Abdillah**'tır. Bu zat babasından, anne tarafından dedesi **Kasım**dan, **Urve, Ata, Nafi** ve **Zühri** (Radiyallahu anhum)den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de **Ebu Hanife, Malik, Sevri, Yahya b. Said, İbn-i Cüreyc, İbn-i Uyeyne Ebu Eyyup es-Sicistani** vs. gibi ileri gelen imam ve allameler hadis rivayet etmişlerdir.

Ebu Hatim: "Cafer-i Sadık, hadiste eşsiz bir sika olup keramet ve garip halleri hakkında ise müstakil kitaplar yazılmıştır" demiştir. Ama **Ebu Hanife**'den nakledilen: **İki sene olmasaydı Numan helak olurdu."** sözüne gelince bunu, " " bir kimsenin naklettiğine henüz vakıf olamadım.

Cafer-i Sadık'ın babası, dedesi, **Hz. Hüseyin, Ebu'l-Hasan** vasıtasıyla Ceddü'l-Haseneyn (A.S.) ile münasebeti vardır.

Ahmed b. Ömer b. Mikdamer-Razi, Hz. Cafer-le ilgili olarak şöyle diyor: **"Halife mansur'un yüzüne, rahatsız edecek şekilde bir kaç defa sinek kondu, O da her defasında koğmaya çalıştı. O anda yanında Hz. Cafer vardı. Halife Mansur Ona:**

"–Ya Eba Abdillah, Allah (C.C.) bu sinekleri niçin yarattı?" diye sordu. Hz. Cafer–i Sadık da:

"–Zalimleri zelil kılmak için." dedi. Bunun üzerine Mansur birşey söyleyemedi. Şevval 148 de 68 yaşında iken vefat edip babası **Muhammed el–Bakır** ve dedesi **Ali Zeynelabidin'in** bulunduğu **"Cennetü'l–Baki"** kabristanına defnedilmiştir.

ثُمَّ بِطَيْفُورِنَا ثُمَّ أَبِي حَسَنٍ
حَازَ كَمَالاً وَعِشْقاً غَيْرَ مُنْصَرِمِ

"Sonra, kemal ve inkitaa uğramayan aşk–i İlahi'yi elde eden Tayfurumuz ve sonra da Ebu Hasan hürmetine..."

Beyitte geçen **"Tayfur"**dan murat, şöhretli ârif, **Seyyid Ebu Yezid el–Bistami**"dir.

İmam Ebu Abdirrahman es–Sülemi, *Tabakat* ında Onunla ilgili olarak şöyle demiştir: (Adı), **Seruşan'ın oğlu, İsa'nın oğlu Ebu Yezid Tayfurdur.** Dedesi daha önce mecusi olup İslamiyeti kabul etmiştir. Bunlar, **Tayfur, Adem** ve **Ali** adında üç kardeş olup hepsi de zahid ve ehl–i hâl idiler.

Tayfur, Bistamlı olup 261 yılında vefat etmiştir.

Abdullah b. Ali'den şöyle dediğini işittim: **"Ben Tayfur b. İsa es–Sagir'**den O da Amcası **Bistami'**den şöyle dediğini işitmiştir: **"Babamdan Ebu Yezid'**in 261 yılında vefat ettiğini duydum".

İmam Allame eş–Şeyh Abdulgani en–Nablusi,

el-Hakikatu ve'l-Mecaz fi rıhleti'ş-Şam ve'l-Mısr ve'l-Hicaz isimli eserinde: **"Bestam veya Bistam şeklinde okunan bu kelime Nisabur yolu üzerinde bir şehrin adıdır. -Süyuti, bunu** *Lübbü'l-Lübab* **adlı eserinde söylemiştir.-** Onun adı ise: **Tayfur b. İsa olup safiyye şeyhlerinden birisidir"** demiştir.

İbn-i Hallikan: "Onun birçok manevi makamları, meşhur mücahedeleri ve açık kerametleri olup, 261 yılında vefat etmiştir" demektedir.

Ebu Nuaym, Ebu Yezid Tayfur'un hal tercemesini anlatmış, birçok güzel sözlerinden uzun uzadıya bahsetmiş ve kısaca onunla ilgili olarak şöyle demiştir: **"Onun işaretleri şaşırtıcı ve ibareleri kapalı olup Onu bilenler ancak anlardı. Herevî'nin** *ez-Ziyarat* **isimli kitabında zikrettiği üzere kabri Bistam'dadır".** Bize göre de Şam'daMercü'l-kıbeli dolaylarında yüksek bir tepe üzerinde (Karahta) adıyla meşhur bir köyün yakınında bulunan bir evin içindedir(ve üzerinde şöyle yazılıdır:) **"İşte bu kabirEbu Yezid-i Bistami Hz.lerinin kabridir. Allah kendisinden razı olsun."** çevredeki köy halkı arasında yàygın kerametleri vardır.

Münavî, hal tercemesini, *Kevakibu'd-Dürriye*sinde uzun uzadıya anlatmıştır. Hakkında kitap telif edilecek kadar menkıbeleri vardır. **el-Hısnî,**Onun 261 senesinde 73 yaşında iken vefat ettiğini kaydeder.

Ebu Yezid vefatı sırasında şöyle demiştir: **"İlahî! Seni ancak gafletle andım ve sana uyuşuk uyuşuk ibadet ettim."** Ruhanî ve cismanî olmak üzere iki yönden terbiye görmüştür. Ruhanî cihetten olan terbiyesini, yüce **İmam Cafer-i Sadıktan** almıştır.

Nitekim **Hafız Takiyyüddin Ebu'l-Ferec el-Vasitî,** *Tiryaku'l-Muhibbin* **Seyyid-i Şerif-i Cürcanî**

Şerhü'l-mevakif in sonlarında, **Hac Muhammed Pârisa** *Faslu'l-Hitabın* ında **Abdürgani en-Nablusî**, *Rihletü'l-Kübra* da ve *Miftahu'l-Maiyye* de, **Kâşifî**, *Reşahat* da, **Allametü'l-Hanî** *Hadaiku'l-Verdiyye* de, **eş-Şeyh Muhammed Nurad el-Mekkî**, *Muarrebu'r-Reşahat* 'ta, **Şeyh Kemalüddin el-Haririî**, *Tibyanü Vesaili'l-Hakaik* te bu şekilde açıklamada bulunmuşlardır.

Ancak, -yukarıda imamların da ittifak ettikleri gibi, bu zat **İmam Cafer**'le bizzat karşılaşmamıştır. Çünkü aralarında uzun bir zaman vardır.

Onun hal tercemesini anlatan tarihçilerin elimizde bulunan bütün eserlerinde **Ebu Yezid el-Bistamî**'nin 261 yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. Şu halde bizzat karşılaşma mümkün olamaz. O zaman yukarıda ismi zikredilen imamların, böyle bir karşılaşmanın meydana gelmediği konusundaki ittifakları hiç şüphesiz isabetli ve doğrudur.

Bu açıklamamızdan, **Hillî** ve **Amili** gibi bazı şiirlerin, **Ebu Yezid Bistamî**' nin **İmam Cafer**'in evine su taşıdığını tahayyül etmelerinin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira hizmetcisi olması şöyle dursun Onun zamanına dahi yetişememiştir. Onları bu iddiaya sevk eden sebep **Hz. Cafere** nisbetindeki şöhretine ilaveten İsna aşeriye imamlarını (12 imamı) büyüktemede aşırı gitmeleridir. Bu yüzden (aldığı ruhanî terbiyeyi) cismani zannetmişlerdir. Usandırma endişesi olmasaydı mulakatın cismani olmadığına dair olan delilleri daha da arttırırdım.

Onların, bu iddiayı **er-Razi**'ye nisbet etmelerine gelince, böyle bir şeyi görüp araştırmadan isnat etmiş olmaları muhtemeldir. Çünkü **er-Razi**'nin (eserlerinin) bununla ilgili olmadığı gibi eserlerinde de böyle bir şeye rastlayamadık. (Bu iki çelişkili riva-

yeti düzeltmek maksadıyla) Yukarıdaki iki rivayeti aynı isimde iki kişinin bulunduğuna hamletmeye ise akıl sahibi hiç bir kimse rıza gösteremez. Bu ancak şaşının, biri iki görmesi kabilinden olan bir görüştür. Keşke Şia, **Hz. Caferin** ruhaniyetinden feyiz olan **Ebu Yezid Bistami'**yi bize bıraksalardı da, **Hz. Cafer'**in sakisi (hizmetcisi) diye tahayyül ettikleri o diğer **Ebu Yezid-i Bistami** kendilerine kalsaydı. Şair ne güzel söylemiş:

"Göz kapakları(nın altı) **göğermiş olanın rakibi şaşılık olduğundan bir şey ona göre ikidir. Keşke gördüğümü bana bıraksa da o gördüğü ikinci güzeli almada muhayyer olsa"** *Tibyanü'l-Vesail'*de zikredildiği üzere, Cismani olarak, **İmam Ali Rıza'**dan O da babası **Musa Kâzım'**dan O da **İmam Cafer-i Sadık'**tan feyz almıştır. **Allah** cümlesinden razı olsun. Yine, **Şeyh Raî'** den -ki Nefahat'da olduğu gibi bundan maksat **el-Kurdî'** dir- O da **eş-Şeyh Muhammed Kara'**dan O da **Ebulfazl'**dan O da **Selman-ı Farisi'**den feyz almıştır. **Allah** hepsinden razı olsun.

İmam Residüddin Ebu'l-Hasan Ali el-Kureşi *mucem* inde şöyle zikretmektedir: **"Seyyidim Ebu Yezid el-Bistami, Muhammed b. Faris el-Belhi'**den, O da **Hatem b. Unvanü'l-Asam'**dan, O da **Şakik b. İbrahim'**den, O da **İbrahim b. Edhem'**den, O da **Malik b. Dinar'**dan, O da **Ebu Müslim el-Havlanî'**den, O da Emirü'l-Müminin **Ömer İbnü'l-Hattab'**tan feyz almıştır. **Allah** Onlardan razı olsun.

eş-Şeyh Hamidi'nin *Müselselat*inde şöyle zikredilmektedir: Seyyidimiz **Ebu Yezid-i Bistamî, Abdullah b. Abdilvahhab el-Harizmî** 'den, O da **Asım b. Ubeyd'**den O da **Abdülaziz b. Halid'**den, O da Seyyidim, **Süfyan-ı Sevrî'**den, O da Seyyidim **Abdullah b. ez-Zübeyrden,** O da Seyyidim **Cabir b. Abdillah**

el-Ansarî 'den O da **İmam Ali** (R.A.)'dan feyz almıştır.

Beyitteki **Ebulhasan**(ın tercüme-i halin)a gelince O, Arifurrabbani **Ebulhasan Ali b. Cafer el-Harakanî** (K.S.)dir. **Nablusi**'nin *Miftahu'l-Maiyye* sinde de zikredildiği üzere, **Ebulhasan,** Buhara köylerinden birisi olan Harakan köyünde doğmuştur (Harakan ' ın Bistam'a bağlı olduğu Hadikatü'l-Evliya'da zikredilmektedir).

Ebulhasan, evliyanın büyüklerinden ve sufiyanın kamillerindendir. Mesnevî sahibi **Mevlana Celaleddin-i Rumi** (K.S.)'nin zikrettiği gibi, Arif **el-Bistami** hayatta iken, müritlerine daha o doğmadan bir kaç yıl önce doğumunun şerefini, vasıfları ve makamının üstünlüğünü açıklamış ve hakikaten haber verdiği gibi de çıkmıştır. Nitekim **Ebülhasan, Bistami** hazretlerinin kabrini sık sık ziyaret eder ve Onun ruhaniyetinden ilim ve marifet-i ilahiye dersi alırdı. Ve ziyaret için kabrine her gittiğinde yanında durur ve: **"İlahî İzzet ve Celalin hurmetine, Ebu Yezid Bistamiye giydirdiğin marifet elbisesini Ebülhasan'a da giydirmeni istiyorum"** der sonra sırtını dönmeden gerisin geri dönerdi. **Bistami**'nin kabrinden, kendisine insanları irşaad ve tarikatı yazmaya ruhan işaret gelinceye kadar **Hz. Bistami**'nin kabrini tam 12 sene kadar bu şekilde ziyaret etmeye devam etti. Yine kabrinin başına geldiğinde Fatiha'dan başlamak üzere Kur'an-ı Kerimi hatmeder, ancak **Hz. Bistami**'den (ruhan) bir işaret gelince Harakan'a dönerdi. Kendisine , zahiri ve batını ilimlerin kapıları açılıp gizli sırlara vakıf bir veli oluncaya kadar bu şekilde devam etti. Bu, onun ruhanî yönden terbiyesi idi.

Cismanî yönden terbiyesine gelince, O, **Ebulmuzaffer et-Tusî** 'den O da **Hace Ebu Yezid el-Aş-**

kî'den O da, **Hace Muhammedü'l-Mağribî** 'den O da **Ebu Yezid el-Bistami**'den feyz almıştır. (Kaddesellahu esrarehum). Yine **Ebulabbas Muhammed b. Ahmed b. Abdulkerim al-Kassab el-Amili**'den O da **eş-Şeyh Muhammed b. Abdillah et-Taberî**'den O da **Muhammed el-Cerirî** 'den, O da **Cüneyd-i Bağdadî** 'den feyz almıştır. Bunu **Kemaleddin el-Haririî** *Tibyanu'l-Vesail* de zikretmiştir.

Harakanî'nin çok acayip kerametleri olup hayatını uzunca anlatan kitaplarda bunlar nakledilmişlerdir. **Şeyh Feridüddin Attar,** *Tezkiretü'l-Evliya* da şöyle demektedir: **"Bir çok tecrübelerle sabittir ki, kim her iki elini Onun kabri üzerine koyup da Allah'a yalvarırsa Cenab-ı Hak, onu, maksad ve ihtiyacına o anda kavuşturur."** Kendisinin, *Esrarü's - Sülûk fi adabi't-tarika* adında bir risalesi vardır.

419 senesinde 10 Muharrem salı günü "Harakan"da vefat etmiştir. 425 de vefat ettiği de söylenmektedir. Doğrusunu **Allah** bilir.

Sonra bil ki, bu iki büyük imam gibi bazı tarikat ricali nefisleri birbiriyle münasebettar olduklarından cismani yönden sened yolu ile birleştikleri gibi, ruhanî yönden daha önce geçen bir ulu kişiden de terbiye almışlardır. Bu da, değişik olmakla beraber onların tasarruf ve idraklerinin, dünyadan intikallerinden sonra bâkî kalması ile mümkündür. Bununla beraber, kerametin vefattan sonra dahi olsa inkitaa uğramadığı ehl-i tahkikin ittifakiyle sabittir. Muhakkiku'l-Hakkani **Allame Teftezani**'nin, *Şerhu'l-mekasid* inde felsefecilere reddiye olarak, ölülerin cüzi şeyleri idrâk edebileceklerine dair olan bahiste şöyle demiştir : **"Felsefeciler göre varlıkların** *(cüziyyatın)* **idrak edilebilmeleri, ancak** *(beden)* **gibi aletlerle görüntülerinin meydana gelmesine bağlıdır.**

Ruhun ayrılması ve *(beden gibi)* sebeplerin ortadan kalkması halinde ise kişinin bir şeyi idrâk etmesi söz konusu olamaz. Zira şartın ortadan kalkmasıyla, şarta bağlı olan şey de ortadan kalkar, Fakat biz de ise varlıkların *(cüziyyatın)* idrâk edilebilmesinde vasıta şart değildir. Çünkü aletler, ne ruhta ne de histe eşyanın görüntüsünü meydana getiremedikleri gibi varlıkların görüntüsünün ruha düşmesini de engelleyemezler.

İslâmi kaidelerden açık olarak anlaşılıyor ki, ruhun bedeni terketmesinden sonra varlıkları idrak edici yeni bazı kabiliyetler inkişaf ettiği gibi dirilerin bazı hallerine özellikle o kişi ile dünyadayken bir tanışıklığı varsa muttali olma kabiliyetine sahip olur. Onun için hayır talep etme ve musibetlerin giderilmesini Allah'ın seçkin kullarının ruhları vesile yapılarak Allahtan meded dilemek üzere kabir ziyaretinden istifade edilir. Zira ruhun bedenle alakası olduğu gibi, defnedildiğin kabirle de alakası vardır. O halde bir kişi bir kabir ziyaret edip kabir sahibinin ruhuyla karşı karşıya gelince her iki ruh arasında bir karşılaşma ve görüşme başlar."

er-Razi ise bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Şüphesiz ki, bedeni alakalardan hâlî, yüce alemi görmeye muştak olan insanların ruhları ceset karanlığından çıktıktan sonra melekler alemine ve mukaddes yerlere giderler. Ve onlardan bu alemle ilgili olan haller zuhur eder. İşte bunlar o zaman emr-i ilahi ile işleri ayarlarlar. Nitekim insan rüyada üstadını görüp ona müşkülünü arz eder, o da ona yol gösterir."

İmam Fahreddin er-Razi yine *el-Metalibü'l-Aliyye* nin 18. faslında bir kaç mukaddime yaptıktan sonra şöyle demektedir: "Bu mukaddimeler anla-

şıldıktan sonra deriz ki, kim, kuvvetli ruhlu, olgun cevherli ve manevi te'siri şiddetli bir zatın kabrine gider de orada bir saat kalıp ruhu o türbeden te'sir alırsa, O kişinin ruhu ile vefat etmiş olan zatın ruhu arasında bir alaka meydana gelmiş olur. Böylelikle ziyaretci ile kabirdeki zatın ruhları arasında bir karşılaşma meydana gelerek her iki ruh, birbirine yansıyan iki parlak ayna gibi dururlar. Böylece,ziyaretcinin ruhunda delile dayalı bilgiler, çalışmaya bağlı ilimler, Allah'a itaat ve kadere rıza göstermeden dolayı meydana gelen üstün ahlaklar meydana gelince , ondan ölü olan o insanın ruhuna bir nur yansır. Keza kabirdeki zatın ruhunda şerefli ilimler, kıymetli ve mükemmel eserler meydana gelince ondan da diri olan o ziyaretciye bir nur yansır. İşte bu yolla yapılan bu ziyaret, her ikisinin ruhları için büyük fayda ve sevinç meydana getirmesine sebep olur.Bu da ziyaretin meşru olmasının temel sebebidir.

Bunlardan daha ince ve daha hakikatli sırların ziyaretle hasıl olacağı (akıldan) uzak tutulmamalıdır. Bütün hakikatlerin ilmi ise ancak Allah katındadır." Razi'nin bu konuda müstakil bir eseri vardır. Ruhun bedenden ayrılmasından sonra varlıkları idrâk etmeye devam etmesini ise aynı eserin 15. faslında müstakil olarak açıklamıştır. Bu husustaki kâfi bilgi Şeyhülislam **Şihabüddin Ahmed el-Huseyin el-Hamevî**'nin *Nefahatü'l-kurbi ve'l-İttisal bi isbati't-tasarrufi li evliyaillahi Taala* isimli eserinde mevcuttur.

ثم بجاه ابي علي ويوسفنا
مروي العطاش بكاس سائغ شبم

"Sonra Ebu Ali ve susuzlara soğuk ve boğazdan kolayca akan "manevi" şarabı bardakla içiren Yusufumuz hürmetine".

Beyitteki **Ebu Ali, Şeyh Fazl b. Muhammed et-Tusî el-Faramedî** (K.S.)'dir. *Miftahu'l-Maiyye* de zikredildiği üzere Buhara köylerinden birisi olan **Faramed**'de dünyaya gelmiştir. **Ebu'l-Kasım el-Kuşayrî**'nin sohbetinde bulunup onun hizmetine devam ederek kendisinden zahiri ilimler tahsil etmiş ve yanında bir kaç yıl kalmıştır. Sonra **Kuşeyrî**'nin izni ile Şeyh **Ebu'l-Kasım el-Kürkânî**'nin yanına gitmiştir. Ondan bir müddet feyiz aldıktan sonra Şeyhu'şşüyuh **Ebu'l-Kasım el-Narakanî**'nin yanına giderek ondan da batini ilimleri tahsil etmiş ve onun yanında bir çok gizli sırlara vakıf olmuştur. Böylece onun sohbetinin şerefiyle evliya-ı arifinden ve **Allah**'a vasıl olanların en olgunlarından biri olmuştur. *el-Kebakibu'd-Dürriye* 'de onun bir şafii alimi olduğu selefin mezhebini bildiği, **el-Gazaliyü'l-Kebir** ile **Ebu Osman es-Sabunî** vs. zevattan da fıkıh öğrendiği kaydedilmektedir. **Abdulgafur** şöyle diyor: **"Faramedi**, zikirdeki metodu ve sözlerinin kalbe tesirli oluşu bakımından zamanının yegane şeyhi idi. **Kuşeyrî**'nin sohbetinde bulunmuş ve hüccetü'l-İslam **İmam Gazali** kendisinden ders almıştır. Çok çalışmış ve gayret göstermiştir. Mücahede nurlarının parıltıları kendisine görülüp zamanında çokça anılan kişilerden ve meşhur şeyhlerden birisi oluncaya kadar **Kuşeyrî** tarafından inayet nazarıyla mürakebe edilmişti. Yine o, zamanının en iyi hatiplerinden biri idi. (Bu konuda) **Semani** şöyle diyor: **"Faramedî, Horasanın hatibi, şeyhi mürit yetiştirmede en güzel metod sahibi idi".** Onun vaaz meclisi çeşitli çiçeklerden meydana gelmiş bir bahçeyi andırırdı. 477 senesinde vefat etmiş" ve **Tûs**'ta defn edilmiştir.

(Beyitte adı geçen) **Yusuf**'a gelince; o, **Arifu's-Semedanî Şeyh Ebu Yakub Yusufu'l - Hemedani** 'dir. *Faslu'l-Hitab*'da geçtiği gibi 440 senesinde doğmuş, **Mevlana İshak**'tan hadis, fıkıh ve tefsir dersi almıştır.

Tarikat hırkasını **Ebu Ali Faramedî**'den giymiş ve **Gavs-ı Azam Abdulkadir Geylanî** 'nin meclisinde hazır bulunmuş ve ondan feyz almıştır. **Bağdad** ' da tahsilini tamamladıktan sonra, Şeyhi **Faremedî**'ye dönüp hizmetinde bulunarak sülûku tamamladıktan sonra, büyük veliler safına girmiş ve büyük meşahiyden birisi olmuştur.

Şeyh **Necibüddin eş-Şirazî**'nin zikrettiğine göre onun *Rütbetü'l-Hayat Menazilü's-Salikin* ve *Menazilü's-Sairin* adında eserleri vardır.

Kevakib te de, onun büyük velilerden olduğu ve *et-Tenbih* isimli eserin müellifinden de Şafii fıkhını okuduğu sonra her şeyden alakasını kesip kendisini zühd ve ibadete verdiği, **Merv**'deki tekkesinde (istifade etmek için) çokca halkın toplandığı, **Bağdad**'da ise vaaz ve zikir meclisleri teşkil ettiği ve kendisinin çok kerametleri olup **Sem'anî** 'nin nakline göre 535 senesinde vefat etmiş olduğu kaydedilmektedir.

Kendisinden meydana gelen harikulade haller onun makamının büyüklüğü ve velayetteki mertebesini göstermektedir. **Münavi,** hal tercemesinde bu konuda onunla ilgili birçok şeyler nakletmiştir.

Teftezani, *Şerhu'l - Makasıd* 'nda şöyle demiştir: "Kısaca velilerden kerametlerin zuhur etmesi nerdeyse, Enbiya'dan zuhur eden mucizelerden hemen sonra gelirler. Fakat ehl-i bid'at ve nefislerin peşinde olanlarca kerametin inkar edilmesi de acaip bir şey değildir. Çünkü onlar nefislerinde öyle bir şey

müşahede edemedikleri gibi ibadet ve günahlardan kaçınma gibi konularda içtihad yapmak suretiyle büyük makamları olduklarını iddia ettikleri reislerinden de bu gibi şeyleri işitmediklerinden ehl-i keramet olan evliyaullah hakkında hataya düşerek onların aleyhinde atıp tutmakla adeta onların derilerini parçalayıp etlerini çiğniyorlar. Kendileri **"Sen onlara çokça sövdün, onlar da develeri alıp götürdüler"** şeklindeki atasözünün gölgesi altında oturdukları halde, velileri, **cahil sofiler,** diye adlandırıp onları bid'atçılardan saymışlar ve tarikatın duru bir akide temiz bir sır, tarikata uymak ve hakikatı seçme temeline dayandığını bilememişlerdir.

İmam Nesefi'ye, **"Kâbe-i muazzamanın velilerden birisini ziyaret ettiği hikâye edilmektedir. Böyle bir şey caiz midir?"** diye sorulduğunda o şöyle demiştir: **"Ehl-i velayet için, keramet yolu ile adetlerin** (tabiat kanunlarının) **bozulması caizdir."**

وَالْغُجْدَوَانِي رَئِيسُ الْخَوَاجِكَانِ مَلَا
ذُ السَّالِكِينَ رَفِيعِ الْقَدْرِ ذِي الشَّمَمِ

"Ve Şeyhlerin reisi saliklerin sığnağı, kadri yüce ve yüksek mertebe sahibi olan Gucdevanî'nin hürmetine."

Beyitte geçen **"Gucdevanî" Buhara** köylerinden bir köyün adıdır. **Gucdevanî**'den maksad ise ehl-i tarikatın önderi, erbab-ı hakikatın maksudu, fazilet ve güzel ahlakın zirvesi, marifet timsalı ve feyz-i Semedani'nin sahibi olan **"Abdulhaliku'l-Gucdevani"** (K.S.) dır. O, büyük ariflerden ve hakka erişen kamil zatlardandır. Rivayete göre muhterem babası **Şeyh Ab-**

dulcemil hazretleri **Hızır** aleyhisselam ile dost olduklarından hanımı hamile iken kendisini salih bir oğlan çocuğu ile müjdelemiş ve adını da doğmadan önce **Abdulhalik** koymuştur. Çocuk büyüyünce **Hz. Hızır** (A. S.) yanına gelip onu manevî oğul yapmış kendisine zikr-i hafiyi sadat arasında meşhur olan nefy ve isbatın keyfiyetini telkin ettirmiş ilm-i ledün memesinden kendisini emzirmiştir. Ve bu sayede onun yanında yüce ve değerli mertebelere erişmiştir.

Sonra onun izni ile **Şeyh Yusuf el-Hemedani**'den irşad vazifesi almak için **Maveraunnehr**'e gidip onun hizmetinde bulunmuş ve ondan kavuşmak istediği her şeye kavuşmuş onun himmetiyle olgun kişiler safına katılıp onun has mürit ve arkadaşlarından olmuştu. Ölümünden sonra da onun yerine geçmiştir.

Reşahat'da geçtiği üzere onun en büyük kerameti beş vakit namazı Kâbe-i Muazzamada kılmasıdır. Kendisinden büyüklerin nakletmiş oldukları kerametleri kitaplara sığmayacak kadar çoktur. Şeyhi'nin menkibelerine dair *Makamatu'l-Hemedani* ile *Risaletü'l-Vasiyye fi adabi't-Tarikat* adında eserleri vardır. 575 senesinde **Gucdevan**'da vefat etmiştir. (Kaddesellahu sırrehu'l-Aziz)

ثُمَّ بِعارِفِ الرِّيوَگِري وَكَذا
بِفَغْنَوِيٍّ كَرِيمِ الْخُلْقِ وَالشِّيَمِ

"Sonra arif Rivgirî'nin ve yine güzel huy ve ahlak sahibi olan Feğnevî'nin hurmetine."

Şeyh Arifurrivgiri, **Hace Abdulhalik el-Gucdevanî**'nin yakın müritlerinden biri olup, **Buhara**'nın

Rivgir köyünde doğmuştur. Nitekim *Hadaiku'l Verdiyye* de böyle geçmektedir. Muttaki Türk şeylerinden biridir. Onun sayesinde çok salikler maksatlarına ermişlerdir. Şeyhinden ilim ve marifet tahsil etmiştir. Bu tahsile mani olacak herhangi bir sebep de yokken kendisini zühd ve takvaya vererek sır alemine daldı. Yüksek bir mertebe ve yüce bir makama sahip olup "**Rivgir**"de 649 yılında vefat etmiştir. Allame **eş- Şeyh Kemalettin el-Hariri** *Tibyanu'l-Vesaili'l - Hakaik fi Beyani Selasili't-Teraik* adlı eserinde böyle söylemektedir.

(Beyitte geçen) **Feğnevî**'den maksad, Arifu's-Samedanî **Hace Mahmud el-İncirî el-Feğnevî**'dir. **Buharanın** bir köyü olan **Feğne**'de doğmuş **Arifu'r-Rivgirî**'nin sohbetlerinde bulunmuş onun yanında kâmil kişilerin safına girinceye kadar süluk yapmıştır. Aynı zamanda onun en büyük halifelerinden birisidir. Kendisinin açık keramet ve harikulade halleri vardır. Kendisiyle ulema arasında bir takım muhavereler cereyan etmiştir. Nitekim *Reşahat* isimli kitabın sahibi bunları kitabında nakletmiştir. Hal tercemesi ise kitaplarda uzun uzadıya anlatılmıştır.

*Tibyanu'l-Vesail*de geçtiği üzere 685 yılında vefat etmiştir. Buna göre *Hazinetü'l-Asfiya* da zikredilen vefat tarihinin yanlış olması gerekir. Kıymetli olan feyzinden Allah bizi de müstefid kılsın.

كَذَا ابرَاميتَني ثُمَّ بجَاه سمّا
سِي كَذَا بكُلاَلِ صَاحِبِ الْعَلَمِ

"Yine Ramitenî, sonra Simmasî ve tarikat sancaktarı olan Külâl hurmetine..."

Miftahu'l-Maiyye de geçtiği üzere *Ramiten* **"Buhara"** vilayetinin büyük kasabalarının birinin adıdır. **Ramitenî** 'den maksat, büyük arif **eş-Şeyh Aliyyü'l-Nessac er-Ramitenî** olup **"Hace-i Azizan"** diye meşhurdur. **Fegnevî** 'den tarikat dersi alarak sülûkun birçok menzillerini kat edip büyük makamlar elde edinceye kadar sülûka devam etti, ve ondan halifelik rütbesini aldı. Hasılı onun şöhreti vasıflarını sayıp dökmeye ihtiyaç bırakmamaktadır. Arif **Cami**, *Nefahat* ında: Bazı büyüklerden, **Mevlana Celalettin-i Rumî** 'nin bazı gazellerinde söylemiş olduğu şu sözünü işittiğini zikretmektedir.

"Eğer ' *hâl* ' **ehlinin** ' *kal* ' **ehline üstünlüğü olmasaydı, Buharanın ileri gelenleri Aliyyünnessac'ın** (manevî köleleri) **olmazlardı".**

Hazreti Mevlâna bu beyit ile **Hz. Azizan**(K.S.)'a işaret etmektedir. *Tibyanu'l-Vesil'* de onun **Mevlana Celalettin-i Rumi** ile arkadaşlık yaptığı ve kendisine **Şah-ı Nakşibendi**'ye ulaşması için **"ism-i zat-ı Azam'ı"** telkin etmiştir. Çünkü o, melekût aleminde **Şah-ı nakşibendiyi** keşfedip nasut aleminde zuhur edeceğini haber vermiştir. Kendisinin garip kerametleri ve güzel sözleri olup *Reşahat* da bu sözlerin bazıları zikredilmiştir. Sağlam kaynaklara göre hicri 700 yılında vefat etmiştir. Nitekim *el-Vesail* de böyle zikredilir. Kabri **Harzem**de maruf ve meşhur olup ziyaret edilmekte, hayır ve berekete vesile kılınmaktadır. (K.S.)

Simmas ise **Nablusî** 'nin *el-Miftah*'nda geçtiği gibi **Buhara** köylerinden bir köyün adıdır. **Simmasî**'den maksad ise, **Hace Muhammed Baba es-simmasî** 'dir. **Mevlana Ramitenî** 'nin aziz halifelerinden ve en büyük müritlerinden birisi olup uzun müddet hizmetinde bulunmuştur. Ondan çokça istifade ederek ilim ve

feyiz almış ve şeyhi sinesine marifet ve feyiz dökmüş, hatta **Harzem**'e gidinceye kadar da hep onunla beraber olmuştur.

Henüz hayatta iken **Şah-ı Nakşibend** dünyaya gelmiş ve onu (Manevî) evlat kabul ederek feyzinin sütüyle emzirmiştir. Onun hakkındaki görüşleri çok yüce olduğundan en büyük halifesi **Külâl**'e, **Şah-ı Nakşibend**'in, durumuna önem vermesini emretmiş, terbiye ve sülûkunu ona havale etmiştir. Nitekim **Reşahat** ve diğer eserlerde bu husus mufassal olarak açıklanmıştır. Keramet ve harikulade halleri çok iyi bilmektedir. **Simmas**'da doğup yine orada 755 yılında vefat etmiştir (K.S.)

(Beytte geçen) **Külâl**'den maksad ise tarikat sancağını diken hakikat sırlarını keşfeden asaletli şerefli ve soylu seyyid **Emir-i Külâl**'dir. Onun marifet ve hakikatte evliya ve tarikat alimleri arasında önemli bir yeri vardır. **Buhara**'nın bir köyü olan Sohar'da doğup orada vefat etmiştir. Teşti imal ettiği için **Buhara** dilinde **Külâl** diye isimlendirilmiştir. Nitekim *Reşahat* da da öyle denilmektedir. Onun o kadar garip halleri vardır ki, usanç getirir, korkusuyla daha fazla açıklamaktan kaçındım. O, **Simmasî**'nin en büyük müritlerindendir.

Tarikatların kutbu, insanlık aleminin gavsı, hepimizin önderi, manevî ışığımızın nuru büyük ustad ve yüce sığınak seyyid **Muhammed Bahauddin el-Buharî**(K.S.)'nın şeyhi olması ona şeref olarak yeter. 772 yılında cumadelula ayının 8. perşembe günü seher vaktinde vefat etmiştir.

ثُمَّ بِجَاهِ غِيَاسِ الْخَلْقِ قَدْ وَتِنَا

قُطْبِ الطَّرَائِقِ شَاهِ نَقْشَبَنْدِهِمِ
بَحْرُ الْعُلُومِ خِزَانَةِ الْمَعَارِفِ حَا
زَ رُتْبَةً لَمْ تَنَلْهَا كُمَّلُ الْأُمَمِ

"Sonra insanların imdadına yetişen önderimiz, tarikat ehlinin kutbu Şah-ı nakşibend hurmetine. O, ilimlerin denizi marifetlerin hazinesi olup en kâmil insanların erişemediği bir rütbeyi haizdir."

(Beyitte geçen) Ğıyas kelimesi yardım eden, imdada yetişen manasına gelmektedir.

Seyyid(-i Şerif): "Gavs, kendisine iltica edildiği zaman kutba verilen addır. Sair zamanlarda ise kendisine gavs denmez." demektedir.

Kutub ise, **Cenab-ı Allah**'ın her zaman nazargâhı kendisine -indinden- tılsım-ı azam'ı'vermiş olduğu ve elinde feyzin ölçeği bulunan tek kişidir ki, onun ölçüsü ilmine, ilmi Hakkın ilmi ise henüz tahakkuk etmemiş olan mahiyetlere tabidir ki, işte yere ve göğe hayat veren de o ilimdir.

"Şah-ı Nakşibend" sözcüğü, bu kâmil velinin lakabıdır.

(Beyitte geçen) **Şah-ı Nakşibend**'den maksad arif ve kâmillerin önderi Seyyidülmürselin (A.S.)'in sünnetini ihya eder, sahabe (R.A.) ve selef-i salihin'in eserlerini açıklayan, feyiz akıtan ve nur saçan **Muhammed Bahauddin el-Buharî** (K.S.)'dir. **Allah** bizi bereketinden müstefid kılıp herkesi onun feyzinden hissedâr eylesin.

Soyu **Hz. Ali** Efendimize kadar gider. Nitekim **Şeyh Kemalüddin el-Harirî,** *Tibyanu'l-Vesail* 'inde *Ravzatu's-Selam* isimli eserden şöyle nakletmektedir. Seyyid Muhammed Bahauddin, Seyyid Muhammedu'l-Buharî'nin oğlu, o da Seyyid Celal'in oğlu, O da Seyyid Burhanuddin'in oğlu, O da Seyyid Abdullah'ın oğlu, O da Seyyid Zeynülabidin'in oğlu, O da Seyyid Kasım'ın oğlu, O da Seyyid Şaban'ın oğlu, O da Seyyid Burhaneddin'in oğlu, O da Seyyid Mahmud'un oğlu, O da Seyyid Belak'ın oğlu, O da Seyyid Taki'nin oğlu, O da İmam Ali Rıza'nın oğlu, O da İmam Musa Kâzım'ın oğlu, O da Cafer-i Sadık'ın oğlu, O da İmam Bakır'ın oğlu, O da İmam Zeynülabidin'in oğlu, O da Hz. Peygamberin torunu İmam Hüseyin'in oğlu, O da İmam Ali b. Ebu talib'in oğludur. Allah hepsinden razı olsun.

Şah-ı Nakşibend, hicri 718 yılının Muharrem ayında, **Buhara**'ya bir fersah mesafede, **"Kasr-ı arifan"** denilen köyde doğdu; yine orada vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. **Şah-ı Nakşibend** daha çocukluk çağında iken kendisinde velayet eserleri parıldıyor ve simasından, keramet ve hidayet nurları zuhur ediyordu.

Hace Muhammed Baba Simmasi'nin hüsn-i kabuluna mazhar olmuş ve onu (Şah-ı Nakşibend'i) manevi evlad edinmişti. Tarikat ve adabını zahiren **Seyyid Külal**'den öğrenmişse de hakikat açısında o, Üveysî olup **Hace Abdulhaliku'l-Gucdevani**'nin ruhaniyetinden terbiye almıştır. (K.S.)

Nitekim önceki durumlarına ait anlatılan vakalardan bu husus anlaşılmaktadır. **Seyyid Emir Külâl**'in halifelerinden biri olan **Mevlana Arif** ile yedi yıl arkadaşlık yapmış sonra **"Şeyh Kusem ve Halil Ata"** ya gelerek bir kaç yıl hizmetlerinde bulunmuştur.

Kamus ve *İhya* şarihi **Zebidi** *"Sebet"* 'nde **Hariri** ise *Tibyanu'l-Vesail* inde onun **Mevlana Sultanuddin eş-Şehid**'den O da **Mevlana Ahmed b. Şemsüddin** den O da **Baba Kemal el-Cündî**'den O da **Necmuddin-i Kübra**'dan (K.S.) terbiye aldığını zikretmişlerdir.

Şah-ı Nakşibend iki defa hicaza gitmiş ve ikinci gidişinde beraberinde **Hace Muhammed Parisa**' da bulunmuştur. Bir müddet **Merv**'de ikamet ettikten sonra **Buharaya** gelmiş ve hayatının sonuna kadar orada kalmıştır. Ölüm döşeğindeyken yanında bulunan samimi dostlarının her birisine münasip bir şekilde vasiyette bulunuyor ve onlara karşı olan şefkatını izhar ediyordu. Son nefesinde ellerini kaldırarak dua ettikten sonra yüzüne sürüp 791 yılının 3 rebiülevvel pazartesi gecesi 73 yaşındayken irtihal etti. Kendisinin çok değerli sözleri olup onlardan birisi de saliklere, bazan nafileleri terketmelerini söylemesidir. Bu da, nafileleri huy edinip te alışılmış bir adet haline getirmemek içindir. Çünkü asıl gaye, salikin; yaptığı amelleriyle değil, Mevlasıyla ünsiyet peyda etmesidir. Bunun içindir ki, **Resulullah** (S. A. V.) **"Göz aydınlığım namazda kılındı"** şeklinde buyurmuş olup, **"Namaz ile kılındı"** şeklinde buyurmamıştır.

Şah-ı Nakşibend de şöyle diyor: **"Bu tarikatın üç adabı vardır:**

1) Cenab-ı Hakla alakalı,

2) Hz. Peygamber (As.) ile alakalı.

3) Meşayihle alakalı edep.

1) Cenab-ı Hakla alakalı edep: Müridin, zahirde ve batında, emirleri yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmak suretiyle ibadetini tam olarak yapmasıdır.

2) **Hz. Peygamberle alakalı edep:** Müridin, bana uyunuz makamında gark olup her hâlü karda bu emre bir vecibe olarak riayet etmesi ve **Hz. Peygamberin Hak** (C.C.) ile **halk** arasında bir vasıta olduğunu ve her şeyin **Allah** (C.C.)'ın taht-ı tasarrufunda bulunduğunu bilmesidir.

3) **Meşayihle alakalı edep:** Bu husus tarikat ehli için gerekli bir edeptir. Çünkü onlar **Resulullah** (A.S.)'a ittiba etmekle halka davet etme makamına gelebilmişlerdir. O halde **Şeyh**'in huzurunda olsun, gıyabında olsun, mürit şeyhlerin hal ve tavırlarına dikkat ederek onlara uymaya çalışması ve ona sımsıkı bağlanmasıdır.

O, şöyle diyor "Kim bize temayül ve muhabbetimize intisap ederek; hal ve hareketlerine dikkat edip medet yolunu nefsin alakadar olduğu şeylerin kir ve paslarıyla kirletmemiş ise -o bize ister uzak, isterse yakın olsun- onun bizimle olan alakasını gece ve gündüz düşünmek suretiyle ona şefkat ve terbiye pınarından yardım ederiz.

Yine şöyle diyor: "Namaz, oruç ve mücahede Allah'a ulaşmanın yoludur. Ancak, "nefy-i vücut= yok ve fani olmak" bize göre Allah'a giden yolların en kısasıdır. Her ne kadar bunun için ibadet ve mücahede etmek gerekli ise de iradeyi elden bırakmadan ve amellerini görmeyi terketmeden "nefy-i vücut" meydana gelemez.

Yine şöyle diyor: "Tarikat talibi, dostlarımızla bir müddet arkadaşlık yapmak lâzımdır ki, bizimle arkadaşlık yapabilme kabiliyetini elde edebilsin."

Yine şöyle diyor: "Sofilerin 'mecaz hakikatın köprüsüdür' sözlerinden maksad, zahiri ve batını olan kavli ve fiili ibadetlerin tümü mecazdır (köprüdür).

Salik onu geçmediği müddetçe hakikata ulaşamaz."(1)

Yine şöyle diyor: "Eğer Bahauddin'in bidayeti (başlangıcı) Ebu Yezid'in nihayeti (sonu) değilse, marifet ona haram olsun."

Bazıları onun bu gibi güzel sözlerini büyük bir ciltte toplamışlardır.

Netice olarak onun mertebesinin yüceliği, garip halleri ve kerametleri hakkında yazılan kitapların okunmasıyla anlaşılır.

Bu kısacık eser ise, onun menkıbe denizinin bir damlasını ve mevhibe hazinesinin bir parçacığını dahi ihtiva edemez.

Tafsilâtlı malumat edinmek isteyen *Makamat-ı Bahauddin- Enisü't-Talibin- Nefehatü'l-Üns, Faslu'l-Hitap- Hızanetü'l-Kuds- Ravzatu's-Selam* **İbn-i Alan es-Sıddıkî**'nin *el-Menakib* ine, *el-Makamatu'l-Ahrariyye- Dehbidiyye, Serhendiyye, Saidiyye, Hadaiku'l-Verdiyye, Reşahat* ve *Behcetü'l-Verdiyye* adlı eserlere baksın.

كَذا بِمَنْ أُرِجَتْ مِنْ عِنْدِهِ نَفَحا
تُ الْقُدْسِ حَتّى غَدا عَطّارَ طِيبِهِمِ

"Yine kendisinde sabahlara kadar mukaddes ve güzel kokular yayılan zatın hürmetine."

1- Yani ubudiyyet makamında bulunan abidin kemal derecesine göre şekilde kalmayıp gücü nisbetinde özüne vararak ibadet etmeşidir ki, ibadetin de sırrı budur, İbadet, şekilden ibaret olduğu zaman ruhsuz cesede benzer.

Bilinmelidir ki, irade-i ezeliyenin kokuları **Zat-ı ehadiyet** (Allah) tarafından insanlardan ehl-i kemal olanlara doğru eser. Nitekim (bir hadiste) şöyle varid olmuştur: **"Cenab-ı Hakkın, bazı günlerinizde** (yayılan mukaddes) **nefhaları** (kokuları) **vardır."** ve **"ben, Rahman** (c.c.)**'ın kudsi nefesini yemen dolaylarında hissediyorum."** (bu kokuyu) alamayanlara gelince bu gibi kimselerin, koklama ve idrâk duygularına, hevay-ı nefislerinin soğukluğu ve tabiat denizlerinin yoğunluğu istila etmiş olmasından nezle oldukları için bu gibi kokuları almaktan nasipleri yoktur. Ancak enfüsi ve afakî (sübjektif ve objektif) alakalardan sıyrılmış mukaddes ve mutlak aleme varabilen kâmil insanlar bunlara beşerî yönleriyle şefkât kanadını gerip ve melekî yönleriyle de onlardan nezleyi giderip kutsî kokuları almalarını temin ederler.

Beyitte geçen zattan maksat ise, zamanın kutbu sağnak gibi yağan feyzin sahibi **Şeyh Muhammet Alauddin Attar**'dır (K.S.). **Şah-ı Nakşibend**'in kızıyla evlenip ondan tarikat dersi almış ve sülûkun mertebelerini geçinceye kadar yanında kalmıştır. Sonra onu halifelik ile şereflendirmiştir. O da **Şah-ı Nakşibend**'e onun has müritleri arasında temayüz edip sahasında mükemmel bir insan oluncaya kadar hizmette bulunmuştur. Nitekim, **Şah-ı Nakşibend** daha hayatta iken bazı müritlerinin terbiyesini kendisine havale etmiş ve: **"Alauddin yükümü hafifletti"** demiştir.

Seyyidimiz **Ubeydullah Ahrar** şöyle diyor: "Hazreti Şeyh dar-ı bekaya irtihal ettikten sonra onun mertebesinin büyüklüğünü ve kuvvetli bir terbiye gücüne sahip olduğunu bildiklerinden **Şeyh Muhammed Parisa** da dahil olmak üzere **Şah-ı Nakşibend**'in bütün dostları kendisine tabi oldular. **Şeyh Muhammed**

Attar bir sözünde şöyle diyor: "Allah'ın izni ve şeyhimiz **Şah-ı Nakşibend**'in bereketiyle teveccüh edersem, bütün halkı ermiş kişiler yapabilecek bir güce sahibim."

Yine şöyle diyor: "Mürşide bağlı, sonunda nefyedilmesi gereken bir şeye bağlılık ise de başlangıçta Cenab-ı Hakka vasıl olmaya sebep olduğundan ve Allah'a bağlılık ise masivaya (Allahtan başka her şeye) bağlılığı ortadan kaldırdığından her hal ü kârda Cenab-ı Hakkın rızasının talep edilmesi söz konusu olur."

Yine şöyle diyor: "Allah'ın müride mülk ve melekûtu unutturması onun fenaya; eğer 'fena'yı da kendisine unutturursa, 'fenau'l-fena'ya ermesi demektir."

Yine "kabirleri ziyaret etmenin faydası onları tanıdığın kadar olur" demektedir.

Yine "Salihlerin kabrine yakın olmak çok tesirli ise de onların ruhaniyetine müteveccih olmak ondan daha tesirlidir. Çünkü ruhaniyatın tesiri yakınlık ve uzaklığı bağlı değildir" demektedir.

Yine şöyle diyor: "Bu tarikata mukallid olarak giren kişinin muhakkik derecesine çıkacağına garanti veriyorum. Seyyidimiz **Şah-ı Nakşibend** kendisini taklid etmemi emir buyurdu. Ben de kendisini taklid ederek yaptığım ve yapacağım bir hareketin neticesini darhal görüyordum. **Muhammed Alauddin Attar**'ın bir çok halifeleri vardır. Ulemay-ı Muhakkikin önderi, evliya-ı muttakinin seçkini üstün ve değerli araştırmaların sahibi, hak ve hakikat ehli ilim ve mana sarrafı **Seyyid-i Şerif-i Cürcani** de onlardan birisidir.

Fazilet sahibi (Molla) **Cami** *Nefahat* da **Sey-**

yid-i Şerif'in şöyle dediğini zikreder: "Şeyh Zeynüddin'e kavuşuncaya kadar Şiilikten kurtulamamış ve Şeyh Alauddin-i Attar'a kavuşuncaya kadar da Allah (C.C.)'ı hakiki manada tanıyamamıştım."

Böylesi imamdan bu gibi ifadeler şeyhin faziletini ifade etmeye kafidir. Arif, kamil fazıl kişilerin medar-ı iftiharı büyük alimlerin önderi, ehl-i tahkik ve yakînin özü, eşsiz ve faydalı eserler (*Silküddürer ve diğer eserlerde geçtiği gibi, Nablusi'nin eserleri üç yüze yakındır*), sahibi, **"eş-Şeyh Abdulgani en-Nablusî el-Hanefi** onun ruhaniyatından istifade etmiştir. Kendisi bizzat, *Rıhle-tü'l- Kübra* sında bunu açıklamaktadır.

Hal tercemesini anlatmaya çalıştığımız **Şeyh Muhammed Alauddin Attar,** 802 yılının recep ayının 20. çarşamba gecesi yatsı vaktinde cennetü'l-firdevsin ortasına göçtü. **Buharaya** bağlı bulunan **"Çağanyan"** beldesinde defnedildi. Kabri ziyaret edilip, kendisinden manevi yardım istenmektedir. Nitekim, *el-Hadaiku'l-Verdiyye* de de böyle zikredilmektedir.

كَذَا بِقُدْوَتِنَا الجَرْخِيِّ وَعُمْدَتِنَا

وَبِالعُبَيْدِ سِرَاجِ القَوْمِ كُلِّهِمِ

"Yine önderimiz ve dayanağımız, 'Çerhî' ve bütün insanların kandili olan 'Ubeyd' hurmetine".

Yukarıdaki beyit, tarikat büyüklerinden iki imamla tevessül yapılabileceğini ihtiva etmektedir ki, bunlardan birisi, **Şeyh Yakup b. Osman b. Mahmud el-Çarhî** (K. S.) olup, **Gaznî**'nin **Çarh** köyünde doğmuştur. *Hakaik* te zikredildiği üzere **Gaznîn Mavera-**

unnehir'de **Kandahar** ile **Kâbil** arasında bulunmaktadır.

İlim tahsili için önce **Herat**'a sonra **Mısır** 'a gitmiş ve oradaki alimlerden dini ve aklî ilimleri tahsil etmiş, sonra vatanına dönerek batinî ilimleri öğrenmek için seyyidimiz **Şah-ı Nakşibend**'e mürid olmuştur. Bu hususla ilgili olarak tercüme-i halinde kendisi şöyle diyor: "Kendisiyle müşerref olmadan önce Hz. Şeyh'e samimi bir muhabbet besliyordum. Tahsilimi bitirip bana fetva verebileceğime dair icazet verildikten sonra vatanıma dönüp, Hz. Şeyh'in ziyaretine giderek tevazü içerisinde kendisine, "nazarlarınızın iksiriyle beni mülahaza etmenizin devamını rica ediyorum". dedim. O da bana çok şeyler söyledikten sonra neticede şöyle dedi: **"Ben ancak Cenab-ı Hakkın kabul ettiklerini kabul etmeye memurum. Bu gece bakacağım, eğer Cenab-ı Hak seni kabul buyurursa, ben de seni kabul edeceğim."** dedi. Hayatımda bu gece kadar sıkıntılı bir gece görmemiştim. Kabul kapısı bana açılacak mı yoksa açılmayacak mı diye korku ve endişeden o gece adeta eridim. Şafak açıp arkasında sabah namazını kıldıktan sonra bana dönerek: "Seni tebrik ederim. Cenabı Hak seni kabul buyurdu, biz de seni kabul ediyoruz" deyip bana zikri telkin etti. Sonra sülûk ve terbiyemi **Şeyh Alauddin Attar**'a havale etti. Bana irşad izni verinceye kadar onun sohbetine devam ettim. Onun Kur'an-ı Kerim tefsiri olup, **Hindistan'**da basılmıştır. Onun bir çok garip halleri ve kerametleri kitaplarda tafsilatıyla anlatılmaktadır. **"Hisar"** ın köylerinden olan **"Halgato"** köyünde 851 yılında vefat edip oraya defnedilmiştir. *Hakaik* te de böyle zikredilmektedir.

(Beyitte geçen zattan) ikincisi ise, Nakşibendi erlerinin kandili **Şeyh Nasiruddin Ubeydullah b. Mah-**

mud **Şihabuddin el-Ahrar es-Semerkandî**'dir. 806 yılında **Taşkent**'e bağlı **Bağıstan** köyünde ramazan-ı şerifte doğup aynı köyde büyüdü. Henüz üç yaşındayken kendisinde huzur ve intibah meydana geldi. Yirmi iki yaşına varınca da dayısı **şeyh İbrahim** ilim tahsili için onu **Semerkand**'a götürdü. O da büyük şeyhlerin sohbetine temayül edip **Maveraunnehir**'de iki yıl ikamet etti. Sonra, **Herat**'a gidip orda da beş yıl kaldı ve orada **Seyyid Kasım et-Tebrizi, Şeyh Nizamuddin Hamuş, Şey Alauddin el-Gucdevanî, Şeyh Ziracuddin el-Keştî** ve **Şeyh Zeynülha'vafi** vs. gibi meşayih-i kiramın sohbetlerinde bulundu. Kaddesellahu esrarehum. Sonra **Şeyh Yakup el-Çerhî**'den kendisine irşat izni verilinceye dek onun hizmetinde bulundu.

Şah-ı Nakşibend'in bir çok müritleriyle arkadaşlık yapıp onlardan da feyiz aldı. Bir kaç defa hacca müritleriyle gitti ve kendi memleketinde oturarak halkı irşad ve doğru yola davet etti.

Ubeydullah-ı Ahrar Hz.'leri tarikatın kendileri vasıtasıyla şöhret bulduğu büyük alimlerden birisi olup -birçok alimlerin kendisinden naklettikleri üzere- ilk olarak **"sadıklarla beraber olunuz"** mealindeki ayeti rabıtaya delil getirmiştir.

Asrımızda bu delil, her ne kadar itiraza maruz kalmışsa da, ben bu konudaki itiraza bir anlam veremiyorum. Çünkü Selef ve haleften rabıtanın inkârına dair hiç bir şey nakledilmemiş, bilakis aksi zikredilmiştir. **İmam** (Fahrettin) **Razi** ve muhakkik **Taftazanî**'den naklolunduğuna göre onlar, *el-Metabib* ve *el-Makasıd* adındaki kitaplarında vefat etmiş bir veliden feyiz isteyen bir kimsenin müteveffanın ruhuna müteveccih olmasının lüzumlu bir husus olduğunu ve bununda onun, hayal hazinesinde tasavvur e-

derek ruhuna tam manasıyla yönelmekle mümkün olabileceğini söylemişlerdir.

İşte bu da, sofiye arasında kullanılan *rabıta* ıstılahından başka bir şey değildir. **Allame Sadruşşeria el-Hanefî** *Tadilu'l-Ulum* adlı kitabında, rabıtanın salik için lüzumlu olduğunu açıklamıştır ki, usul ve furuda, imamlar kendisine iktida etmiştir. Yine **Allame Cami,** *Şerhu'r-Rubaiyat* da, **Allame Nablusi el-Hanefi** bir çok eserlerinde ve *Camiussağir* şarihi Allame **Abdurrauf el-Münavî** *el-Cevheretü'l-fahird fi marifeti asli't-tarik ila maliki'd-Dünya ve'l-ahire* adlı kitabında aynı hususu zikretmişlerdir.

Yine **İmam Şarani, Hadimi** ve bu kitapçığa adları sığamıyacak kadar çok olan alimler rabıtanın lüzumunu anlatmışlardır. Haşa bu imamların şeriatın hükümleriyle oynamış oldukları hiç tahmin edilebilir mi?

Rabıtayı inkar edenlerden hiç birinin rabıtanın isbatını kendilerinden naklettiğimiz kişilerin en küçüğünün mertebesine dahi ulaşabileceğini tahmin edemem **Şeyh Nasiruddin** ve halifeleri hakkında tafsilatlı malumat edinmek isteyen *el-Makamatu'l-ahrariyye* ve *Reşahat* adlı eserlere müracaat etsinler. *el-Hadaik* te zikredildiği gibi, büyük şöhret sahibi **Mevlana Abdurrahman el-Cami,** ve **Mevlana Abdulgafur el-Lari,** onun halifelerindendir.

Şeyh Nasiruddin'in birçok eserleri olup, onlardan birkaç tanesi şunlardır, *Kitabu'l-Fıkarat*, *Kitabu'l-Varidat*, müellif bunda marifet-i ilahiyeye dair mevzuları bir araya getirmiş olup bazı kişiler bu kitabı Türkçeye çevirmiştir. Yine eserlerinden birisi de *Risaletü'l-Validiyye* dir.

Şeyh Nasiruddin 855 yılında Rebiülevvel ayının sonlarına doğru vefat etmiştir. Kabri **Semerkand**'da ziyaret edilip kendisiyle teberrük olunmaktadır.

وَزَاهِدٍ مَفْخَرِ الْأَشْيَاخِ مَلْجَإِنَا
كَذَا بِدَرْوِيشٍ جَمِّ الْفَضْلِ وَالْكَرَمِ

"Şeyhlerin medar-ı iftiharı ve melceimiz 'Zahid' ile yine fazilet ve keremi çok olan 'Derviş' hurmetine".

Beyitte adı geçen zatlardan birincisi, **Mevlana Muhammed Bedahşi el-Vahşuray** (K.S.)'dır. Bu zat, tarikat-ı Nakşiyye silsilesinin büyük meşayihinden ve zamanının en büyük ve en ileri gelen alimlerinden birisi olup, tasavvuf mertebelerinden olan; fakr, tecerrüd, tefrid, vera, takva, zühd ve sünnete uymada tek kişiydi. **Hace Ahrar**'la buluşmadan önce birçok seneler kendisini çok zor olan bir riyazat ve çetin bir mücahedeye verdi. Sonra gaybi bir işaretle mürit olmak üzere **Hace Ahrar**'a yöneldi. Şeyh hazretleri de batinî nuru ile **Muhammed Zahid**'in kendisine gelmekte olduğuna vakıf olunca onu karşılamak üzere atına binerek yola çıktı. Nihayet **Hace Ahrar**'ın Şehri civarında ikisi karşılaşır, atlarından inerek bir ağacın altında oturdular. **Hace Ahrar** teveccüh iksiri ile bir anda onu kemal mertebesine çıkardıktan sonra kendisine tarikat hilkatı giydirip halkı irşad etmeye izin verdi.

Bu onların ilk ve son buluşmaları olup bundan sonra artık hiç görüşemediler. O, sülûkun mertebeleri bir anda kendisine kat edilen kimselerden birisidir.

Şeyh Şerefüddin, *Ravzatu's-Selam* isimli kitapta, **Şeyh Muhammed Zahid'in Mevlana Yakup el-Çarhi**'nin torunu olduğunu, anne dedesinin bir çok halifeleriyle sohbet ederek onlardan feyiz aldığını, fakat sülûkunu **Hace Ubeydullah el-Ahrar**'dan bir anda tamamlamış olduğunu söylemektedir.

Onun halleri ve kerametleri, *Hazaratü'l-Kuds* isimli kitapda tafsilen beyan edilmiştir. **Şeyh Muhammed Zahid,** 936 hicri yılında vefat etmiştir.

Nefaisü's-Sanihat'ın hamişinde müellifin kendi yazısıyla söyle yazdığını görmüştüm: Bazıları *er-Reşahat*'da adı geçen **Kadı Muhammed'in Mevlana Muhammed Zahid** olduğunu ve Lakabının Kadı olması onu Zahidlikle lakaplanmasına ters düşmiyeceğini zannetmişlerdir. Halbuki durum böyle olmayıp belki onlar birbirinden ayrı iki şahıstır. Bunların halifeleri ile beraber terceme-i halleri *Nesematü'l-Kuds* ve *Makamatu'd-Dehbeydiyye* vs. de ayrı ayrı anlatılmıştır.

Muhammed Zahid el-Bedahşi, aslen **"Hisar"**ın **"Vahşuvar"** köyündendir. Kabri de orada olup halen ziyaret edilmektedir. Allah bizi onun feyiz ve bereketinden hissedar eylesin.

(Beyitte geçen) İkincizat ise, **Mevlana Hace Derviş Muhammed el-Nakşibendi** (K.S.)dir. Bu zat, dayısı **Mevlana Muhammed Zahid el-Vahşivarî**'nin büyük müritlerinden kâmil halifelerindendir. Her ne kadar **Hace Muhammed Ubeydullah**'a vasıtasız biat etmiş ise de terbiyesi kemal mertebesine ulaşması ve kendisine halifelik icazetinin verilmesi **Mevlana Muhammed Zahid** tarafından olmuştur. Nitekim, *Nevaisu's-Sanihat* da da böyle zikredilmektedir. *el-Hadika* da zikredildiğine göre; kendisi, **"Hızır"** aleyhisselam'ın emriyle **Şeyh Muhammed Zahid**(K.S.)dan

tarikat almıştır. *Ravzatu's-Selam* isimli kitapda da **Hace Derviş**'in garip tasarrufatı, müritleri yetiştirme ve salikleri irşatta harikulade kudsi bir güce sahip olduğu zikredilmektedir.

Şeyh Derviş, 960 senesinde vefat edip, **"Bester"**'e bağlı **"Dasfirar"** da medfundur. (Kaddesellahu sırrehu'l-Aziz).

ثُمَّ بِإِمْكَنَكِى شَيْخِ الشُّيُوخِ وَبِالْ
بَاقِى الْمُغِيثِ مُفِيضِ الْفَيْضِ ذِى الْعِظَمِ

"Sonra Şeyhler şeyhi 'İmkenekî' ve imdada yetişen, feyiz akıtan ve kadri yüce 'Bakî' hurmetine."

İmkene, Buhara köylerinden birisi olup **"Mevlana Haceğî"** oralı olduğu için kendisine İmkenekî denilmiştir (K.S.).

Hace İmkenekî 918 yılında doğup, **Mevlana Şeyh Muhammed Zahid el-Vahşuvari**'den tarikat dersi almıştır. Sonra Babası **Hace Derviş**'in verdiği güzel terbiyesi sayesinde kemal mertebesine erişmiş ve yine onun himmet ve bereketiyle kâmil insanlar safına katılmıştır. Zahiri ve batını veraset ile babasının halifesi olup 1008 yılında vefat etmiştir.

(Beyitte geçen) **Bakî** ise, **Şeyh Müeyyidüddin Muhammed Bakîbillah Nakşibendî** (K.S.)dır.

Bu zat, Nakşibendi tarikatının en kâmil erlerinden biri olup, ulum-i şeriyye ve mearif-i hakikiyye ile mücehhezdi. İlk yıllarında **"Semerkand"**a gidip oranın alimlerinden zahiri ilimleri tahsil etmiş daha sonra batınî ilimler ile manevî terbiyeyi de

Şah-ı Nakşibend'in ruhaniyetinden almıştır. Bunun içinde **"Üveysî"** sayılmaktadır. Yine **"Ubeydullah el-Ahrar'ın"** ruhaniyetinden de çok feyiz almıştır. Cismanî cihetten ise **Haceğî**'den tarikat dersi almış ve kemal mertebesine ulaşıp kâmil insanlar safına katılıncaya kadar onun hizmetine devam etmiştir. Şamlı büyük alim **Muhibbî,** *Hulasatu'l - eser* isimli eserinde onun hayat hikâyesini anlatmıştır.

Bu zatın çok kerâmetleri harika halleri ve hakikata dair çok değerli sözleri vardır. 1013 hicri yılında 40 yaşındayken vefat edip **"Dehlî"**de medfundur (K.S.).

ثُمَّ بِاَحْمَدِ سَهْرَنْدٍ اَتَى خَدَمَا

لَهُ الشُّيُوخُ وَاَحْيَى الْكُلَّ بِالْحِكَمِ

"Sonra, hizmetinde bulunmaya gelen bütün şeyleri hikmetlerle ihya eden Ahmed Sehrendî'nin hurmetine."

Sehrend, Dehli ile **Lahor** arasında bulunan büyük bir şehirdir.

Her ne kadar **Serhend** şeklinde meşhur ise de, *Sübhatu'l-Mercan* da da zikredildiği üzere bu yanlış olup doğru şekli **"Sehrend"**dir.

Beytin açıklaması şöyledir: Onun mertebesinin yüksek olduğunu bilen asrının şeyhleri kendisine hizmet için geldiklerinde onların her birisini hikmet-i ilahiye ve marifet-i rabbaniye ile ihya eden Şehrendi hurmetine... İstifadenin zekâ derecesine göre olacağı açık bir şeydir.

Ahmed Sehrendî'den maksad ikinci binin müceddidi **İmam Rabbanî eş-Şeyh Ahmed el-Farukî es-Sehrendî** (K.S.)dır. 971 senesinde doğup, babası **"Arifussemedanî Şeyh Abdulahad es-Sehrendî"** (K.S.)'nun himayesinde büyümüş, aklî ve naklî bütün ilimleri babası ve devrinin değerli alimlerinden okumuştur. Babasının talimatı üzerine Kadiriyye, Sühreverdiyye ve Kiştiyye tarikatlarının üçüyle de meşgul olmuş, nihayet 17 yaşındayken bu tarikatlara göre kendisine irşad izni verilmiş, o da bundan sonra hep ilim, neşr-i marifet, saliklerin terbiyesi, müritlerin yetiştirilmesi ve taliplerin irşad edilmesiyle uğraşmıştır. Fakat **İmam Rabbanî**'nin kalbinde Nakşibend Neticede, zamanın gavsı, Seyyidimiz **Şeyh Müeyyidüddin Muhammed Bakî** (K.S.) ile görüşüp kendisinden Nakşibendi tarikatını almış ve sohbetine devam ederek 2 ay ve bir kaç gün gibi bir zamanda en büyük muradına ermiştir. Öyle ki, Şeyhi kendisinde; muradiyet, mahbubiyet, kemâl ve tekmil mertebelerini görünce müritlerinin terbiyesini ona havale etmiş ve hatta kendisi dahi ondan imdat istemiş ve onunla ilgili olarak: **"O, Kutb-ı Azamdır"** demiştir. *Hadaik* te böyle zikredilmektedir. Böylece irşad ve halkı doğru yola sevketmede öne geçip köylü, şehirli herkes onun feyzinden istifade etmiştir.

Soyu ise, **Faruk-i Azam**'a (R.A.) dayanmaktadır. **İmam Rabbani** ve **"Müceddid-i Elf-i Sani"** lakabıyla meşhurdur.

Şeyh Fazlullah el-Burhanfurî, Mevlana Şeyh Hasan el-Gavsi, onun tefsir ve hadis hocasıdır. **Mevlana Yakup el-Keşmirî**, Muhaddislerin şeyhi **Abdulhak ed-Dihlevî ve Mevlana Abdulhakim es-Siyalkûtî** (ki bu zat onun müritlerindendir) gibi asrında ve ülkesindeki en büyük alim ve veliler, onun müceddidliğini kabul ve itiraf etmişlerdir. Nitekim birçok a-

limler bu hususu açık bir şekilde söylemişlerdir.

İmam Rabbanî'nin tasavvufta birçok garip keşifleri ve acaip halleri vardır ki, bundan dolayı bazı nasipsiz kişiler onu sakat fikirlilik ve isabetsiz görüşle kınamak istemişseler de bu gibi şeyler sadece onun şanını yüceltmiştir. Allah'a şükür kendisine yapılan bütün tenkidler cevaplandırılmış olup araştırma yapmak isteyen, müdafaasına dair yazılmış kitaplara müracaat etsin.

Nefaisü's-Sanihat isimli kitabın sahibi, tek kutup yegâne gavs **Şeyh Ahmed Said** (K.S.) hal tercemesini anlatırken kendisinin şöyle dediğini nakletmektedir: "İmam Rabbanî'nin vahdet-i Vücudu inkâr ettiği halk arasında yayılmış ise de bu tamamen yanlıştır. Bilakis O, vahdet-i vücudun kalp mertebesinin marifeti olduğunu ve vahdet-i vücud erbabının, velayet ehli olduklarını, lakin bunun (vahdet-i vücud) verasında kemâl mertebesinin" kulun kul, Rabbin de Rab olarak zühur etmesi" şeklinde olduğunu sahabe, tabiin ve tebe-i tabiinin de bu mertebeye nisbet edildiklerini söylemiştir.

İmam Rabbanî'nin *"Kübreviyye"*, *"Şettariye "* vs. tarikatla da alakası vardır. O, şöyle derdi: "Bana Kur'an-ı Kerim'in müteşabih ayetlerinin ince manaları ve huruf-ı mukattanın sırları keşf olunup her bir harfin altında Cenab-ı Hakkın yüce zatına delalet eden öyle ilim denizleri buldum ki, onlardan küçük bir şeyi açıklayacak olsaydım şu boynum kesilirdi."

Yine, O, "Cenab-ı Hak bana öyle bir hidayet kuvveti vermiştir ki, kuru bir ağaca dahi teveccüh edersem onu yeşertirim" buyurmuştur.

Onun çok sayıdaki eserleri, ilim ve irfanını tanıtmaya kâfidir. Eserlerinin en büyüğü *Mektubat* o-

lup **Şeyh Murad el-Mekki** onu arapçaya çevirmiş ve Mekkede basılmıştır. Ayrıca onun *er-Risaletü't-Tahliliyye* , *Risaletü isbati'n-Nübüvve* , *Risalëtü'l-Mebde ve'l-Mead* , *Mükâşefetül - Gaybiyye*, *Adabü'l-müridin* , *el-Mearifu'lledünniye* , *Risaletün fi'r-Reddi ale'ş-Şia* , adlı eserleri ve *Avarifu'l-mearif* isimli esere talikatı ile **Şeyh Baki Billah**'ın *Rübaiyyat* 'ına dair bir şerhi vardır. Terceme-i hali, kerametleri ve menkıbeleri hakkında tafsilatlı malumat edinmek isteyen, *Makamat - ı Sehrendiye* , *Ravzatu'l-Kayyumiyye* , *el-Hadaik* , *el- Cevahirü'l-Ulviyye* , *Hezeratü'l-Kuds* , *Ravzatu's- Selam*, *Tezkiretü'l-Ademiyye* , ve *Sübha - tu - Mercan* gibi kitaplara müracaat etsin.

İmam Rabbanî 1034 hicri yılında 63 yaşındayken **"Sehrend"**de vefat edip oraya defnedilmiştir. **Allah** bizleri füyûzatiyle müstefid eylesin.

وَبِابْنِهِ عُرْوَةِ الْوُثْقَى مُحَمَّدٍ الْ

قُطْبِ الَّذِى وَرِثَ الْعِلْمَ بِوُدِّهِمِ

"Tarikat ehline sevgisi sayesinde ilm(-i hakikat)e varis bulunan onun, Urvetü'l-Vuska olan oğlu Muhammed Kutup hürmetine..."

Yani, **Resulullah** sevgisi ve dolayısıyla **Allah** sevgisiyle neticelenen, tarikat ehline olan sevgisi sayesinde ilm-i hakikata varis ve nail oldu.

İmam Rabbani (K.S.), hazretlerinin oğlu, **"Urvetü'l-Vuska Muhammed Masum"** 1007 senesinde dünyaya geldi ve babasının himayesinde büyüdü. Zahiri ilimleri zamanının muhakkik alimlerinden oku-

duktan sonra talebe yetiştirmekle meşgul oldu. Daha 11 yaşındayken babası kendisine tarikat dersi vermiş ve ona zikri ve murakaba yapmasını emr etmiştir. O da meleke haline gelinceye kadar zikir ve murakabeye devam etti. Zahiri ve batını ilimleri birleştirerek kemâl derecesine yükseldi ve muhterem babasının irfan memesinden (süt) emdi. Kemalatın zirvesine makamların en sonuna varıp varidat ve (manevî) hallerle de müşerref olunca babası kendisine irşad izni verip, hilafet hırkasını giydirdi. Babası daha hayatta iken halkı irşad etmesini kendisine emr edip müritlerin sülûkunu ona havale etti.

Şöhreti, her tarafta duyulup, bu tarikatın büyüklerinden çoğunun kendisine ittiba edecek derecede yayılıncaya kadar, babası kendisine feyiz ve manevî hibelerle ikrâmda bulundu. Halifelerinin 900.000'e ulaştığı rivayet edilmektedir. Halkı irşad ile memur olan veliler, peygamberlerin güzel yolunu takip eder. Çünkü Peygamberler derecesine göre, kimisi bir kişiyi, kimisi bir kavmi ve kimisi de cin ve insi irşad etmekle meşgul olmuşlardır. Fakat onlara 'uyanların azlığı veya çokluğu bir üstünlük vesilesi olmayıp, belki bu, memuriyet ve mazhariyet gereğidir.

Şeyhü'l-ekber (K.S.) *Mevakiu'n-nücûm ve metaliu ehilleti'l-esrar ve'l- ulum* adlı eserinde "bir şeyhin huzurunda olup da kendinde ona karşı bir saygı ve tazim duyarsan, o zaman senin menfaatinin aslı olan kurtuluşun onun elindedir. Şayet ona olan saygıyı kesersen başkasını ara. Çünkü arkadaş olduğun kişi insanların en faziletlisi alimi dahi olsa ona saygı duymadıktan sonra, ondan hiç bir zaman istifade edemezsin.

Eğer kalbinde, kendisine karşı bir saygı duyuyorsan ona hizmet et ve onun yanında ölü gibi ol ki,

istediği şekle seni sokabilsin.

Sana bir işle meşgul olmanı emrederse, kendi arzuna göre değil de onun emrettiği şekilde meşgul ol. Sana oturmakla emrederse, yine verdiği emre göre otur. Çünkü o, senin menfaatını senden daha iyi bilen ve kendisi vasıtasıyla düzelmeni senden daha fazla Allah'tan talep edendir. Bu da ya önünde koşan nurlarından biri olmanı istemesinden; yahut iman kardeşliğinden dolayı şeran mendup olan öğütü vermesi gerektiğinden (ki, din nasihat demektir) ya da diğer şeyhlerin talebelerine karşı, seninle övünmesini ve dolayısıyla etrafının çoğalmasını istemesindendir. Çünkü alimler peygamberlerin varisleridir. **Hz. Peygamber "ben çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar ederim."** buyurmuştur.

Bunun için Şeyhler, bütün halkın kendileri vasıtasıyla islah olmasını arzu ederler. Bunun da sebebi, **Hz. Peygamber** (A.S.)'ın etbaını çoğaltmak içindir.

Ben de derim ki, bazı kısa görüşler -şeytan ve nefis kendilerini aldatmasından dolayı- **çokluğun iyi ve kötü yönlerini birbirine karıştırarak, kendilerine uyanları çoğaltmaya çalışmışlar, hatta, yalancı bir şöhret arzusuyla kendilerini büyük velilere benzetmek için en büyük günahı irtikab ederek, nerdeyse mürit kiralamak istemişlerdir.**

Eğer burası yeri olsaydı, bu gibi durumların gerektirdiği zararları açıklardım. **İmam Muhammed el-Kutb**'un bazı eserleri olup bunların en büyüğü *Mektubat* 'dır. Bu eser, üç cilt halinde olup babasının mektuplarında olduğu gibi derin sırları ve güzel şeyleri ihtiva etmekte, ince mesele ve marifetleri açıklamaktadır. Bu mektupların ekserisi, muhterem pederini kapalı bıraktığı hususları çözmeye dairdir. **Mu-**

hammed Kutub 1079 yılında vefat etmiştir. Kabri **Sehrend**'de olup ziyaret edilmekte hayır ve berekete vesile kılınmaktadır.

كَذَا بِحُرْمَةِ سَيْفِ الدِّينِ ثُمَّ بِبَدْ

وَانِى وَمَظْهَرِ نُورِ اللّٰهِ فِى الْقِدَمِ

"Yine Seyfüddin sonra Bedvanî ve Allah'ın (c. c.) ezeli nuru Mazhar'ın hürmetine..." Bu beyit, üç tarikat imamının ismini ihtiva etmektedir.

Birincisi, Muhyissünne **Seyfüddin b. el-Masum** olup 1055 yılında doğmuştur. İlim ve amelle muttasıf olup **Allah**'tan gayri hiç bir şeyle alakadar olmazdı. Tahsilini bitirdikten sonra babasından tarikat dersi almış, manevî kemâlata ve **Allah**'a yaklaşmanın en son noktasına ve makamların nihayetine varıncaya kadar çalışıp, gayret sarfetmiştir. Kuvvetli cezbeye ve yüksek tasarruf gücüne sahip idi. O derece ki, onun teveccühünün kuvvetinden insanlar tesir altında kalarak kendilerinden geçerlerdi. Ve onun himmetiyle çok insanlar yakîn ve kemâl mertebesine erişmişlerdir. *Nefaisu's-Sanihat* 'da zikredildiği üzere 1095 yılında **Sehren**'de vefat edip oraya defnedilmiştir.

İkincisi ise: **Şeyh Seyyid Nur Muhammed Bedvanî** (K.S.) olup zamanın tek ve güzide şahsiyeti idi. Şer'i ilimler ve maarif-i Rabbaniyeye vukufiyeti dışında Arap dili ve edebiyatında otorite sahibi idi. Tarikat hırkasını **Şeyh Seyfüddin**den gıymiş ve ondan irşad icazetini almıştır. Ekseriye istiğrak ve cezbe halinde bulunurdu. *Hadika* 'da zıkredildiği üzere Ce-

mal-ı Ehadiyeti müşahade etmenin dehşet ve istiğrakından 15 sene uyanamamıştır. Kendisinin bir çok garip kerametleri vardır. 1135 yılında vefat etmiştir. **Allah** bizleri onun bereketinden ayırmasın.

Üçüncüsü ise: **Şeyh Semsüddin Habibullah Mirza Canan el-Mazhar**'dır. 1110'da dünyaya gelmiş tarikat dersini 18 yaşındayken **Bedvanî**'den almış ve ona dört yıl hizmette bulunduktan sonra tarikat hırkasını giymiştir. Şeyhinin ölümünden sonra Müceddidiyye tarikatının bir çok şeyhlerinin hizmetinde bulunarak o tarikatın en büyük mürşidi olmuştur. **Mevlana Sürûr el-Lahorî** onun hal tercemesini *Hazine-tü'l-Asfiya* isimli eserinde anlatmıştır. Hayatı ve kerametleri hakkında tafsilatlı bilgi edinmek isteyen **Abdullah ed-Dihlevî**'nin yazmış olduğu Menakibine müracaat etsin. 1195 yılında Şehid olmuştur.(K.S.).

وَدَهْلَوِيٍّ لَهُ قَدْ سَاحَ خَالِدُنَا
حَتَّى الْتَقَاهُ بِأَقْصَى الْهِنْدِ بِالضَرَمِ

"Mevlana Halidimizin kendisini hasret ateşiyle ta Hindistan'a gidip arayarak bulduğu Dihlevî' nin hurmetine".

Bu beyit. mürşid-i kâmilin şanının büyüklüğünü ve nerede olursa olsun aranıp bulunmasının gerektiğini ifade etmektedir. Beyitteki Dihlevî'den Şeyhlerin şeyhi ve ilimde en ileri mertebeye varanların imamı, maddi-manevî kemalat sahibi, Şah Gulam Ali ed-Dihlevî diye meşhur, eş-Şeyh Abdullah olup 1158 yılında Pencab'a bağlı "Bitale" kasabasında dünyaya gelmiştir. Harika bir zekaya sahip olup Kur'a-ı Kerimi sadece bir ayda ezberlemiştir. Kendisini aklî ve

naklî ilimlere vererek zamanın sayılı alimlerinden birisi oldu. Çiştiyye tarikatının büyük şeyhleri ile görüştü. Henüz 22 yaşındayken **Mirza Canan'ın** (K.S.) dergâhına giderek Ona müceddidiyye tarikatına girmesi hususundaki görüşünü sordu. **Mirza Canan: "Zevk aldığın ve gönlünün arzu ettiği yere intisap etmen gerekir! Burdaysa 'taşı tuzsuz yalamak' vardır."** dedi. O da: **"Bu benim en büyük arzumdur".** deyince, Mirza Canan: **"Barekallah sana!** dedi ve onu tarikatına kabul etti.

Kendisi bizzat hayatını anlatırken şöyle diyor: "Tefsir ve hadis ilmini tahsil ettikten sonra Hz. **Şehid**'in itabında şeref buldum. Kendi mubarek elleriyle benimle "Kadiriyye" tarikatında el tutuşup nakşibendi tarikatını telkin etti. Onun yanında 15 sene zikir ve murakebe halkasında bulunma şerefine erdim. Ta ki, bana mutlak ve umumi irşad icazetini lutfetti."

İlk zamanlar, **"Abdulkadir-i Geylanî**(K.S.) nakşibendi tarikatiyle meşgul olmama acaba razı olur mu?" diye tereddüt ettim. Nihayet bir vakada ona bir yerde şah-ı Nakşibend'le karşı karşıya oturmuş olduklarını gördüm. Şah-ı Nakş-i Bend'in yanında bulunmak isteyince; **Gavs-i Geylanî** derhal: **"Hiç tereddüt etmeden git, çünkü maksut olan ancak Allahtır** (c.c.)" dedi.

Hz. **Şehid** vefat edince yerine geçerek müritlerin terbiyesi ve irşadı ile meşgul olmuştur. Böylece halk kendisine yönelip Rum, Şam, Irak, Hicaz, Horasan ve Maveraun nehir gibi en uzak yerlerden gelip onu ziyaret etmeye başlamışlardır.

el-Hadaik'de **Şeyh Abdullah'ın,** "tarikat-ı müceddidiyyede bazan hazret-i müceddidden miras kalan tarikat-ı kiştiyyeye ait haller zuhur ederdi." de-

diği zikredilmektedir. Bundan dolayı, temkin makamında olduğu halde, bu tezahürlere ait kendisinde bazan zevk ve şevk halleri görüldüğü de nakl olunmaktadır.

Birçok faydalı risaleleri olup bunlarda tarikat taliplilerinin birçok mühim meseleleri açıklanmıştır. Ayrıca nasihat ve mevizeleri ihtiva eden değerli mektupları da vardır.

Yine **Şeyhi**'nin menkibe ve mertebesine dair 18 bölüm halinde bir kitabı daha vardır. Şeyh **Rauf el-Veli**, onun güzel söz ve makalelerini, *Dürrü'l-maarif* diye isimlendirdiği büyük bir kitapda toplamıştır. Kerametleri ve hayatı hakkında tafsilatlı bilgi edinmek isteyenler onun halifelerinden birisi olan Şeyh **Abdulgani el-Müceddidi**nin yazdığı menkıbelerine müracaat etsinler. 1240 senesi Safer ayının 18. günü vefat edip Dihli'de **Şeyhinin** yanına defnolunmuştur.

كَذَا بِجَاهِ أَبِى الْبَهَاءِ خَالِدِ نَا

هَادِى الْمُرِيدِينَ نَحْوَ الْحُبِّ بِالْهِمَمِ

"Yine, himmetleriyle müritlere dosta giden yolu gösteren Ebulbaha Halid'imiz hürmetine..."

Beyitte adı geçen **Ebulbaha**'dan maksat Irakta tahsilini tamamladıktan sonra, tarikat müceddidi olan; ufuklarda parlayan marifet güneşi ve ariflerin kutbu Mevlana Ziyauddin Ebulbaha **Muhammed Halid en-Nakşibendi** eş-Şehrizorî eş-Şafii (K.S.) olup nesebi baba tarafından Hz. **Osman-ı Zinnuriyn**'e, annesi tarafından da sadaddan (olan pir **Hızır el-Fati-**

mî'ye dayanmakta)'dır. 1193'de Süleymaniyeye beş mil mesafede bulunan Bağdad'ın Şehrezor ilçesine bağlı Karadağ kasabasından dünyaya geldi ve orada büyüdü. Kur'an-ı Kerimi **İmam Rafiî'nin** *el-Muharrer* adlı eserini, sarftan *Zencanî'nin Metni* ile biraz da nahiv dersini yine, oradaki bazı medreselerde okudu. Henüz daha bülûğ çağına varmadan nazım ve nesir dalında büyük bir maharet kazandı. Sonra uzak bölgelere gidip orada birçok faydalı ilimler tahsil etti. Zahiri ilimleri tamamiyle elde edip müderrisliğe tayin olununca kendisinden kalb ehli olan zevat'tan maarifi yakıniyye ve ilmî ledüniyi tahsil etme arzusu uyandı ve cenabı haktan böylelerini kendisine göstermesini istedi. Çünkü o, zahiri ilimlerle iktifa etmenin bir kusur olduğuna ve esas kemâle ermenin ancak zahiri ve batinî ilimleri imkân nispetinde birleştirmekle mümkün olacağına inanıyordu. Böylece ehli kemalin hallerini araştırmaya ve büyük velileri aramağa başladı. Netice olarak aradığını bulmak gayesiyle -helal malıyla- hacca gidip Mekke ve Medineyi ziyaret etmek üzere yolculuğa çıktı ve bu seyahati esnasında güler yüzlü Şam'a uğradı ve orada asrının muhaddisi büyük alim **Muhammed el-Küzberi** ile görüşüp ondan bütün merviyyatını rivayet etmeğe dair icazet aldı. Yine orada **Mustafa el-Kürdi** ile de görüşüp ondan da hadis rivayeti ve kadiriyye tarikatını neşre dair icazet aldı. Sonra Şam'dan çıkıp maksat ve merama doğru yöneldi ve *Beytullahta* olan oldu. 1) Neticede gönlünün ancak Hind beldelerinde feth olunacağını anlayıp 1224 yılında yürüyerek yola çıktı. Yolda birçok acem beldelerine uğrayıp oralar-

---

1) Ravza-i mutahharaya karşı beslediği şiddetli arzu ve isteğini belirtmek gayesiyle Medine-i Münevvere yolunda kaleme almış olduğu arapça terkib-i benden bir kaç beyit ile yeşil kubbeyi ilk gördüğü zaman söylediği farsça kasidenin bir

daki Alimlerle ilmi münakaşalar yaparak onları cevap vermekten aciz bıraktı. Sonra dere tepe demeden yoluna devam etti. Nihayet *Cihanabad* diye meşhur olan *Dehli*'ye vardı ve şehre girdiği gece yolculuğu esnasında başından geçen olayları anlatan bir kaside yazıp şeyhi **Dihlevi**'nin methi ile bitirmiştir.

kaç beytinin tercümesini teberrüken buraya yazmayı uygun bulduk. (Mütercimler)

"Ey deveci! Aşıklara acı. Vakit yaklaştı. Artık sabrın da yeri kalmadı.

Tecrübeli, yeme ve içmeden haberi olmayan, şimşek yürüyüşlü ve baş çeken bir deveyi (develerin içinden) sen seç ayır.

Ta ki, on konaklık mesafeyi bir konağa indirip başını sevgilinin yoluna koyayım ve eşiğininin toprağını gözlerime sürme gibi çekeyim.

Ey deve sürücüsü! Kalk ve sesine yüksek bir nağme ve makam ver. Sür'atlı yürüyen deveyi de cana can katan nağmeden coştur.

Kulak, devecinin çağırdığı, nağmede, ruh sevgiliye doğru yol almakta, vücut Şam toprağında, gönül ise Medine anılarıyla aşk alışverişindedir.

"Yaralı sinemin yaraları, medine toprağından şifa buldu. Doğrusu bu Allah'ın büyüklüğü, yoksa böyle bir iş (yaraların şifa bulması) misk'in haddi mi.

Gece ile gündüzü, birbirinden ayıran hususlar tamamen ortadan kalktı. Zira nurların ziyası aralıksız gelmektedir.

Evet burası, sevgili ve cihanda kaynaşmalar meydana getiren bir zatın zuhur ettiği yerdir. Haddi -zatında o yerin bir benzerini tasavvur etmek akıl için çok güçtür.

Ey gönül! Uyanık ol. Çünkü burada ezeli cemalın ziyasından uyanık kalbe sık sık tecelliler geliyor.

Onun azamet ve büyüklük sarayından, saflar halinde duran kutsal ziyaretcilerin kulağına "kapı ve duvarlardan uzak durun uzak" diye ses geliyor.

İşte o kasidenin başlangıcı şöyledir:

"Arzuların kıblesine (Şeyh Dihlevî'ye) giden yol sona erdi. Bu yolu sona erdiren Allah'a hamd olsun."

Şeyhi'nin kapısına varıp yolculuğuna son verince yanındaki bütün yolculuk eşyalarını orada bulunan muhtaçlara dağıttı. Müceddidiyye tarikatını, manevî kutup, Şeyh **Abdullah ed-Dihlevî**'den aldı. Ve zaviyesine girip kendisine telkin edilen zikir ve mücahedeye devam ederken bir taraftan da dervişlere sakilik hizmetinde bulundu. Dervişler, toplandığı vakit nefsin gururunu kırmak için de en geri safta başını önüne eğerek oturdu. Böylece burada, kimse ile ilgilenmeden tam 9 ay kaldı. Zikir halkası ve himmetleri dışındaki vakitlerde de hücresinin kapısını kitler kendi vazifesiyle meşgul olurdu. **ed-Dihlevî**'nin büyük dostlarından birisi olan Şeyh **Ahmed Said** (K. S.) şöyle diyor: "**Mevlana Halid**'in hücresinin kapısı, Şeyhin sohbetinde hazır bulunduğu birinci günden, Memleketine geri dönünceye kadar kapalıydı. Ve zaruret olmadıkça dışarıya hiç çıkmazdı. Bundan dolayı da yüksek bir mertebe elde etti. Hak müritlerinin de onun gibi olmaları lazım gelir.

Hind uleması, **Mevlana Halid** ile oturup sohbet etmek için bazan Şeyh **Ahmed Said**'i vasıta yaptıklarında; ona, özür dileme makamında şöyle derdi: "Ben, buraya iflas alameti olan halk arasına karışmaya değil, halktan kaçmaya geldim."

Nihayet Şeyhinin işareti üzerine asrının "Meliki'l- 'leması" olan şah **Abdulaziz b. Şah Veliyyullah ed-Di... vi** ile görüşmüş ve rivayet ettiği bütün hadisleri rı. ..vet için ondan icazet almıştır. Bu şekilde devam ede.. hizmeti dokuz ayını tamamlayınca -ki .. anne karn.. 'a çocuğun hilkatinin tamamlanacağı ..nandan ibare.. .- manevi doğum müddeti de ta-

mamlanmış oldu ve beşerî iktizalardan çıkmak suretiyle ikinci defa manevî doğma zamanı geldi. Nakşi bendi meşayihinin ruhaniyatının işaretiyle Şeyhi kendisine tam halifelik ve başta nakşibendi olmak üzere;kadiriye, suhreverdiye, çiştiyye ve kübreviyye gibi beş tarikatı ihtiva eden umumi bir icazet vermekle şereflendirdi. Ayrıca; hadis, tefsir, tasavvuf ve ahzab gibi akıllı kişilerin itina göstermiş olduğu bütün konularda da rivayette bulunması için icazet verdi. Sonra kendisine sıkı bir emir vererek memleketine gitmesini ve halkı irşad etmek, talebe yetiştirmek ve saliklere yol göstermekle meşgul olmasını istedi ve kendisine hususi teveccühlerde bulunup bir takım müjdeler verdikten sonra ona şöyle dedi: **"Hadi git! hepsini sana verdim."** bunun üzerine **Mevlana Halid** memleketine gitmek üzere yola çıktı ve şeyhi kendisini rivayete göre şehre dört mil uzaklıkta bulunan ve **(Habibullah Mirza) Canan**'ın şeyhlerinden birisi olan **Şeyh Abid es-Senamî**'nin dergâhının bulunduğu yere kadar uğurladı.

Vedalaşma esnasında şeyhi kendisini bu diyarın kutbu olmakla müjdeledi. Ve **Mevlana Halid** ayrıldıktan sonra da **"Halid götürdü"** dedi. Yani: **Mevlana Halid** alacağını aldı ve bir çok fütuhat ve çeşitli sünûhatlarla[1] 1226 yılında memleketine döndü.

Abdulgani el-Müceddidi Şeyhi **Dihlevî**'nin menakıbında halifelerinden bahsederken **Dihlevî**'nin **"Mevlana Halid'in şiirleri Molla caminin şiirlerine benziyor"** dediğini zikrediyor. Hakikat de öyledir. O, bazı farsça şiirlerini yazıp onları uzun uzun şerhetmiştir. O esere bakınız.

Kemalüddin el-Hariri, *Tibyanü'l-Vesail'* de **Mevlana Halid**'in hayatından bahsederken Şeyhinin

---

(1) Kalbe gelen güzel şeyler

mubarek el yazısında kendisine göndermiş olduğu mektubunda kendisinin velayette kemal mertebesine ulaştığını sülûku ve ehl-i velayetçe bilinen fena ve beka mertebelerini tamamladığını haber vermiştir. Haddizatında **Mevlana Halid** evliya-ı arifin ve ermişlerin en başta gelenlerinden birisidir. O, halkı birçok zorluklara göğüs gererek irşad etmiş ve onlara en nefis faydalar sunmuştur.

Ömrünün sonlarına doğru, Şam'a yerleşmiş ve burada tam bir hüsn-i kabul görmüştür. O derece ki, herkesin teveccühünü kazanmış büyük-küçük herkes kendisine saygı duymuş, en uzak yerlerden halk, kendisini ziyarete gelmiş, öğlen vaktindeki güneşin ziyası gibi şöhreti her tarafa yayılmıştır. Birçok değerli kişiler onun hizmetinde bulunmuş ve onun bir kerecik hizmetiyle Allah'a yaklaşmış zatlar zümresine iltihak etmişlerdir. Araştırıcı büyük alim ve fakihlerin sonuncusu **Muhammed Emin b. el-Abidîn,** aşağıda tercüme-i hali gelecek olan ve birçok faydalı eserlerin müellifi bulunan **Ahmed b. Süleyman el-Ervadi** gibi büyük alimler ve müfessirlerin sonuncusu ve *Rulu'l-Maani* adlı eserinde sahibi **Mahmud Şihabuddin el-Alusî** vs. gibi ileri gelen fazıl ve alim kişilerin kendisine intisap etme şerefiyle iftihar etmeleri onun için kâfi bir şereftir.

Gördüğüm bir eserde zamanımız şeyhlerinden birisi sadat-ı nakşibendiyede adet olan *Erbain* lere itiraz etmiş ve bunların adet edinilmesi mesleklerinin dışına çıkmak olduğunu yazmıştır. Tabii bununla, **Mevlana** Halid'in erbainleri tercih edip güzel görerek tarikatının rükünlerinden saymasına itiraz etmek istiyor. Bu konuda onu ikna edecek şu cevapla iktifâ edelim:

Mevlana el-Ahsiketî *Makamat-ı Kâsaniye* ' de

şöyle anlatıyor: "**Hace Ahrar'ın** büyük halifelerinden biri olan Mevlana **Kadı Muhammed** es-semarkandî, nakşibendiyyenin büyükleri arasında adet olmamakla beraber *erbain* meclisinde oturmuştu. Bu durumu, şeyh **Şemseddin Ahmed el-Kâsanî**'ye sorduklarında: "Nakşibendi tarikatı, bütün evliyaların tarikatlarının hulasası olup bir kişiye munhasır değildir. Bundan dolayı onlar her zaman o asır halkının meşrebine uygun olan yolu uygulamışlar ve istedikleri tarikatın bazı rükünlerini kullanmışlardır. Nitekim, itiyat haline getirmemekle beraber bazı hacegân, cehrî zikri yapmışlar ve bu sebepten ötürü de katiyyen hacegânın yolundan sapmış sayılmamışlardır." demiştir.

Mevlana Ahsîketî aynı kitabın başka bir yerinde yine şeyhî **Kâsânî**'nin şöyle dediğini nakletmektedir: Eğer ben tarik-i Nakşibendiyyenin ihtiva ettiği -henüz işitilmemiş ve hatıra gelmemiş- çeşitli tarikatları açıklayacak olsam bu sayı bine yükselir" Yine şöyle demektedir: "Kim bu tarikatı sadece zikr-i hafi tarzından ibaret görürse büyük bir hata işlemiş, nefsini tehlikeye atmış ve kendisini bu meşrebin saadetinden mahrum bırakmış demektir."

Mevlana Halid, uzun boylu, heybetli, beyaz tenli, kırmızı yanaklı, saçı ve gözleri siyah, çekik burunlu, kalem kaşlı, uzun kollu, iki omuz arası geniş, vücut kılları çok ve arslandan daha vakarlı idi. 1242 yılında vefat etmiş ve dağının eteğindeki bir yere defn edilip kabrinin üzerine güzel bir türbe yapılmıştır (K.S.).

Mevlana Halid'in değerli ve faydalı birçok eserleri vardır. Eserlerinden bazıları şunlardır: **Haririye** ait *Makamat* 'ın şerhi, *Feraidü'l-Feraid* adındaki '*Cebrail ile ilgili hadis'in*" şerhi, (eser Farsça olup islam akaidini bir arada toplamıştır).

Caliyetü'l-Ekdâr, el-İkdü'l-Cevherî fi'l-farki beyne kesbeyi'l-Matüridi ve'l-Eş'arî, Divan, **Carullah zamahşeri**'nın *Etvaku'z-Zeheb'inin şerhi ve Farsça tercümesi* **Seylekûti**'nin *Hayali* haşiyesiyle ilgili talikatı hadisle ilgili *Cemü'l-fevaid* isimli esere haşiye, *en- Nihayet fi fıkhi'ş-Şafii* adlı esere haşiye, Rabıtanın isbatı ile ilgili bir risale, zikrin adabı ile ilgili risale, Mürid'in şeyhine karşı adabı ile ilgili risale, **Abdulgafur ale'l-Cami** isimli haşiye üzerine **Seylekutî** tarafından yapılan tetimmeye haşiye, *el-Akaidü'l-Adudiyye* ile ilgili haşiyesi, ve *Mektubatı* (Bazı müritleri onun mektublarını büyük bir cilt halinde bir araya getirmişlerdir.)

Onun hayatı, kerametleri, ilmi menkıbeleri ve halifeleri hakkında malumat isteyenler Şeyh **Es'ad el-Halidi**'nin *Cem'ü'l-Kelaid*'ine, *Nuru'l-Hidayeti ve'l-İrfan* 'a, *Hadikatü'n-Nediyye* ve haşiyesine, *Hadaiku'l-Verdiyye*, *Asfa'l-Mevarid*'e, *Husulü'l-Üns* 'e, *es-Sehmü's-Saib* e, *Sellü'l-Hısam el'Hindi*'ye, büyük alim **ed-Devserî**'nin eserlerine ve *Tıbyanu'l-Vesaili'l-Hakaik* 'e vs. eserlere baksınlar.

كَذَا بِأَحْمَدَ أَرْوَادِينَا السَّنَدِ الْ
غَوْثِ النَّسِيبِ مُفِيضِ الْفَيْضِ كَالدِّيَمِ

"Yine sağnak yağmur gibi feyiz veren, soylu gavs ve (manevi) sened olan Ahmed Ervadî'mizin hürmetine".

Beyitte geçen **Ahmed Ervadî**'den maksat, fazileti kitaplara sığmayan ariflerin kutbu, müridlerin (hakiki) terbiyecisi, büyük ve küçüklerin mürşidi, çok

büyük alimlerin şeyhi, sahalarında tek olan hocaların hocası yok olmaya yüz tutmuş ilimlerin dirilticisi, değerli marifetlerin mazharı, (din) düşmanlarının belini kıran, **Seyyid Ahmed el-Ervadî** (K.S.)'dir. Nesebi, **Hz. Hüseyin** efendimize dayanmakta olup, en mütekâmil makam ve en yüksek mertebeyi haiz bulunmaktadır. Trablus-Şam'ın nahiyelerinden biri olan **"Ervad"**da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini buradaki büyük alimlerden yaptıktan sonra ilim tahsili için uzak şehirlere gidip, güzide alimlerden ders almıştır.

Şeyh Muhammed el-Fedalî, Mısır müftüsü **es-Seyyid Ahmed et-Temimi el-Halidi** güzide alim **İbrahim el-Bacûrî, Şeyh Abdurrahman el-Eşmunî, Şeyh Mustafa el-Mübellid el-Ahmedî** ve güzide alimlerin sonuncusu olan **İbn-i Abidin, Şam**'ın muhaddisi **Abdurrahman el-Küzberî es-Sağir, Şeyh Hüseyin ed-Deccanî, Şeyh Hamid el-Attar, Şeyh Ömer Feyzi** vb. gibi Mısır alimlerinden ve **Şam**'ın değerli muhaddislerinden ders almıştır. (Nitekim "Sebet"inde geniş malumat vermiş ve bütün hocalarını orada zikretmiştir.) Nihayet ilimde ileri bir seviyeye gelince hocaları kendisine aklî ve nakli ilimler verip ve onun bilgisinin çok geniş ve sağlam olduğuna hatta birçok şeyh ve hocalarından da üstün olduğuna şahadet ettiler. Sonra hakikat bilgilerinin meyvelerini toplamak için kendisinde tarikata intisab duygusu uyandı. Bunun için de arif şeyhler, ümmi ve meczub velilerin hizmetinde bulundu. Halbuki, bunların her biri birbirinden uzak ayrı ayrı memleketlerde idiler.

Hizmetinde bulunduğu bu şeyhler kendisine Ekberiye, Düsûkiye, Ahmediye, Halvetiye gibi kişiyi manevi maksatlarına kavuşturan tarikatlardan icazet verdiler. Sonra da büyük kutup **Mevlana Halid**'in hizmetine devam etti ve onun irfan memelerinden süt emerek vanında bir mütted terbiye gördü. Nihayet,

sülûkun sarp yokuşlarını aşıp, kalbinden -şüphelerin temizlenmesiyle- hikmetler fışkırıp kemal mertebesinin zirvesine çıkmış ve insanların varabileceği en son noktaya ulaşınca şeyhi onu irşad icazetiyle şereflendirdi. **Seyyid'in Gümüşhanevî** *Camiul- usul* mütemmimatında şöyle diyor: "Bil ki, şeyhimiz hazretleri kendisi gibi tarikatta yetkili kılınan şeyhi tarafından umumi ve tam bir halifelikle yetkili kılınmıştır. Böylece; Kadiriye, Sühreverdiye, Kübreviye ve Çiştiye gibi dört tarikatla, bütün tarikatların kendisinde birleştiği ve mahlukatın en faziletlisi olan **Hz. Muhammed** (A.S.)'e kavuşmaktadır. Kitabı(mızı)n baş tarafından da anlaşılacağı gibi, şeyhimiz bunlara kırk tarikat daha ilave etmiştir. Eğer uzatma endişesi olmasaydı, bu tarikatların silsilesini tafsilatlı olarak anlatırdım."

Hiç bir ilim yoktur ki, **Ervadî**'nin ondan büyük bir nasibi bulunmasın ve hiç bir tarikat yoktur ki, ondan büyük bir fazilete ermesin. *Nuru'l-Hidaye* de, ilmiyle, amil ve kâmil bir insan olan bu zatın 130 parçaya ulaşan birçok faydalı eserlere sahip olduğu naklolunmaktadır. Nitekim, **Mevlana eş-Şeyh Ahmed b. Süleyman et-Trablusi el-Ervadı**'nin kendisi *Mir'atu'l-İrfan* adlı eserinde bunu kendi el yazısıyla belirtmektedir.

Şeyh-i Ekber'e ait *Risaldtü men arefe nefsehu fekad arefe rabbeh* isimli eserin Şerhinde **Ervadî**, nakşibendi tarikatında bulunan nefsin yedi vasıfını (mertebesini) kat' etme keyfiyetini anlattıktan sonra şöyle diyor: Nefsin yedi tabakasını kat'etmek bazı tarikatlarda esma-yı sebayı (yedi ismi) geçmekle; bazılarında şeyhin müride teveccüh etmesiyle (şeyh-i Ekber'in tarikatında olduğu gibi); bazılarında Şeyhin müride nazar-ı muhabbetle bakmasıyla (Şerif el-Alevî ve Kutb-i Nebevî Seyyid Ahmed

el-bedevî (K.S.)'nin tarikatında olduğu gibi) bazılarında ise şeyhle biraraya gelerek ilmi feyiz almak suretiyle mümkün olur (Ahmediye ve Halidiyye tarikatında olduğu gibi).

Bu durumda mürit, şeyhin dediklerini duymasa bile şeyhle bir araya gelmek suretiyle ilimle dolup taşar. Nitekim, Arif-i Billah **eş-Şeyh Halid ez-Ziyauddin**'in dersinde hazır bulunduğum zamanlar istiğrak haline girer, ne dediğini işitmez ve bir şey görmez olurdum. **Şam**'daki **Bedrekiye** medresesinde bulunduğum sırada bazı alimler, bana şeyhin derste takrir ettiği şeylerden sordukları zaman, söylediklerinin hepsini fazlasıyla hafızamda mevcut olduğumu görür ve onları aynen teker teker açıklardım. Onlar da bana hayret ederlerdi."

el-Füyuzatu'l-Halidiyye isimli eserde **Mevlana Halid**'in dostlarından bazısının hayatını anlatır bunlardan ilim ve hal bakımından daha üstün olanlarınkini -unutarak bile olsa- anlatmadığından dolayı el-Haydariye sitem edilerek şöyle denilmiştir: **Mevlana Halid**'in büyük dostlarından birisi de; imdada yetişen ve başarıya ulaştıran nazarların sahibi **Şeyh Ahmed b. Süleyman el-Hüseynî el-Ervadî**'dir. Bu zat, açık bir sırrın, berrak bir nurun, bol bir feyzin güzel koku gibi yayılan şeref ve faziletin ve peygamberimizin ehl-i beytine mensup olma şerefinin sahibi olup fütüvvet madenidir.

Onun sözlerinden samimiyet lemaları parıldar ve kendisinden seçkinlik esintileri yayılırdı. Nakşibendi büyükleri ve halidiyye halifeleri ile tevessüle dair manzum olarak yazmış olduğu *el-İkdu't-Tevessül* isimli eserinde **Ervadî**'den bahsederken şöyle diyor: "Manevî azığım (olan) Ervadî ile (de tevessül ederim) çünkü o, şeriatın hidayet nurunun yüksek semasıdır."

Yüce arif **Şeyh Muhammed Esad el-Garibi;** *el-Hadika* isimli esere yazmış olduğu haşiyede amcası **Mevlana Halidin** halifelerinin hayatını anlatırken **Ervadî** ile ilgili olarak şöyle diyor: "Mevlana Halid'in büyük halifelerinden birisi de büyük alim, mürşid-i kamil, çok anlayışlı, ilahi arif, nur heykeli ve (Hakka) susamışların feyzi ile yardımına koşup su veren **Şeyh Ahmed b. Süleyman el-Ervadî**'dir.

Şam'a geldikten sonra **Mevlana Halid** hazretlerine giderek bir müddet yanında sülukta bulunmuş ve sonunda ona umumi bir halifelik verip halkı irşad etmesine izin vermiştir. *Kaside-i Raiyye* deki sözünden de onun **Mevlana Halid**'in halifelerinin sonuncusu olduğu anlaşılmaktadır (Allah gece ve gündüz onları rızası ile donatsın).

Şeyh Ervadî, velayet, ilim, bilim ve dirayetiyle şöhret bulmuştu. Kendisinin büyük halifeleri olup onların en kamillerinden birisi de büyük alim, fazilet sahibi ve güzide alim, İstanbul'da mukim ve meşhur eserlerin sahibi **Şeyh Ahmed b. Mustafa Ziyauddin el-Gümüşhanevî**'dir. **Ervadî,** şair, nazım, fazıl ve seçkin bir alim olup eserleri yüzden fazladır. Nitekim; **Gümüşhanevî**'ye verdiği icazetnâmesinde (eserlerinin yüzden fazla olduğunu) zikretmiştir ki, kendisiyle İstanbul'da görüştüğümüzde bana bu icazetnâmeyi göstermişti. Muhterem pederim onun yüksek iltifatına mazhar olduğu için kendisiyle şakalaşır ve: "Şeyh Ahmed sana Şam dolaylarının kutbu denilmesi uygundur."derdi.

1295 senesi başlarında **Trablusşam**da vefat ederek kıble duvarının dar olmasından dolayı **Mescidü'd-Dena** diye tanınan mescide defnedilmiştir. **Cenab-ı Hak** kabrine Cennetü'r-Rıdvan'ın güzel kokularını devamlı olarak estirsin.

Ervadî, hocalarından sıhah, mesanid ve sünen kitapların tümünden ayrıca tefsir, fıkıh, edebiyat vs. konularda yazılmış kitaplarda müelliflerine varan senetleriyle icazet almıştır. İcazet almış olduğu bu kitapları muhaddislerin sonuncusu **Ahmed Ziyauddin el-Gümüşhanevî**'ye vermiş olduğu icazetnâmede senetsiz olarak yazmış ve bunların tafsilatını da şeyhlerinin sebetine özellikle fakihlerin sonuncusu **İbn-i Abidin, Hamid el-Attar el-Küzberî Ömer el-Feyzî** vs. sebetlerine havale etmiştir. Netice olarak **Ervadî**, asrının müsnedi (rivayet silsilesinin dayanağı) idi. Çünkü onun sebeti, asrındaki sika imamların bütün rivayetlerini ihtiva ettiğinden sebetlerin en cemiyetlisi idi.

Her sene recep ayının ilk perşembe sabahına kadar arif-i billah **Gümüşhanevî**'nin tekkesinde *Ramuzu'l-Ehadis* hatmedilirdi.

Burada bulunan hadis şeyhi, büyük alim **Ervadî**'nin yukarıda zikredilen ustadlardan naklettiği rivayetleri ihtiva eden **Gümüşhanevî**'nin sebetine göre icazet verir ve dolayısıyla buradan icazed alan bir kimse **İbn-i Abidin** (x), **Attar** ve **Küzberi**'nin sebetlerinde mevcut olan kitapları müelliflerine isnad etmek suretiyle rivayet etmeye hak kazanırdı ve bu şekilde kitapların nesebi de devam ederdi. Allah onları bizden taraf hayırla mükafatlandırsın.

Ervadî'nin çok güzel eserleri vardır. Eserleri arasında bir de tarih kitabı vardır. Ayrıca *Elfiyetün fi ulumi'l-edeb, Miratu'l - İnsan* (bunun özeti

---

(x) Bu eserin adı; *Ukudü'l-leali fi esanidi'l-avali* olup Dımaşk'da 1302 tarihinde 248 sahife halinde basılmıştır. Arifi billah **Gümüşhanevî**'nin sebetindeki kitapların isnadları hakkında malumat edinmek isteyenler o esere müracaat etsinler.

men arefe nefseh fekad arefe rabbeh risalesinin şerhidir). *Kifayetü'l-mürid min mühimmati't-Tarik Kitabu'l-Nuri'l-Mazhar fi şerhi salati'l- Vusta li'ş-Şeyhi'l-Ekber ,Keşfus-Sütûr an Maani salati'n-Nur , ilhamatu'r-Rabbaniye fi şerhi's-Salati'z-Zatiyye , Risaletün fi'r-Rabıta* (bunda tarikat ricalinin şemaili ve hayatları anlatılmış olup basılmıştır) ve *Risaletün fi'l-hal* ve saire gibi eserleri ve Evrâd ve Salatü selamları ihtiva eden kitapları zikredilebilir.

وَبِالْكُمُشْخَانَوِي فَحْلِ الرِّجَالِ إِمَا
مِ الْقَوْمِ عُمْدَتِنَا حَامِي ذِمَارِهِمِ
شَيْخِ الشُّيُوخِ مَلَاذِ الْعَارِفِينَ وَغَوْ
ثِ الْأَوْلِيَاءِ ضِيَاءِ الدِّين ذُوالْخَدَمِ

"Büyük insan, halkın önderi ve onların korunması gereken şeylerini himaye eden, dayanağımız, şeyhler şeyhi, ariflerin sığınağı evliyaların gavsı, büyük hizmetler sahibi Ziyauddin hurmetine. . . . "

(Beyitte geçen) **Ziyauddin**'den maksad Şeyhler şeyhi ve tarikat bayrağını engin denizlere ve yüksek dağlara diken, ulema ve meşayihin medar-ı iftiharı, ariflerin kutbu, saliklerin sığınağı, muhaddislerin sonuncusu, **şeyh Ahmed Ziyauddin Mustafa b. Abdurrahman el-Gümüşhanevî, el-Halidî,** (K.S.)dır. O, 1235 yılında (o zamanlar) **Trabzon**'un sancağı olan **Gümüşhane**'nin Emirler mahallesinde dünyaya geldi. Beş ya-

şındayken Kur'an-ı Kerim'i okudu. Bilahare, babası **Trabzona** ticaret maksadıyla gittiğinde **Ahmed Ziyauddin** burada babasının dükkanında alış verişle çokca meşgul olmakla beraber bir taraftan da fazıl kişilerden sarf ve nahiv dersleri aldı. Uzun seneler elde edilemiyecek bilgileri kısa bir zamanda elde etti. İlmin tadını tadınca kendisini ilme vermeyi çok arzu etti. O derce ki, bülbüller onun aşkını ve gönül coşkunluğunu tahrik ediyor ve ötüşleriyle adeta onu meram ve maksadına doğru, sevk ediyordu. Böylece ilmin burcu burcu kokan kokusunu teneffüs etmek için amcasıyla **İstanbul**'a giderek **Sultan Bayezid Han**'ın medresesine girip, zamanın seçkin alimlerinin derslerini dinledi ve bunların arasından eşsiz allame, anlayışta tek, padişah hocası Şehri hafız diye meşhur olan ve 1280 yılında vefat eden **Seyyid Muhammed Emin**'i tercih ederek sabahları erkenden büyük bir şevkle bu hocanın derslerine devam etmeye başladı. Nihayet çeşitli ilim dallarını ve bunlara ait kitapları okuyup bitirince hocasından bu ilimlere ait icazetnâme aldı.

İkindi vaktı ise, **Abdurrahman el-Kürdî** ile asrının diğer üstadlarının derslerinde hazır bulunur ve ilim tahsili için bütün güç ve gayretini sarf ederdi. Böylece aklî ve naklî ilimlerin sarrafı haline gelince İstanbul uleması onun derin ilime vukufiyet büyük bir kabiliyet ve zekaya sahip olduğunu görüp kendisine hizmet etmeye başladılar.

Sonra, **Sultan Bayezid** camiinde ders kürsüsüne oturdu. Ders meclisinde asrının ileri gelen fazıl kişileri bulunurdu. Onlara sağlam ve araştırmaya dayalı olarak ilmi dersler verirdi. Durum icabı talebelerinin kimine uzun, kimine de kısa bir metod uygulayarak onlara faydalı olmaya çalıştı.

Sırası takip edilen kitap ve ilimleri tamamlatıp onlara icazetnâme verdi, -henüz icazetnâme almadan şerh-i akaidi okuduğu sıralarda her konuda kitap yazmaya başladı ve bu arada intisab edeceği kâmil bir şeyh de araştırıyordu. Çünkü o, kemal mertebesine ermenin, maneviyat sularını yudumlamakla mükün olabileceğini biliyordu. Nihayet **Trablusşam** müftüsü şanıyla meşhur ariflerin imamı, **seyyid Ahmed b. Süleyman el-Ervadî el-Hüseynî** (K.S.) geliverdi (1). Şeyh hazretleri (Gümüşhanevî) de, gaybî bir işaretle geldiğine vakıf olunca ona giderek kendisinden tarikat ve zikir dersi aldı ve yanında sülûk ederek tam manasıyla kendisini şeyhin iradesine bıraktı ve onun himmetiyle sülûkun mertebelerini kat edip irfan merdiveninin en son basamağına çıktı ve yakin yolunun en geniş ve açığından yürümeye başladı. Nihayet Şeyhi kendisini iki sefer erbain'e soktuktan sonra zülcenaheyn (Mevlana Halid)'e mensup bütün tarikatlardan halifelik vermekle kendisini şereflendirdi. Şeyhlerimiz bize, kendisinin şöyle dediğini söylerdiler: "Şeyh Ahmed Rumeline (İstanbul'a) ancak senin için gelir ve senin için halkı oraya gönderirim" derdi.

Hz. Şeyhin hilafetle şereflenmesi 1264 yılında gerçekleşmişti. Şeyhi burada iki yıl kalıp ona hadis okuttu. Sonra fıkıh, hadis tefsir tasavvuf vs. muhaddislerce mutaber olan şartlarla rivayeti caiz olan bütün rivayetlerinden kendisine icazetnâme verdi. Nitekim bunlar sebetinde mevcuttur. **Mevlana Halid'in** büyük halifelerinden biri olan **Abdulfettah el-Akri** (K.S.) de icazet töreninde hazır bulunmuştur.

---

1) Ervadî Hz. leri H. 1266 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve iki sene orada ikamet etmiştir. Bu ikameti esnasında Ayasofya camiinde Hadis dersleri vermiştir.(Mütercimler)

Gümüşhanevî ile **Akri** arasında öyle kuvvetli bir dostluk vardı ki, **Akri** Üsküdarda, **Gümüşhanevi** ise İstanbul'da olmasına rağmen her hafta mutlaka birisi diğerini ziyarete giderdi. Bu durum **Şeyh Abdulfettah** vefat edinceye kadar devam etti. **Akri** Üsküdar'da Nuh kuyusu civarında medfundur.

1280 tarihinde **Gümüşhanevî** ilk defa beraberinde büyük alim halifelerin süsü **el-Haca Muhammed Eşref** (ileride kendisiyle ilgili bilgi verilecektir) olduğu halde Hacca gitmek için yola çıktı. Yolculuk esnasında İskenderiye'ye uğrayıp burada 13 gün kalarak velilerin kabirlerini ziyaret etti ve (orada bulunan bazı) seçkin kişilere zikir dersi verdi. Sonra Kahireye gidip orada da bir ay kalarak mubarek makamları ve mukaddes kabirleri ziyaret etti. Ve **Hıdıv** Hazretlerinden layık olduğu ikrâmı gördü. Orada **Mevlana Halid**'in büyük halifelerinden olan **Şeyh aşık el-Asgar**'la bir müddet sohbet ettikten sonra **Medine-i Münevvere**'ye giderek Ravzayı mutaharrayı ziyaret ederek **Hz. Peygamber** (A.S.) ile iki arkadaşının içinde bulunduğu cennet bahçesinden meyve topladı sonra **Mekke**'ye giderek hac ve ziyaretini yaptıktan sonra İstanbul'a döndükten sonra Babıali civarında bulunan **Fatma Sultan Camii** Şerifine taşındı ve gece gündüz burada kalmaya başladı. Halbuki daha önce **Mahmudiye** medresesinde kalıyor ve tarikatın vecibelerini bu camide yerine getiriyor ve orada saliklerin irşadı ve talebelerin yetiştirilmesiyle meşgul oluyordu. 1293 tarihinde ise asalet sahibi harem Şeyhi olan **Emin Paşa**'nın kızı ile evlendi. 1294 yılı sonlarına doğru ise **Hicaz**'a gitmeye karar verip yerine gözümüzün nuru ve sığınağımız olan Kastamonu'lu **Hasan Hilmi** Hazretlerini İstanbul'da vekil bıraktı ve Kendisine de yardımcı olarak üç büyük halifesini tayin etti. Büyük alim **eş-Şeyh el-Hac Mu-**

hammed Eşref el-Berğusi bunlardan birisidir. Sonra ailesiyle hicaz yolculuğuna çıkıp dönüşte Mısır'a uğrayarak burada üç yıl ikamet etti ve **Şeyh Mustafa el-Mübellid el-Ahmedî** gibi hocasının hocalarıyla görüştü. Bu zat senetlerini hasf edip kaynaklarına işaret etmekle iktifa ettiği **Şeyh Gümüşhanevî** hazretlerinin büyük bir cilt halinde telif ettiği *Ramuzu'l-ahadis* 'e bir takriz yazdı. Bu eserini **Camiu's-Sıbteyn**'de yedi defa okutarak her seferinde icazet verdi. Son icazet meclisinde ikiyüz kadar faziletli kişi bulunuyordu. Bu zatlar ilimlerin denizi ve hal hazinesi olan **Gümüşhanevî**'ye çok sıkı bir şekilde bağlandı. Ve onu çok sevdiler. Böylece kendisinden birçok büyük zatlar tarikat dersi aldı ve (bu sayede) tarikatı o diyarlarda yayılmış oldu. Onun makam ve mertebe sahibi beş Arapzade halifesi vardır. Burada *beyanu'l-Hak* vesaire gibi teliflerin sahibi **Mevlana Rahmetullahi'l-Hindi** de kendisine intisap etmiştir.

Sonra **Gümüşhanevî Tanta**'ya gidip **Seyyid Ahmed el-Bedevi**(K.S.)nin (Markedi) civarında bir müddet ikamet ettikten sonra İstanbul'a döndü. Burada vefat edinceye kadar devamlı olarak salikleri irşad edip talebe yetiştirmiştir. Azimetle amel etmenin gerekliliği hususunda **Gümüşhanevi**'nin müritlerine bazı emir ve nehiyleri vardır. Kendisine has bir irşad metoduna sahip idi.

Ruhu'l-beyan (Tefsiri) sahibi **Şeyh İsmail Hakki**'nin Bursa kadısına kendi el yazısı ile yazmış olduğu mektupda **"Sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol tayin ettik"** Mealindeki ayeti zikrettikten sonra şöyle dediğini görmüştüm. **"Bu ayet-i kerimede her müceddidin her asırda kıyamete kadar kendisine has bir yol ve metodu olacağına dair bir işaret vardır. Yani salikleri en yüksek gayeye ulaştıracak kendilerine has bir metoda sahip kıldık. Bundan**

dolayı isteklilerin meşreplerine göre kendilerine has konuları kitap ve sünnetten istinbat etme hususunda hepsi asılda ittifak etmekle beraber meşayih ve büyük sofiler arasında vird ve zikirler hususunda ihtilaf vardır. Bunun için meşrep ve perdeleri değişik değişiktir. Kimi perdeler kalın, kimisi daha kalın kimi ibadetler zor kimisi de daha zordur. İbadetler ise bir şey elde etmek için sebep ve aletler gibidir. Bu yönden onların çeşitlerine baktığında hepsinin bir tek nizam altında olduklarını göremezsin. O halde bunların hepsi Allah'tan bir rahmet olup maslahatlara uygun olarak mürşitler onu elde etme ve kazanmaya yol göstermişlerdir"

Gümüşhanevî'nin elliye varan değerli eserleri vardır. İşte bundan önce zikri geçen *Ramuzu'l-Ahadis* bunlardan birisidir. Bu kitap asrımızda benzeri yazılmamış olan çok kıymetli bir eserdir. Keza bu kitap -en ucra bölge ve şehirlere yayılması dışında- alim ve talebeleri arasında o kadar yayılmıştır ki, İstanbul'da bu eserden icazetname almamış bir öğrenci hemen hemen yok gibidir. Eserlerinden birisi de *Ramuzu'l-Ahadis* 'in şerhidir ki, *Levamiu'l-Ukul* diye adlandırılmış olup beş büyük cilt halindedir. Gümüşhanevi'nin diğer bazı eserleri şunlardır. *Garaibu'l-Ahadiş, Şerhu'l-Garaib, Camiu'l-Menasik ala Ahseni'l-mesalik* , *Camiu'l-Usul* ve mütemmimatı, *Camiu's-Sağir ve'l-Kebir* ve mütemmimatı, *Kitabı Ruhu'l-Arifin, Kitabu'l-Abir fi hakki'l-Ansar ve'l-Muhacir* , *el-Ahadisu'l-Erbain* , *Devau'l-Müslimin, Kitabu Netaicu'l-İhlas, Mecmuatu'l-Ahzab* bu son eser üç cilt halinde olup, Tarikat-ı Aliyyenin ahzab ve evradını ihtiva etmektedir. Kenarında ise, Şeyhinin ve diğer zevatın kıymetli risaleleri vardır. *Delailu'l-Hayratı* da en güzel bir şekilde tertip etmiştir. *Reşahat* ve *Mektubat* 'ı arapçaya çevi-

ren **Şeyh Muhammed Murad el-Mekki,** *Nefaisu's - Sanihat* adındaki *Reşahat* zeylinde Halidiyye meşayihini anlatırken **Gümüşhanevî** ile ilgili olarak "Onlardan zamanımızda ilim, hal feyiz ve fayda bakımından en meşhur ve en ileri geleni Mevlana eş-Şeyh Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'dir. Tarikatı, ilmini ikmal ettikten sonra Şeyh Ahmed b. Süleyman'dan almıştır ki, o da Mevlana Halid (K.S.)'nin büyük halifelerindendir. Riyazat ve mücahedeye devam etmekle beraber onun sohbetinde bulunmak suretiyle de kemalet kesbetmekle meşgul oldu. Ve bu sohbeti sayesinde olgunluğun zirvesine ve ona kavuşmanın neşesi ile mest olunca Şeyhi kendisine halkı irşad etmek için icazet verdi. Bunun üzerine o da İstanbul'da talebe yetiştirmeye ve saliklere rehberlik yapmaya başladı. Nihayet güneş ışınlarının gündüz ortasında her tarafa yayıldığı gibi, Onun nam ve şöreti de her tarafa yayılınca bütün bölgelerdeki alim ve fazıl kişiler ona yönelmeye başladılar. Onun sohbetine devam etmeleri sayesinde birçokları Allah'a yakın hayırlı kişiler mertebesine ulaşıp yer. yüzüne yayılarak halkın hidayetiyle meşgul oldular onun *Camiu Usuli'l-Evliya* ve *Ramuzu'l-Ahadis* gibi meşhur birçok eserlerinden hala istifade edilmektedir. 1306 yılında vatan tarafına bir yolculuğu esnasında Onun İstanbul'da *Ramuzu'l-Ahadisi* okuttuğu bir mecliste hazır bulundum. O mecliste fazıl kişilerden büyük bir topluluk vardı. Sonra onun has iki dostuyla beraber halvetine girdim. O iki kişi mezkur kitabı ona okuyorlardı. Böylece öğle ile ikindi arası onun sohbetinde hazır bulundum. Yaşının ilerlemiş olması sebebiyle o derece zafiyete maruz kalmıştı ki, otururken birşeye istinad etmek suretiyle oturabiliyor yürürken de müritlerine dayanarak yürüyebiliyordu. Konuşmalarını da ancak alışkan olanlar anlıyabiliyordu. Bununla beraber yüzünden feyiz nuru damlıyor ve ce-

mal-ı hakikiyi müşahede izleri gözlerinden anlaşılıyordu. Ve onun hararet şevk ve ıztırap gibi kalbi halleri müritlerine hükmediyordu. Cenab-ı Allah bizi onun ve onun gibi büyüklerin bereketlerinden mahrum etmesin."

Hasılı o, bu ümmetin üzerinden nefsî, malî, ilmî ve halî ile sıkıntıyı kaldırıp nerdeyse İstanbul'da yok olmaya yüz tutmuş olan hadis ve sair ilimleri yeniden ihya etti. En fazla hadis ilmiyle meşgul olurdu. Nitekim büyük eserlerini ilm-i hadise dair yazmıştır. O derece ki, hadis ilmiyle iştiğalı tarikatının bir rüknü olarak kabul ediyordu. Nitekim müritleri de onun gibi yapmışlardır. Rum'da hadis konusunda herkesten üstün olması sebebiyle kendisine **"Rum'un muhaddisi"** denmesi uygun olur. Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: **"Cenab-ı Hak bu ümmete her bir asrın başında onlara dinlerini tazeleyecek bir müceddid gönderir."** bu Hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.

Bu tecdid dinin yolundan sapıldığı zaman onu halka ilmen ve halen gösterip onlara rehber olmaktır. Yoksa malum olduğu gibi yeni dini hükümler ortaya koymak demek değildir. Asrında irşatta ondan ilerde olan birisini bilmiyoruz. Yanında binlerce kişi yetişmiş ve onun yazdığı eserlerden ve ilminden yine binlerce ehl-i fazilet istifade etmiştir. Uzak yakın her bölgenin alimlerinin elinde onun eserleri bulunmuş ve istifade edilmiştir. Yine her civarda onun büyük bir halifesi bulunup hizmet etmiştir. Bu zikrettiklerimize bir göz attığında bu zatın bu asırda müceddi tlik mertebesine haiz olduğuna dair ehl-i insaf olanlardan hiç bir kişinin şüphesi kalmayacağını anlarsın. Hazret-i şeyh müritleri feyz ve bereketiyle ihya ettiğinden dolayı tarikat ehlinin kendisiyle iftihar ettiği bir zattır.

Babam şöyle derdi: "Halini çok gizlemesine rağmen Hz. Şeyhin birçok keramet ve garip hallerine şahid olduk." Bana bu hususta çok değerli şeyler anlatmıştı ama bu kitapcığımız onun deniz mesabesindeki menkıbelerinden bir damlayı dahi ihtiva etmez. Bu hususta tafsilatlı bilgi edinmek isteyenler *Tulfetu'l-Halidin fi menakıbi Kutbi'l - Arifin eş-Şeyh Ahmed Ziyauddin* adlı esere müracaat etsin. Onun bazı halifeleri ilerde zikredilecektir. Menkıbeyi yazan zat her şeyi tamamıyla anlatmıştır.

Hz. Şeyh o kadar takva idi ki, 60 yıla yakın yatak üzerinde uyumamış ve ayaklarını uzatmamıştır. Ancak yaşlılıktan dolayı son derece zayıf kaldığından minder üzerine oturmuşsa da yine uyuduğu zaman ayaklarını uzatmamıştır. Pazartesi -perşembe ve her ayın 13, 14 ve 15 nci günlerini ve üç ayları tamamiyle oruç tutardı. Regaib, mirac, beraat, kadir ve bayram gecelerini dostlarıyla sabaha kadar uyumayıp zikirle ihya ederdi kınayıcıların kınamasından korkmadan hakkı olduğu gibi ilân ederdi.Zikrin kuvveti onu o derece hakimiyeti altına almıştı ki, saçının her teli onun üstünlüğü ile titreşiyordu. Hz. Şeyh beyaz yüzlü kırmızı yanaklı beyaz sakallı, siyah gözlü ve uzun kaşlı olup mubarek yüzünün bazı yerlerinde güzel benler bulunurdu. Boyu ise uzuna yakındı. Ölüm hastalığında beş gün kadar bir şey yemedi ve konuşmadi. Son nefesinde anlı terleyip, gözlerini semaya açarak **"Ey büyük nimet sahibi (Allah'ım!) senden hepsini isterim"** diyerek 1311 senesinin Zilkıda ayının 8. pazartesi sabahı ruhunu rahmana teslim etti. ve **Sultan Süleyman Han**'ın makberinin yakın bir yerine defnolundu. Allah onun bereketiyle bizi bereketlendirsin.

كَذَا بِذَا الْحَسَنِ الْحِلْمِي قَدْ وَتَنَا

مُحْيِي الْقُلُوبِ وَكَمْ دَاوَى ذَوِي السَّقَمِ

"Yine önderimiz kalplerindirilticisi ve nice manevi hastalıkları tedavi eden Hasan Hilmi'nin hürmetine ..."

(Beyitte geçen) **Hasan Hilmi**'den maksad Şeyhinin kapısına devam eden halifelerin ilki, hılafet ve intisapta onlardan önce gelen saliklerinin gözlerinin nuru ve **Şeyh Ahmed Ziyauddin**'in vekili **Hasan Hilmi b. Abdullah b. Hasan el-Kastamonî**'dir. **Kastamonu**'ya bağlı **Tatay** ilçesinin köylerinden biri olan **Astovay**'da 1240 senesi dolaylarında dünyaya gelmiştir. Kur'an-ı Kerim ve temel ilimleri burada tahsil ettikten sonra inayet-i ezeliye onu İstanbul'a sevk ederek orada zamanın güzide simalarından ilim tahsil etmiş ve ayrıca **Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî** ' nin sohbetine devam ederek ondan da çeşitli ilimleri elde etmeye çalışmıştır. O sırada **Şeyh Ziyauddin** henüz halifelikle müşerref olmadığından onu, **Abdulfettah el-Akri'ye** (K.S.) gönderdi. ve böylece onun vasıtasıyla **Akri**'ye intisap etti. Sonra **Şeyh Ziyauddin** Halifelikle müşerref olunca sülûkunu ona havale etti. Böylece sülûk mertebelerini (Ahmed Ziyauddin'in) yanında tamamlayıncaya kadar onun sülûk ve irşada dair olan emirlerini yerine getirdi.

Halifelik zamanı gelince henüz halifeliği hakketmediğini zannederek, halifeliği kabul etmemeye karar verdi. Ve şeyhinden gizlenmek için başka beldelere gidip yerleşti. İzzet perdesi altında gizlenmiş olan veliler kendisiyle görüşerek onu, bu gafletinden

ikaz edip yanlışlığını kendisine anlatarak şeyhine dönüp onun rızasını yerine getirmesini emr ettiler. İşin hakikatına vakıf olunca yaptığına pişmanlık duyarak şeyhine dönüp rızasını temin ettiği ve şeyhinden yakinini artıran çok şeyler işitti. Sonra ondan halifelikle müşerref oldu. Onun hizmet süresi 50 yılın üzerindedir. Şeyh Ziyauddin vefatından iki sene önce müritlerin irşad edilmesi ve talebelerin yetiştirilmesi meselesini kendisine havale etmiş ve diğer halifelerine de ona uymalarını emretmişti. Şeyhi vefat edince makamına oturup talebeleri yetiştirmeye ve saliklere rehberlik yapmaya gayret gösterdi. Ve halk uzak yerlerden gelerek onu ziyaret etmeye başladılar. Ve şu anda **Şeyh Ziyauddin**'in seccadesinde oturup talebe yetiştirmeye devam ediyor. Allah ömrünü uzun nur ve ziyasını müzdad eylesin. O şeyhinden fıkıh, hadis, tefsir, evrad ve tasavvuf gibi rivayet edilen bütün ilimlerden -Ahmed Ziyauddin Hazretlerine Şeyh ve ustadlarının verdikleri icazetnâmeye uygun olarak- icazet aldı. Yaşının ilerlemiş olmasına rağmen fazıl kişilerden meydana gelen büyük bir cemaata *Ramuzu'l-Ahadis*'i okutup Şeyhinin adeti üzere her sene bu eseri hatmederdi. **Cenab-ı Hak** onun himmet gölgelerini müritlerinin üzerinde devam ettirsin. Ve irşada muhtaç olan bizleri de feyizlendirsin. Menkıbeleri hakkında müstakil eserler yazılabilecek derecede **Gümüşhanevi'nin** büyük halifeleri vardır. Fazıl bir zat olan **Mustafa Fevzi,** Şeyhi'nin menkıbelerini yazarken bütün halifelerinden de bahsetmiş ve bunların sayısını 116'ya çıkarmıştır. Bazılarını burada zikretmede bir sakınca olmasa gerek:

1- Büyük alim, mürşid-i kâmil, son derece anlayış sahibi ilimde otoriter, söz ve mananın sarrafı büyük arif, faziletli, tarikat(işleri)nın medar-ı iftiharı hakikat erlerinin özü, halifelerin süsü ve **Allah**'ın

feyziyle müeyyed **eş-Şeyh el-Hac Muhammed Eşref el-Berğusî**'dir. Bu zat güzide bir alim ve zamanının muhakkikidir. Asrının güzide ustadlarından ilim ve fen dersi almış sonra Fatih camiinde ders vermeye başlamış çeşitli ilim ve fenleri okutmak suretiyle talebelere çok faydalı olmuş ve onlara icazet vermiştir. Hatta kendisinden icazetli olan zatlar dahi icazet vermeye başlamışlardır. **İlimde en son merhaleye ulaşınca intisap etmek suretiyle hakikat meyvelerini koparmak için otuz yıl Gümüşhanevî**'nin hizmetinde bulunmuş ve bu sayede gafletlerden kurtularak en büyük muradına ermiş irşad icazetini kendisinden alma şerefine kavuşmuş ve **Gümüşhanevî** vefatından önce kendisinden sonraki vekiline (Hasan Hilmi Efendi'ye) müşavir ve yardımcı tayin etmiştir. Müritlerin bütün işlerine ve **Şeyh Ziyauddin**'in hayratına o bakıyordu. **Cenab-ı Hak** himmet yağmurunu ve feyiz denizini salikler topluluğu üzerinde daim eylesin.

2- Değerli alim ve veli, Beyazid Camiinde icazet vermeye muvaffak olan **Safranbolulu Şeyh İsmail Necati** Allah Onu bütün afet ve belalardan korusun.

3- Büyük alim **eş-Şeyh Ahmed el-Ankaravî**

4- Teyid-i İlahi ile müeyyed olan *Necat* adlı eserin şarihi **Şeyh İsmail Mercani**'dir. 1319 yılında vefat etmiştir.

5- İlm-i Vehbiye sahip **Şeyh Muhammed el-Barsibî** (K.S.) Bu zat *Cami* isimli eserin önsözüne haşiye yazan zatın kardeşidir.

6-Tarikat-ı Ziyaiyyenin sancağını Şam dolaylarında dalgalandıran faydalı eserler ve açık kerametler sahibi **Şeyh el-Hac Yusuf en-Naşukî** 1318 senesinde vefat edip, Seyyidina **Hz. Ukkaşe**'nin yanında medfundur.

7- Arif-i semedanî ve Rus beldelerinde tarikatı yayan **Şeyh Zeynullah Kazanî.** Bu zatın *Nefaisu's-Sanihat* isimli eserde hayat hikâyesi anlatılmıştır.

8- Arif **Şeyh İsmail Fırını.**

9- **Şeyh Hasan Erzincanî.**

10- **Şeyh Mahmud Besnivî.**

11- *Hüccetü's-Salikin* adlı eserin sahibi **Şeyh Yusuf Şevki Ofi.**

12- Parlak feyizler sahibi Pederim **Şeyh Hasan Hilmi b. Ali.**

13- İlmiyle amil ve pederimin tarikat işlerindeki yardımcısı **Şeyh Hasan Hulusi.**

14- Alim, fazıl ve hakkın savunucusu **Şeyh el-Hac Mustafa Kürdî el-Harputî.** Bu zat, 1328 yılında Adapazarı'nda vefat etmiştir.

Şimdi de, babalık hukukunun bazılarını ifa etmek bakımından muhterem pederimin hayat hikâyesinden söz edelim:

Muhterem pederim **Şeyh el-Hac Hasan Hilmi Kevserî b. Ali Bey** olup Bayzade diye meşhurdur. Kafkas nahiyelerinin birisi olan Şebj nahiyesinde 1254 yılında dünyaya gelmiştir. Kur'an-ı Kerimi 1277 yılında şehid olan zamanın meşhur kurralarından **Süleyman Ezherî**'nin yanında okumuş sonra 1272 senesinde vefat etmiş olan ve **Soposzade** diye meşhur olan **Şeyh Musa**'nın medresesine girerek ondan, sarf ve nahiv dersi almıştır. Daha sonra **Silahohnaşzade** diye şöhret bulan meşhur alim **Şeyh Musa'ya** giderek ondan da **Molla Cami**'nin *Kâfiye* şerhi ile *Mültaka* 'yı okuyup bir müddet onun ders meclisine devam ede-

rek kendisinden sağlam bir şekilde ilmi dersler okumuştur. Daha sonra da son hocası büyük alim garip ilimlerde otorite, ıttıla ve tasarrufat sahibi **Hacı Hasan es-Soshî**'den (1) asrındaki fenleri ve sırası takip edilmesi gereken kitapları okuma şerefine erdi.

Bundan sonra Rusların işgali üzerine 1280 yılında memleketinden Osmanlı ülkesine hicret edip Düzce'ye yerleşmiş ve Düzce'nin üç mil güneyinde kendi adıyla anılan bir köy kurmuştur. Marifet ve kemal meyvelerini toplamak için kalbinde maneviyat erlerine intisap etme iştiyakını hissetmiş ve bunun üzerine mürşid-i kâmil **Şeyh Devlet** (K.S.) hz. lerinden zikir dersi alıp iki sene hizmetine devam ettikten sonra kendisinden 1282 yılında irşad ve müridlerimuradına erdirmek icazeti almıştır. Daha sonra köyde talebelere medrese yaptırarak ders vermeye başladı. Aynı sene şeyhi olan **Şeyh Devlet**(1) hazretleri hicaz'a gitmeyi kararlaştırıp yerine büyük halifelerinden birisi olan arif veli **eş-Şeyh el-Hac Atıf** (K.S.)'ı vekil bırakıp pederini de kendisine yardımcı tayin etmiştir. Diğer halife ve müritlerine de tarikat işlerinde bunlara uymalarını emretmiş ve bu konuda bir mektup yazıp mühürledikten sonra Hicaz'a gidip

---

1) Bu zat birçok kişilerden ilim tahsil etmek için İran ve Buhara'nın birçok beldelerine sefere çıkan meşhur bir seyyahdır. Onun hocalarından birisi de meşhur kahraman ve kâmil veli Şeyh Şamil ed-Dağistanî'dir. (K.S.) Soshi Osmanlı ülkesine hicret ettiğinde Mehmed Rüşdü Paşa kendisine birçok ikrâm ve lütuflarda bulunmuştur. Çünkü O,ilk tahsil döneminde kendisinin ders arkadaşı idi. Sonra Soshi 1295 yılında Düzce'de vefat etmiştir.

1) Onun alim ve kâmil halifelerinden birisi de Hacı İbrahim efendi el-Hatip el-Acunidir. Allah Onu (bela ve musibetlerden) korusun.

eş-Şeyh Musa el-Mekkî'nin sohbetinde bulunmuş ve Hac vazifesini ifadan sonra avdeti sırasında vefat etmiştir. **eş-Şeyh Devlet** 1280 yılında vefat eden **Şeyh Said Giray**'ın halifesi o da Kafkasya'da 1273 yılında vefat eden **Şeyh Ali**'nin halifesi O da **Şeyh Abdullah el-Mekki el-Erzincanî**(2) 'nin halifesi O da **Mevlana Halid'in** büyük halifelerinden birisidir.

Sonra Muhterem Peder 1287 yılında İstanbul'a giderek **Şeyh** ve Arif **Ziyauddin Gümüşhanevî** hazretlerinin sohbetine iştirak edip *Delailu'l-Hayrat*'tan icazet aldıktan sonra aralarında muhabbet bağları kuruldu. Bundan sonra hicaza doğru yönelerek Hac ve ziyaretini yapıp ve tam kemale ermek için de tarikatla ilgili meşhur risale sahibi **Şeyh Musa el-Mekki**'den tarikat dersi aldı.(3) Ve yanında bir müddet kaldıktan sonra ondan da irşad icazetini alma şerefine kavuştu. Sonra 1288 yılında memleketine dönüp talebe yetiştirme ve saliklerin terbiyesiyle meşgul oldu.

2) Bu zat Mevlana Halid'in halifelerinden olup hilafetle müşerref olduktan sonra önce Erzincan'a sonra Erzurum'a sonra Kudüs'e daha sonra da Mekke-i Mükerreme'ye irşad için görevlendirildi. Mekke'ye gönderirken de hediye ve sadaka kabul etmemesini ve **Allah** için irşadda bulunmasını tavsiye ederek şöyle demiştir: "Güverçin pençesine takılmadığımız müddetçe muhtaç olacağın her şeyi sana Şam'dan Mekke'ye göndeririz." Hayatı müddetince bütün ihtiyaçlarını göndermiştir.

3) Mekke meşayihinden birisine ait bir risale gördüm. İlim ve irfan iddiasında bulunanlar şöyle dursun. Çocukların bile ağızlarına almaktan kaçınacağı bir lakapla bu zatı anıyordu. Bunu son derece garip buldum. Bundan bir müddet sonra Mekke'de bulunan Şafii müftüsü Zeyn-i Dehlan'ın bu risalenin reddine dair fetvasını gördüm. Ayrıca bu risalede diğer mezhep alimlerinin şeyih Musa ve emsalini müdafaa eden yazıları da mevcuttu.

Onun medresesi adeta talebelerin son durağı haline gelip onları sınıflara ayırmıştı. Ders vermeye zaman bulamadığı kimselere ise bazı samimi dostlarını tayin ve tahsis etmişti. Bunlar arasında **İsmail Hibrak el-Hazeli**'nin (1243-1299) oğlu **Zekeriya** Efendi gibi alim ve fazıl kişiler kalb-i selim ile **Allah**'a kavuşuncaya kadar hayatlarını ilme vakfeden kimseler vardı. Pederin Tarikat kardeşi arif ve veli bir zat olan **Şeyh Atıf** efendinin 1303 senesinde vefatından sonra **Gümüşhanevi**'ye giderek ona intisab etti ve kendisiyle beraber erbaine girdi. Nihayet Şeyhi kendisine 1205 yılında irşad ve ilim icazetini vererek şöyle demiştir: Yüce mertebe sahibi olan Şeyihlerimin ehl-i nazar katında muteber olan şartlarına bana icazet verdikleri gibi bende ona bütün şeri ve edebi ilimlerde ayrıca çeşitli fenlerde ve eserlerimin tümünden ders vermek üzere ve ilerde Melik-i Rahman'ın bana (kapısını) açacağı diğer hususlardan kendisine icazet verdim"

O sene Düzce'nin ileri gelenleri Yenicaminin yanıbaşında bir medrese inşa ederek pederim burada ders vermesini rica ettiler. Peder de talebeleriyle birlikte Düzce'ye giderek orada talebelerin yetiştirilmesi ve saliklerin terbiyesiyle meşgul oldu. Sonra şeyhinden *Ramuzu'l-Ahadis* ve *el-Garaib* isimli eserleri okuyup Şeyhi *Ramuzu'l-Ahadis* ve bütün rivayet etmiş olduğu fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf, ahzap ve ayrıca *Kasidetü'l-bür'e*'den 1306 senesinde icazet verdi. Daha sonra Şeyhinin emri üzerine medresesinin yanıbaşında 1310 senesinde bir tekke inşa etti. **"Orada Allah'ın ismi çokca anılır"** mealindeki ayette noktalı harfler ebced hesabiyle tekkenin tamamlanma tarihine muvafık düştü. Tekkenin inşası tamamlanınca da tekkeye geçti[1] ve burada fıkıh, ha-

1) Babam tekkeye geçtikten sonra medresedeki yerine "Durer"in mukaddimesine haşiye yazan büyük alim Şeyh Yakup E-

dis ve kur'an okumadan başka şeylerle uğraşmamayı tercih etti.

Onun fıkıh ve hadiste yüksek bir ihtisası vardı. Şu anda isteklilere fıkıh ve hadis okutmakla beraber talebe yetiştirme, müritlerin irşadı ve saliklerin terbiyesiyle meşgul olmaktadır. Allah onu müfterilerin şerrinden korusun. Ömrünü ve dindeki hizmetini müzdad etsin. Pederimin bazı halifeleri olup bunların büyüklerinden birisi de alim, zahid ve muttaki bir zat olan **Hacı Yusuf el-Lesrukî**[2] dir.

أُسْلُكْ بِمَسْلَكِهِ فَاثْبُتْ بِخِدْمَتِهِ

مَتَى ظَفِرْتَ بِهِ يَا طَالِبُ اغْتَنِمِ

"Onun (mürşid-i kamilin) **yolundan yürü! ve onun hizmetinde sebat et. Ey arayıcı ne zaman ona kavuşursan** (onu) **fırsat bil!"**

Çünkü, fırsatı kaçıran helak olur. Bununla beraber mürşid-i kamil de az bulunur. Kim mürşid-i kamil'e kavuşur da kadrini bilmezse artık haline ağ-

fendi el-Esheri'yi vekil bıraktı. Bu zat, sarf, nahif ve fıkhı babamdan okumuş bilahare Mısır'a giderek el-Ezher'den mezun olduktan sonra Düzce'ye dönerek Yenimedrese'de 1314 senesinde vefat edinceye kadar ders vermeye devam etmiştir. Vefat edince Merkez Efendi civarında defnolundu. Bu zat da yerine alim ve usdad Fevzi Efendi'yi bırakmıştı. Bu da Hafız Şakir'in talebelerinden idi.

---

2) Bu zat hacdan dönüşünde 1327 yılında vefat etmiştir. Cenab-ı Hak rahmet eyleyip Cenneti kendisine mekân kılsın (Musahhih).

lasın. Arif-i Rabbani **Şey İsmail Hakkı** *Ruhu'l-Beyan*'in **en'am** suresinin tefsirinde şöyle diyor: "Birçok mağrur kötü huylu ve inatçı nefislerinin istekleriyle meşgul olan kişiler, "eğer biz mürşid-i kâmile rastlar ve onda (mürşid olduğuna) açık bir alamet görürsek onların yolundan evvela biz gider ve hakikat eteklerine ilk olarak biz yapışırız" derler. Onlara de ki, kör görmese de güneş yine güneştir. Hastalık sebebiyle ağzında acılık hissedenler tadını almasalar dahi bal yine baldır. Talip (arayıcı) sadece arzu ederek ömrünü boşa harcama bilakis mümkün olduğu kadar her zaman ibadet yapmaya çalışır ve daima mürşidi arama tarama yolunda olur.

يا صاح سادتنا قد عنعنوا بكذا

كسبحة نظمت تقفو بآثارهم

"Arkadaş tarikatla ilgili büyüklerimiz tesbih daneleri gibi, birbiri ardısıra geldiler. Biz de onların izlerini takip ederiz."

بشرى لنا معشر السلاك إن لنا

سادة نصل الحب بحبهم

"Salikler topluluğu olan bizlere müjdeler olsun. Öyle büyüklerimiz var ki, onların sevgisiyle sevgilimiz (olan Hz. Peygamber)**'e ulaşırız."**

إِلَهَنَا قَدْ أَتَيْتُ الْبَابَ مُعْتَذِرًا

فَجُدْ بِعَفْوِ خَطَايَا نَا بِجَاهِهِمِ

يَا مَنْ تَوَسَّلَ بِالسَّادَاتِ فَادْعُ لِزَا

هِدٍ بِخَيْرٍ سِوَاهُ مِنْكَ لَمْ أَرُمِ

"Allahım! Kapına özür beyan ederek geldim. Onların hürmetine hatalarımı bağışlamakla bana ihsan da bulun. Ey büyüklerle tevessül eden kardeşim. Zahid'e hayırlı dualar et. Bundan başka da senden bir şey istemem".

Yani bu manzum eserimle tevessül eden kardeşlerimden duadan başka bir şey kasdetmedim. (Beyitte geçen) **Zahid,** bu satırları yazan acz ve kusurunu itiraf eden **Muhammed Zahid İbn eş-Şeyh Hasan b. Ali ed-Düzcevî**'dir. Babasının ismi ile anılan ve Düzce'nin 3 mil kıble tarafında bulunan köyde 1296 senesinin 27 şevval salı günü dünyaya geldi. Babasının yanında büyüyüp ilk tahsilini ondan yaptı. Ve beldesinin alimlerinden alim ve fazıl bir zat olan merhum **Şaban Fevzi Efendi** ile merhum **Atıf Bey**'in ders arkadaşı olan alim ve kâmil **Muhammed Nazım** Efendi gibi hocaların ders meclisinde bulundu. Sonra 1311 senesinde İstanbul'a giderek **Kadıasker Hasan Efendi**'nin medresesine girdi. **Allah** rahmet eyleyip makamını cennet etsin. Fatihde ustad ve fazıl **İsmail Zühdü** efendi Çekmecevî merhumun ders meclisinde hazır bulunup yanında *Netaic* ve *Şerhü'l-Münye* isimli e-

serleri bitirdi. Onun degerli amcası alim fazıl ve hafız **Musa es-Sirozî**'nin yanında *Kafiye, Kavaidu'l-irab* , *Aruzu'l-endülüsî* ve *Şerh-i ebyati's-seb'ati'l-Beyaniyye* adlı eserleri okudu. *Şerhu'l-Vaziyye* 'yi de fazıl **Halil** efendi el-Karınabadî'den okudu. Daha sonra büyük alim ve meşhur ustat, **"Eğinli Hacı Hafız"** diye meşhur **İbrahim Hakkı el-Eğinî**'nin ders meclisinde bulunup ondan *Molla cami'* yi tamamlayıp *Kâfiye* ,*Alaka*, haşiyesiyle beraber,*Fenarî* , **Muhammed Emin**'in *Risaletü cihet'ü'l-vahde* adlı risalesini, *Takriru'l-Kavanin* , **İbn-i Abidin**'in takririyle beraber *Dürrü'l-Muhtar'ın* 1. cildini sonlarına kadar, *Kutup Maa's-Seyyid*, *Siyalkûti* 'yi tasavvurat bölümünün sonlarına kadar, *Muhtasaru'l-Maani* 'yi müsnedün ileyh sonlarına kadar, *şifa*dan bir miktar ve *Kadı Beyzavî* 'den bir cüz okudu. **Şeyh Hasan Hilmi el-Kastamonî**'den de *Ramuzu'l-Ahadis* 'i okuyup ve **Gümüşhanevî**'nin sebetinden geçen bütün rivayetlerinden icazet aldı. Yine babası da **Gümüşhanevî**'den rivayet etmiş olduğu şeylerden kendisine icazet verdi. Şeyh arif ve üstad **Ali Rıza el-Fakrî es-Sadi**'den ise *"Lüccetü'l-Esrar* okudu.[1] **Şeyh Muhammed Esad Dede**'den de **Molla Cami**'nin *Şerhu'r-Rubaiyyat* 'ını ve **Hafız Şirazî**'nin divanının bir kısmını okudu. Muttakî bir zat olan **el-Hac Selim Silistrevı el-Farazî**'den de *"Sirayice"* yi okuyup ondan icazet aldı.

Nihayet 1318 yılının Şaban ayında asilzâde üstad **el-Eğinî** hastalandı. Ölmeden biraz önce sekâratında dahi yetim talebelerinin halini unutmayarak ders arkadaşlarının büyüklerinden biri olan güzide alim

---

1) Eğer ustadın mürettep fenler üzerine yazdığı ve kitapların kenarlarından bulunan takrirleri derlenip toplansaydı, onların herbiri elimizdeki haşiyelerden daha faydalı olurdu.

el-Alasonyavî'ye talebelerın derslerini tamamlamasını vasiyet etti ve böylece 49 yaşındayken 1318 yılında Şaban ayının 27. cumartesi günü sabahı "Daru's-selam"a irtihal etti. Gök, üzerine yağmur yağdırarak ağladı ve kâinat keder elbiselerini giyerek siyaha büründü. Bu büyük zatın cenaze namazına binlerce kişi Fatih musallasında saf dururlarken dopdolu gözlerle kimi ağlıyor, kimi feryadı figan ediyordu. Fakat emr-i hak vaki olmuş artık onu kimse geriye çeviremez. **Şeyih Eğinî**'nin cenazesi, **Fatih Muhammed Han** Hazretlerinin makberinde Rum'un büyük alimi Hocası merhum **Hafız Şakir**'e yakın bir yere defnolundu. **Allah** (C.C.) ruhunu rahata kavuştursun. Bu zatı iyi tanıyan bir kimsenin bu acı kayıptan devamlı üzülmemesi mümkün değildir. **Muhammed Zahid**'in asıl hocası **Eğinî**'nin vefat etmesi üzerine **Ebulihlas Takiyyüddin Mevlana Ali Zeynelabidin el-Alasonyavî**[1] merhum üstadın bıraktığı yerden devam etmek üzere talebelere ders vermeye başladı. **Muhammed Zahid** de onun dersinde bulunup kendisinden *İsamu't-Tasdikat* 'la birlikte *el-Kutb* 'un kalan kısımlarını kendisinden okudu ve *Muhtasaru'l-Maani*'yi onun yanında bitirdi. Şu anda ise *Hayalî*, *Siyalkûti*, haşiyesiyle birlikte *Şerhu'l-Akaid* ve *Tarsûsi* haşiyesiyle *Miratu'Usulü* okumaktadır. **Cenab-ı Hak** diğer kitapları da onun yanında bitirmeyi müyesser kılsın.[2] Yine o, şu anda Güzide alim, **Şehrî Ahmed Ramiz'den** *Mutavvel* okumaktadır. **Karsî**'ye aid *Şerhu'n-Nuniyye*'yi de faziletli **Mustafa Hakki el-Konevî**'den okumuştu. **Cenab-ı Allah** onu bütün manialardan koruyup gizli ve ince meseleleri anla-

---

1) Bu zat, Şeyh Seyyid Ahmed el-Buharî'nin seccade şeyhidir.

2) Bilahere Cenab-ı Hak onun yanında kitapları okuyup tamamlamak suretiyle ondan 1322 yılının Zilkade ayında icazet

maya muttali kılsın. Onun *Cevabu'l -vefi, Suhu-fu'l -müneşşere, İzahatü Şüphedi'l-muammem, Tenşîtu'l- Bâl, Kurratu'n-Nevazir* vs. gibi risaleleri vardır.

أَتْمَمْتُ نَظْمِي بِحَمْدٍ لِلْحَمِيدِ كَمَا

بَدَأْتُ بِالْحَمْدِ هَذَا حُسْنُ مُخْتَتَمِ

"Hamde layık olan Cenab-ı Zülcelal'e hamdetmekle nazmıma başladığım gibi, yine Ona hamdederek son veriyorum. Bu da güzel bir sonuçtur."

Bu beyit **Hallak-ı Zişan**'ın yardımıyla bu sayfalarda bir araya getirdiğimiz beyitlerin sonuncusudur. Değerli kardeşlerimizden ricamız, onların bana duacı olmasıdır. Bazı kişilerin bu risaleyi tenkit etmelerine ise aldırış etmem.

Yine derim ki, -her ne kadar fuzuli sözler nevinden de olsa- bu eseri bitirdiğimden dolayı **Allah**'a hamd ederim.

"Ey karanlık gecede yürüyen arkadaş! İşte sana rehber olacak hususlarda hakikatı gösterecek bir kitap!"

Ey akıl sahipleri ondaki hakikata koşunuz. Zira kim hidayet yolunu gösterenlerin peşinden giderse kurtuluşa erer!

---

almaya muvaffak kıldı. Daha sonra da İstanbul'da toplanan imtihan heyetince kendisine ders verme izni verildi. Böylece 1326 yılında cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Camiinde ders vermeye başladı ve şu anda o, ders vermekle meşguldur. Allah onu güzel sonuçlara muvaffak kılsın(Musahhih).

Geçmiş zamanda yaşayan büyüklerin hayat hikâyelerinin peygamberlerin büyüklerinden başlayarak Şeyih Hasan'a kadar anlattım!

Sened tarihini tedlisten koruduk. Ta ki, bu şerh güvenilir bir sebet olsun.

Naklettiklerimde gayretimi esirgemedim. Anlaşılmayan yerleri de azaltmaya çalıştım.

(Bu kitapta) körlüğü izale edecek şeyleri toplamağa ihsanda bulunduğun gibi onu kabul etme ihsanında da bulun Allahım!

Umulur ki, insaf ehli birisi hüzün ve kederimin giderilmesine dua eder.

Bu kitap talih eseri olarak derleyicisi olan **Muhammed Zahid İbn eş-Şeyh Hasan ed-Düzcevî el-Kevserî**'nin eliyle Hicri 1320 yılının recep ayının ilk cuma gecesi akşam ile yatsı arasında sona ermiş ve 1328 yılının zilhicce ayında da basılmıştır.

KİTAPTA GEÇEN BAZI TERİMLERİN AÇIKLAMASI

Ahmediyye : Halvetiyye tarikatının şubelerinden birinin adıdır. Bu şubeyi Yiğitbaba adıyla anılan Ahmed Şemseddin İbn-i İsa el-Marmaravî te'sis etmiştir.

Ahzab : Devamlı olarak okunan dua ve vird.

Beka : Kulun kendisiyle öğünülen vasıflarının kalması.

Bekabillah : Hiç bir şeyi göremiyecek kadar hakikat sultanının kendisine tecelli ettiği kimse.

Cem : Ruhun ve mahlukatın cümlesini hakla kaim gören salik cem makamına ulaşmıştır.

Cemü'l-Cem : Hakikatın saliki istilası ile hasıl olan bir mertebedir. Bu durumda salik artık masivadan hiç bir şeyi idrâk edemez.

Cezbe : Salik'in beşerî vasıflardan çıkıp ilahî sıfattan iktisap ve tecelliyat ile celal-i vahdeti müşahede etmesi.

Çiştiyye : Tarikatlardan birinin adıdır. Hindistan'da yaygın olan tarikatın müessisi bazılarına göre Hz. Ali'nin (R.A.) torunlarından olup Anadoludan hicret ederek Horasan köylerinden biri olan Çişt'e bir kaynağa göre de Akka'da medfun bulunan Ebu İshak, diğer bazı kaynaklara göre de Kalbarga'da medfun Bendenüvaz, bazılarına göre ise, Çişt'li Hoca Ahmed Abdal tarafından te'sis edilmiştir.

Düsukiyye : Seyyid İbrahim, Burhaneddin ed-Dusukî tarafından te'sis olunan tarikatın adı.

Ekmeliyye : Sofilerin büyüklerinden olan Muhyiddin Arabi tarafından te'sis olunan tarikatın adı.

Erbain : Tarikat ehlinin kalbin tasfiyesi ve nefs-i emmarenin kırılması için kırk gün bir hücreye kapanıp ibadet ile meşgul olmaları. Buna "Çile" adı da verilir.

Fakr : Mevhum olan varlıklardan kurtulup fena fillah'a mazhar olma.

Fena : Kulun yerilen vasıflarının düşmesi ve yok olması.

Feyiz : Lügatta, su taşıp akmak ve bir şeyin çoğalması manasına gelen bu kelime ıstılahda bir garaz ve ıvaz olmaksızın daimi bir surette iyi bir amel yapan kişinin ameline denir.

Fütüvvet : Vücutlarını halkın menfaat ve istirahatına hasr eyleyen zahidler hakkında kullanılan bir tabirdir.

Hacegân : Tarikat büyükleri, alimler, muteber zatlar hakkında kullanılır bir tabirdir.

Hâl : Sırf hakkın lütfundan kalbe gelen neşe, hüzün, sıkıntı, ferahlık gibi hallerdir ki, bunlar insanın kendi kendine elde ettiği hallerden olmayıp Hak'tan kalbe gelen hallerdir.

Halvettiye : Şeyh Ebu Abdillah Siracuddin Ömer İbn eş-Şeyh Ekmelüddin el-Ehcî tarafından te'sis olunan tarikatın adıdır.

Hararet : Muhtelif şeyleri ayırma ve birbirine uyan şeyleri de toplama keyfiyetinden ibarettir.

Hızır : Hz. Musa ile arkadaşlık yapan bir peygamberin adıdır. Sofiyye ıstılahında bu kelime, "bast" makamında kullanılır. "Bast" ise şöyle tarif edilmiştir: Kulun reca halini geçtikten sonra ulaştığı bir hâldir ki, bu, arif için mübtedi müridin recası değerindedir.

Huzur : Halkı bırakıp Hak ile meşgul olmaktır.

İntibah : Uyanık olup gaflet etmemek.

İsbat : Ubudiyyet ve ibadeti tahkim etmektir. İbadet hakkın razı olduğu iş, ubudiyyet ise, Hakkın hükmüne razı olmaktır.

İstiğrak : Kalbi dünya gailelerinden temizleyip Hakka bağlanmak ve neticede vecde gelerek kendisini bilmiyecek derecede dalgın bulunma.

Kadiriyye : Büyük sofi Abdulkadir-i Geylanî tarafından kurulan tarikatın adıdır.

Kemal : İlim yolu ile olmayarak sadece bir kâmil mürşidin irşadı ile tasavvuf mertebelerinin geçilmesidir.

Kuvay-ı Müdrike : İdrâk edici kuvvetler manasına gelen bu terim, zahire ve batına kuvvetler diye ikiye ayrılır. Zahire olan beş duyu organımızdır. Batına olanı ise, hiss-i müşterek, hayal, vehim, hafıza ve mutasarrıfa gibi kuvvetlerdir.

Kübreviyye : Şeyh Necmüddin el-Kübra tarafından kurulan tarikatın adıdır.

Meczub : Hakkın rızasının kazanan Hak tarafından yakınlığına layık görülen her türlü heva ve heves şaibelerinden temizlenen ergin kimse.

Muradiyye : Nakş-i bendi tarikatı şubelerinden birinin adıdır. Şeyh Muhammed Murad b. Ali el-Buhari tarafından kurulmuştur.

Müceddidiyye : Nakşibendi tarikatının salihlerinden olan İmam Rabbanî (K.S.) Ahmed el-Faruk es-Sehrendî tarafından kurulan tarikatın adıdır.

Mücessime Mezhebi : Allah'ı (haşa) bir şekil ve bir surete benzeten sapık bir mezhep.

Mürid : Tarikata girmeye namzed kişi.

Nefs : Can, ruh, ceset, heva ve heves, bir şeyin hakikat ve cevheridir. Sofiyye nefsi, nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mutmainne, nefs-i raziye ve nefs-i mülheme ve nefs-i zekiyye olmak üzere ayrı ayrı mertebelere ayırırlar.

Nefy : Sâlikin kötü adetlerinin izalesidir. Kendinden mevcut olan maddî ve manevî varlığı gidermesidir.

Rabıta : Arapça bağ, düzgünlük manalarına gelen bu tabir, sofiye ıstılahı olarak dervişin şeyhine özel surette olan teveccüh.

Ricalulgayb : Gayb erenleri yerinde kullanılan bir tabirdir. Üçler, yediler, kırklar bu cümledendir.

Rıfaiyye : Sofiyyenin büyüklerinden Ahmed er-Rıfaî tarafından kurulan tarikatın adıdır.

Salik : Zahirden batına varmak için bir mürşide uyarak muayyen kaidelere riayet etmek suretiyle manevî yolculuk yapan kimse.

Sebet : Muhaddisin, tahammül ettiği hadisleri, kendisine eşlik eden ravilerin isimleriyle beraber dercettiği mecmua.

Sıka : Adalet ve zabt sıfatlarını bihakkın taşıyan ravi.

Silsile : Birbirine ulaşıp giden şeyihlerin bütünü.

Seyr ü sülûk : Sâlikin ilmini, ahvalını, amalanı, şeyhin gösterdiği yolda tehzîb edip üstün vasfa sahip olması.

Suhreverdiyye : Şeyh Ömer Şihabuddin Şühreverdi tarafından kurulan tarikatın adıdır.

Şettariyye : Abdullah eş-Şetari tarafından kurulan tarikatın adıdır.

Şevk : Kalbin mahbub tarafına hareket etmesi.

Takva : Allah'ın emrini tutup azabından korunmak.

Talib : Her hangi bir tarikata intisab etmek isteyen kimse.

Tasarruf : Dilediğini yapmaya kadir olma manasına gelen bu kelime, mecazi olarak tasavvuf büyükleri hakkında kullanılagelmiştir. Yoksa hakiki tasarruf Allah'a aittir.

Tecelli : İlahî feyzin müminlerin kalbinde zuhuru.

Tecerrüd ve Tefrid: Masivadan tamamen el çekerek Allah'a müteveccih olmak.

Tefrid : BAK. Tecerrüd ve tefrid.

Temkîn : Arapça'da vakar ve ağır başlılık manalarına gelen bu kelime sofi ıstılahına ait eserlerde şöyle izah edilir. "Kul" talep yolunda devam ettiği müddetce sahib-i telvîn (renkten renge girme, değişme)dir. Çünkü kul bir halden diğer bir hale ve bir vasıftan diğer bir vasıfa yükselir. Hakikata erişince istikrardan ibaret olan temkin de hasıl olur.

Vakıa : Gerek hitap ve gerekse misal yolu ile bu alemden kalbe gelen şey.

Varidat : Kulun cehd ve gayreti ile elde edilmeyen hatırlardan kalbe gelen şey. Bazı varidat Hak'tan bazıları ise ilimden gelir.

Vera : Haram olmasında şüphe olunan şeylerden ve hoş görülmeyen işlerden sakınmak.

Vird : Tarikat büyükleri tarafından âyet ve hadislerden de bazı parçalar alınmak suretiyle meydana getirilen hususi dualar.

Yakin : Lugat manası bir şeyi şeksiz ve şüphesiz olarak bilmek demek olan bu kelime sofiyye ıstılahı olarak izahı şöyledir: Hakikat ehli indinde hüccet ve delil vasıtasıyla olmayarak sadece iman kuvvetiyle açık olarak görmek.

Zahid : Zühd ve salah ile muttasıf olan kişi.

Zakir : Zikir yapan kişi.

Zevk : İlahî zevklerin başlangıcı.

Zühd : Dünyaya ait şeylere rağbet etmeyip perhizkâr olmak ve daima takvayı iltizam ederek ibadet yapmak.

İLAVE

Kitabımızın müellifi Merhum Muhammed Zahid Efendi, kitabın te'lif edildiği tarihe kadar Nakşibendi tarikatı şeyhlerinin büyüklerini sırasıyla zikr etmiştir. Günümüze kadar uzanan Nakşibendi tarikatı ise Mevlana Halid el-Bağdadî'den bir çok kollara ayrılarak devam etmiştir: Bunlar arasında Mevlana Halid'e en yakın olanlarını ilk sıralarda zikretmek üzere tesbit ettiğimiz bir kaç tarikat kolunun isimlerini kaydetmeyi uygun bulduk.

Allah Taala şefaat sahibi zatların şefaatlerini üzerimizden eksik etmesin.

Çevirenler.

A- 1- Mevlana Halid el-Bağdadî
2- Seyyid Taha Hakkarî
3- Seyyid Taha Harirî
4- Şeyh Es'ad Efendi

B- 1- Mevlana Halid el-Bağdadî
2- Seyyid Abdullah Hakkarî
3- Seyyid Taha
4- Şeyh Muhammed Küfrevî
5- Hace Muhammed Lütfi el-Erzurumî

C- 1- Mevlana Halid el-Bağdadî
2- Mevlana Abdullah
3- Mevlana Muhammed Mustafa İzzet
4- Mevlana Halil Nurullah ez-Zağrevî
5- Mevlana Ali Rıza el-Bezzaz
6- Mevlana Ali Haydar el-Ahıshavî

D- 1- Mevlana Halid el-Bağdadî
2- Seyyid Abdullah
3- Seyyid Taha
4- Seyyid Muhammed Salih
5- Seyyid Fehim
6- Seyyid Abdulhakim el-Arvasî

E- 1- Mevlana Halid el-Bağdadî
2- Seyyid Ahmed b. Süleyman et-Trablusî el-Arvadî
3- Hasan Hilmi el-Kastamonî
4- Safranbolulu İsmail Necati
5- Dağistanlı Ömer Ziyaûddin
6- Tekirdağlı Mustafa Fevzi
7- Serezli Hasib Efendi
8- Kazanlı Aziz Efendi
9- Bursalı M. Zahid Kotko

F- 1- Mevlana Halid el-Bağdadî
2- Seyyid Abdullah
3- Seyyid Taha
4- Seyyid Sıbğatullah el-Arvasî
5- Şeyh Abdurrahman et-Tahî
6- Şeyh Fethullah
7- Şeyh Muhammed Ziyauddin
8- Seyyid Abdulhakim el-Hüseynî
9- Seyyid Muhammed Raşid el-Hüseynî